

”Köyhän kiky?”

Diskurssianalyysi yhteisöruokailuja ja hyvinvointivaltiota koskevista verkkokeskusteluista

Rosa Teräväinen
Kirkkososiologian pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2019

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta/kirkkososiologia	Laitos – Institution Käytännöllinen teologia	
Tekijä – Författare Rosa Teräväinen		
Työn nimi – Arbetets titel "Köyhän kiky?" Diskurssianalyysi yhteisöruokailuja ja hyvinvointivaltiota koskevista verkkokeskusteluista		
Oppiaine – Läroämne Kirkkososiologia		
Työn laji – Arbetets art Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum 8.4.2019	Sivumäärä – Sidoantal 106
Tiivistelmä – Refer <p>Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen, kuinka pääkaupunkiseudun elintarvikeavun muuttamisesta osallistaviksi yhteisöruokailuiksi keskustellaan Helsingin Sanomien ja Ylen uutisten yhteydessä käydyissä verkkokeskusteluissa vuosina 2017-2018. Elintarvikeapu on lähtökohtaisesti kolmannen sektorin ja seurakuntien järjestämää hävikkiruoan ilmaisjakelua, jonka tarkoitus on auttaa vähävaraisia ihmisiä. Elintarvikeapu on tähän asti järjestetty pääosin niin kutsutuissa leipäjonoissa, jotka saattavat pääkaupunkiseudulla olla useita kilometrejä pitkiä.</p> <p>Aiemman tutkimuksen perusteella leipäjonoihin turvautuvilla ihmisillä huono-osaisuus on yleensä kasautunut useammalle elämän osa-alueelle. Leipäjonoista saatu apu lievittää ongelmia tilapäisesti, mutta ei poista huono-osaisuutta. Elintarvikeapua on viime vuosina pyritty kehittämään osallistaviksi yhteisöruokailuiksi, jotta apu vastaisi myös vastaanottajien sosiaaliin tarpeisiin. Tutkielmassani tarkastelen, kuinka verkkokeskustelijat konstruivat osallisuuden ja yhteisöllisyyden elintarvikeavussa sekularisoituneeksi miellettyssä hyvinvointivaltio kontekstissa.</p> <p>Pro gradu -tutkielmani on laadullinen tutkimus ja metodina käytän diskurssianalyysia. Keskeisimmät tutkimusaineistosta esiin nousevat diskurssit ovat Nöyryytetyt-, Hylätyt kansalaisemme- ja Hyysääjävaltio-diskurssit. Diskurssien nimet kuvaavat diskurssien asemoitumista ja suhdetta elintarvikeavussa käyviin ihmisiin ja hyvinvointivaltioon. Diskurssit heijastelevat yhteiskunnassa vallitsevia arvoja, ideologioita ja hierarkkisia valta-asetelmia. Niiden kautta voidaan tarkastella, kuinka yhteisöruokailuista ja hyvinvointivaltiosta keskustellaan ajankohtaisessa kasalaiskeskustelussa.</p> <p>Diskurssit muodostavat keskenään erilaisia käsityksiä ja kuvauksia maailmasta, eli representaatioita. Keskeisimmät diskurssien konstruoimat representaatiot ovat hyvinvointivaltio, elintarvikeapu, köyhyys, kirkko, sekä osallisuus ja yhteisöllisyys elintarvikeavussa. Osallisuus ja yhteisöllisyys näyttäytyvät diskurssien kautta mielenkiintoisesti joko vallankäytön välineinä tai hyvinvoinnin lähteinä ja sen tuottamisen tapoina. Myös hyvinvointivaltioon suhtaudutaan eri tavoin siitä riippuen, koetaanko hyvinvointivaltion rakenteet ja mekanismit perusturvan kannalta riittämättömiksi vai liian laajoiksi ja kansalaisia passivoiviksi. Keskustelu elintarvikeavusta ja sen uudistamisesta on varsin polarisoitunutta ja assosioituu erilaisiin käsityksiin hyvinvointivaltion arvoista, tavoitteista ja hyvinvoinnin tuottamisen tavoista.</p>		
Avainsanat – Nyckelord elintarvikeapu, osallisuus, hyvinvointivaltio, diskurssianalyysi		
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia		
Muita tietoja		

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	1
2. TAUSTA	3
2.1. HYVINVOINTIVALTIOSTA HYVINVOINTIYHTEISKUNNAKSI	3
2.2. HYVINVOINTI JA HUONO-OSAISUUS	8
2.3. ELINTARVIKEAPU	16
3. OSALLISUUDEN JA YHTEISÖLLISYYDEN VIITEKEHYS	26
4. TUTKIMUSASETELMA	35
4.1. TUTKIMUSTEHTÄVÄ	35
4.2. TUTKIMUSAINEISTO	35
4.3. DISKURSSIANALYYSI	42
4.4. TUTKIMUSETIIKKA JA TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS.....	45
4.5. ANALYYSIN TOTEUTUS.....	47
5. TULOKSET	49
5.1. DISKURSSIT	49
5.2. REPRESENTAATIOIOT	59
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	80
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	86
LÄHTEET.....	86
KIRJALLISUUS	91

1. Johdanto

Yle uutisoi huhtikuussa 2018: ”*Raju uudistus leipäjonoihin? Köyhät halutaan syömään yhdessä, leipäjonot putsataan pääkaupunkiseudun kaduilta. Leipäjonojen kansasta halutaan nyt aktiivisia osallistujia. Vastikkeellista ruoka-apua on väläytetty suunnitelmissa*”.¹ Leipäjonot, eli pääasiassa kolmannen sektorin ja kirkkojen tarjoama ilmainen elintarvikeapu on nyt murroksessa. Leipäjonojen uudistamisesta osallistavammiksi yhteisöruokailuiksi on keskusteltu viime aikoina niin mediassa, sosiaalisessa mediassa kuin poliittisessa päätöksenteossa. Halutaanko uudistuksilla todella siivota leipäjonot pois kaduilta rikkaita häiritsemästä, aktivoida ja osallistaa työttömiä, vai periä vastiketta yhteiskunnasta syrjäytyneiltä huono-osaisilta? Ovatko aktivointi, osallisuus ja yhdessä syöminen ratkaisuja leipäjonoissa käyvien ongelmiin? Entä kuka saa määritellä, millaista avun tulisi olla ja kenelle sitä tulisi suunnata? Muun muassa näistä ja monista muista kysymyksistä käydään kiihvasta kansalaiskeskustelua tämän tutkielman aineistossa Helsingin Sanomien ja Ylen uutisten verkkokeskusteluissa vuosina 2017–2018.

Leipäjonot kuvaavat suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikan ongelmia.² Suomessa eriarvoisuus on 2000-luvulla kasvanut voimakkaasti, eikä osa väestöstä nauti enemmistön suojelesta elintasokehityksestä.³ Hyvinvointivaltion näkökulmasta on kiusallista, että osa kansalaisista joutuu turvautumaan pääasiassa kolmannen sektorin ja seurakuntien tarjoamaan ilmaiseen elintarvikeapuun. Suomen perustuslain mukaan julkisen vallan tehtävä on vastata kansalaisten sosiaalisiin ja taloudellisiin haasteisiin.⁴

Leipäjonoissa käy ihmisiä hyvin erilaisista taustoista ja elämäntilanteista.⁵ Yleisin syy ilmaiseen elintarvikeapuun turvautumiseen on rahan puute. Valtaosalla jonottajista huono-osaisuus on kasautunut useammalle elämän osa-alueelle, jolloin osattomuus ilmenee taloudellisella, sosiaalisella ja terveyden osa-alueilla.⁶ Suomessa keskustellaan nyt siitä, miten näitä huono-osaisiksi luokiteltavia kansalaisia voitaisiin parhaiten auttaa, ja onko auttaminen julkisen sektorin, kirkon vai kansalaisyhteiskunnan vastuulla. Auttamistoiminnassa yksilön

¹ Yle 1.

² Ohisalo 2014, 39–40; Laihiala & Ohisalo 2017, 254.

³ Riihinen 2011, 143 Vaarama 2011, 15; Ohisalo 2014a, 14; THL 2019.

⁴ Suomessa oikeus sosiaaliturvaan on säädetty perustuslain 19 §:ssä. Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 19 §; Ks. Esping-Andersen 1990, 11–12; Andersson et al. 1993, 72–75; Harisalo & Miettinen 2004, 49–50.

⁵ Hänninen et al. 2008, 11–12; Ohisalo & Saari 2014, 31, 39.

vastuu ja avunsaajien ansaitsevuus on kyseenalaistettu uudella tavalla.⁷ Individualistista kulttuuria ja ideologiaa haastaa osaltaan tavoite yhteisöllisyydestä,⁸ jota myös elintarvikeapuun turvautuvien ihmisten elämässä pyritään yhteisöruokailuilla edistämään.

Vantaalla leipäjonoja on uudistettu vuodesta 2015 lähtien, jolloin toimintansa aloitti yhteisöruokailukonsepti *Yhteinen Pöytä*. Yhteinen pöytä on Vantaan seurakuntien ja Vantaan kaupungin yhteistyössä järjestämää hävikkiruoan ilmaisjakelua vähävaraisille vantaalaisille. Internetsivujensa mukaan Yhteinen pöytä pyrkii edistämään sosiaalisia, osallistavia ja aktivoivia toimintamahdollisuuksia, sekä ehkäisemään yhteiskunnasta syrjäytymistä.⁹

Yhteisen pöydän verkostoon kuuluu useita kymmeniä hävikkiruoan lahjoittajia, joista valtaosa on paikallisia elintarvikeketjuja. Verkostoon kuuluu myös useita kymmeniä hävikkiruokaa jakavia tahoja, kuten kaupungin asukastiloja, seurakuntia ja avustusjärjestöjä.¹⁰ Ruokaa jaetaan pääasiassa lämpiminä aterioina yhteisöruokailuissa, joissa ruoan valmistuksesta ovat vastuussa myös vapaaehtoiset ja työllistetyt.¹¹ Yhteisöruokailujen yhteyteen voidaan paikallisesti järjestää muutakin osallistavaa ja yhteisöllistä kansalaistoimintaa, kuten työpajoja ja kursseja.¹²

Helsingissä seurakunnat ja kolmannen sektorin toimijat jakavat ilmaista elintarvikeapua vielä pääosin niin kutsutuissa leipäjonoissa. Vantaan yhteisen pöydän malliin ja sen tuloksiin tutustuminen on kuitenkin alkanut Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveyslautakunnassa ja yhteisöruokailuja suunnitellaan myös Helsinkiin.¹³ Yhteisöruokailut ovat kiinnostava ja ajankohtainen tutkimuskohde institutionaalisesti sekularisoituneeksi mielletyssä hyvinvointivaltiossa.¹⁴ Eriyisen kiinnostavaa on tutkia, miten kansalaiset itse keskustelevat elintarvikeavusta ja hyvinvointivaltiosta. Tässä tutkielmassa tutkin, millaisia diskursseja Helsingin Sanomien ja Ylen uutisten verkkokeskusteluissa muodostetaan vuosina 2017–2018 niiden uutisten yhteydessä, jotka käsittelevät

⁶ Ohisalo 2014, 39–40; Ohisalo & Saari 2014, 31–38; Laihiala 2017, 76–77.

⁷ Saari 2010a, 41; Laihiala & Ohisalo 2017, 254–257.

⁸ Ks. Beck 1995, 28; Bauman 2002, 7–9, 31, 201–228;

⁹ Yhteinen pöytä – Etusivu 2018.

¹⁰ Yhteinen pöytä – Hävikkiterminaali 2018; Yhteinen pöytä – Verkosto 2018.

¹¹ Yhteinen pöytä – Etusivu 2018.

¹² Yhteinen pöytä – Yhteistyö ja koulutus 2018.

¹³ Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 20/2018; Ruoka-aputoiminnan kehittämissuunnitelma 2018.

¹⁴ Ks. Institutionaalisesta sekulaariosta: Saari, Kainulainen & Yeung 2005, 134.

elintarvikeavun muuttamista osallistavammiksi yhteisöruokaluiksi. Tutkin verkkokeskusteluja diskurssianalyttisesti.

2. Tausta

2.1. Hyvinvointivaltioista hyvinvointiyhteiskunnaksi

Hyvinvointivaltio on valtiorakenne, joka perustuu oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon ja inhimillisyyden arvoille.¹⁵ Hyvinvointivaltion ensisijainen tehtävä on vastata kansalaisten sosiaalisiin ja taloudellisiin haasteisiin, eli ehkäistä esimerkiksi köyhyyttä.¹⁶ Erilaisia hyvinvointivaltiomalleja voidaan luokitella sen perusteella, mikä on niiden suhde työllisyyteen ja yhteiskunnan sosiaalisiin rakenteisiin. Esping-Andersenin klassisen hyvinvointiregiimiteorian (1990) mukaan läntiset teollisuusmaat voidaan luokitella hyvinvoinnin tuottamisen perusteella kolmeen erilaiseen regiimiklusteriin. Regiimit muodostuvat maista, jotka jakavat keskenään suhteellisen samanlaisen poliittisen historian ja joiden sosioekonomiset järjestelmät ovat suhteellisen samankaltaiset. Kolme regiimiklusteria kuvaavat siten pääpiirteissään kolmea erilaista hyvinvoinnin tuottamisen tapaa tai sosioekonomista politiikkaa.¹⁷

Pohjoismaat kuuluvat *sosiaalidemokraattiseen* hyvinvointiregiimiin, erotuksena *liberaalista* angloamerikkalaisesta ja *konservatiivisesta* keskieurooppalaisesta regiimistä.¹⁸ Sosiaalidemokraattisessa hyvinvointiregiimissä valtio, eli julkinen valta on tyypillisesti vastuussa kansalaisten hyvinvoinnin tuottamisesta ja ylläpitämisestä. Tärkeinä arvoina pidetään tasa-arvoa, solidaarisuutta, vapautta ja *universalismia*, jolla tarkoitetaan, että sosiaalietuudet kattavat laajasti kaikki yhteiskuntaluokat. Valtio takaa hyvinvointipalvelut korkean verotuksen ja tulonsiirtojen avulla. Sosiaalidemokraattisessa mallissa yksilön sosiaaliset etuudet ja oikeudet eivät riipu yhtä vahvasti markkinoista kuin liberaalissa angloamerikkalaisessa mallissa, tai perheestä, kansalaisyhteiskunnasta, kirkosta ja työmarkkinainstituutioista kuin konservatiivisessa mannereurooppalaisessa mallissa. Korkean bruttokansan-

¹⁵ Harisalo & Miettinen 2004, 11.

¹⁶ Kangas ym. 2013, 7.

¹⁷ Esping-Andersen 1990.

¹⁸ Esping-Andersen 1990; Esping-Andersen ei viittaa pohjoismaisella hyvinvointivaltiolla Suomeen, vaan Ruotsiin. Suomi on kuitenkin sitemmin luettu pohjoismaisiin hyvinvointivaltioihin. Julkunen 2006b, 31.

tuotteen tai tulotason sijaan sosiaalidemokraattisten maiden hyvinvointi perustuu onnistuneelle tulojen jakamiselle.¹⁹

Esping-Andersen on sittemmin täydentänyt käsityksiään erilaisista hyvinvointivaltiomalleista. Vuonna 1999 hän totesi, että hyvinvointivaltioregiimit pyrkivät uudistumaan oman logiikkansa ja dynamiikkansa mukaisesti.²⁰ Vuonna 2002 hän kirjoittaa regiimireformista, jossa ”hyvän yhteiskunnan” määrittely on jälleen ajankohtaista ja keinot hyvän yhteiskunnan muodostamiseksi ovat muuttuneet markkinavälitteisemmiksi.²¹ Julkusen mukaan hyvinvointivaltioregiimit ovat viime vuosikymmeninä samankaltaistuneet keskenään ja sosiaalidemokraattinen regiimi on lähentynyt liberaalia regiimiä.²²

Hyvinvointivaltio voidaan määritellä myös joko *institutionaalisesti* tai *menoperustaisesti*, vaikka Saaren mukaan kumpikaan määritelmistä ei mittaa yksiselitteisesti hyvinvointia, vaan pikemminkin niitä valtion käytössä olevia resursseja, jotka voidaan kohdentaa hyvinvointiin. Hyvinvointivaltion *institutionaalisen* määritelmän mukaan valtio on hyvinvointivaltio, mikäli sillä on laissa säädetty väestön kattava riskiperustainen sosiaaliturvajärjestelmä, joka vastaa työttömyyteen, sairauteen, työtaturmiin, lapsuuteen ja vanhuuteen liittyviin riskeihin.²³ Suomessa oikeus sosiaaliturvaan on säädetty Suomen perustuslain 19 §:ssä. Lailla taataan jokaiselle oikeus välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon, sekä riittäviin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden, vanhuuden, lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella taataan jokaiselle oikeus perustoimeentulon turvaan. Lain mukaan julkisen vallan on myös edistettävä jokaisen oikeutta asuntoon ja tuettava asumisen omatoimista järjestämistä.²⁴

Menoperustainen hyvinvointivaltiomääritelmä on institutionaalista tiukkarajaisempi, ja sen mukaan valtio on hyvinvointivaltio vasta sitten, kun puolet sen julkisista menoista on kohdennettu sosiaaliturvaan. Suomi on hyvinvointivaltio myös menoperustaisen hyvinvointivaltiokriteerin valossa tarkasteltuna.²⁵

¹⁹ Esping-Andersen 1990, 11–12; Andersson et al. 1993, 72–74; Harisalo & Miettinen 2004, 14; Yeung 2004, 103; Julkunen 2006a, 44–46; Korkman 2011, 15.

²⁰ Esping-Andersen 1999, 165.

²¹ Esping-Andersen 2002, 2–5.

²² Julkunen 2006a, 77–78.

²³ Saari 2005a, 27.

²⁴ Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 19 §.

²⁵ Saari 2005a, 27.

Uskonnon ja kirkkojen vaikutus hyvinvointimallien taustalla on huomionarvoinen. Sosiaalidemokraattisissa hyvinvointivaltioissa on vaikuttanut selvästi vahvimpana luterilainen kirkko, toisin kuin konservatiivissa ja liberaaleissa hyvinvointivaltioissa, joissa myös muilla kirkkokunnilla on ollut merkittävä valta-asema.²⁶ Alkujaan luterilainen käsitys yhteiskunnan sosiaalidemokraattisesta vastuunjaosta ja tasa-arvosta on luonut sosiaalieettisen perustan myös pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle. Pohjoismainen hyvinvointivaltio voidaan siten nähdä ”sekularisoituneena luterilaisuutena”, eli eräänlaisena luterilaisten arvojen ja tradition maallistuneena jatkumona.²⁷

Suomessa, kuten muuallakin maailmassa, hyvinvointivaltiokehitys alkoi toisen maailmansodan jälkeen osana modernisoitumisprosessia, jossa yhteiskunta muuttui niin elinkeinoelämän kuin aluerakenteenkin osalta. Viimeistään 1980-luvulta asti Suomea on pidetty hyvinvointivaltiona.²⁸ Suomalainen hyvinvointivaltio ei takaa sen parempaa sosiaaliturvaa kuin muutkaan Euroopan maat. Suomessa julkisen talouden panos sosiaaliturvaan jää jopa hieman alle Euroopan Unionin jäsenmaiden keskiarvon.²⁹

Yhteiskunnallinen keskustelu ”hyvinvointivaltion kriisistä” alkoi Suomessa jo 1980-luvulla. Todellinen hyvinvointivaltiokriisi iski kuitenkin vasta suuren laman (1991-1994) myötä. Lama synnytti pitkäaikaistyöttömyyttä, taloudellista eriarvoisuutta ja sosiaaliturvaleikkauksia, joita ei sittemmin pystytty tai haluttu korjata.³⁰ Laman aikana ja sen jälkeen myös suhtautuminen hyvinvointivaltioon alkoi muuttua.³¹ Poliittisessa päätöksenteossa *hyvinvointivaltio* alettiin korvata *hyvinvointiyhteiskunnan* käsitteellä.³² Hyvinvointiyhteiskuntaa ei ole missään tyhjentävästi määritelty, mutta ensimmäisen kerran se korvaa hyvinvointivaltion Paavo Lipposen hallitusohjelmassa (1999-2003).³³ Sittemmin sitä on käytetty myös muissa hallitusohjelmissa.³⁴ Hyvinvointivaltiota tutkineen Juho Saaren mukaan hyvinvointiyhteiskunta on hyvinvointivaltiota sekä konsensus- että

²⁶ Markkola & Naumann 2014.

²⁷ Markkola & Naumann 2014; Ketola 2016, 85–86; Grönlund & Pessi 2017, 128.

²⁸ Joidenkin määritelmien mukaan Suomea on pidetty hyvinvointivaltiona jo 1960-luvulta asti. Ks. Yeung 2004, 108; Saari 2005a, 27.

²⁹ Isola et al. 2007, 16.

³⁰ Juhila 2006, 47.

³¹ Juhila 2006, 47; Kananen toim. 2017, 13.

³² Ensimmäisen kerran hyvinvointiyhteiskunta-käsitettä käytettiin jo pääministeri Harri Holkerin (1987–1991) hallitusohjelmassa, kunnes se otettiin uudelleen ja laajemmin käyttöön 1990-luvun lopussa. Esimerkiksi Paavo Lipposen toisen hallituksen sosiaalipolitiikan pohjana oli ”pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan säilyttäminen”. Ks. Saari 2005a, 26, 36. Ks. Hallitusohjelmat *s.a.*.

³³ Pääministeri Paavo Lipposen hallitusohjelma 1995.

valtapoliittisesti parempi käsite, sillä hyvinvointiyhteiskunta ei normatiivisesti oletta, että valtio, tai mikään muukaan yksittäinen taho olisi vastuussa kansalaisten hyvinvoinnista. Valtion ohella valtaa käyttävät ja hyvinvointia rahoittavat Suomessa myös työmarkkinaosapuolet ja kunnat. *Yhteiskunta* sulkee sisäänsä niin julkisen, yksityisen kuin kolmannen sektorin.³⁵

Perinteisellä valtiojohtoisella hyvinvointivaltiomallilla on kansalaisten keskuudessa edelleen verrattain korkea kannatus.³⁶ Auttamista, huolenpitoa ja yhteiskunnan sosiaalisen koheesion ylläpitoa pidetään suomalaisten käsityksissä pääasiassa julkisen sektorin vastuualueena. Suomalaisista enemmistön mielestä valtion tulisi taata perusturva, jonka päälle muut instituutiot, kuten perhe, kansalaisyhteiskunta järjestöineen, sekä mahdollisesti myös seurakunnat voivat rakentaa. Hyvinvointivaltio-ajattelu elää siis edelleen vahvana suomalaisten mielissä, vaikka käsite onkin poliittisessa diskurssissa pyritty korvaamaan desentralisoivan hyvinvointiyhteiskunnan käsitteellä.³⁷

Suomessa, kuten muissakin läntisissä hyvinvointivaltioissa alkoi vahvistua 1990-luvun lopulla niin kutsuttu New Public Management -doktriini (NPM), eli uusliberalistinen, julkisen sektorin valtaa supistava ja yksityisen ja kolmannen sektorin merkitystä korostava uusi julkisjohtamisen paradigma.³⁸ NPM perustuu kilpailutaloudsmalliin, joka korostaa markkinalähtöisyyttä, tehokkuutta, tuloksellisuutta ja yrittäjyyttä myös hallinnollisten tehtävien hoidossa.³⁹ Suomalaisessa julkisessa keskustelussa ja poliittisessa päätöksenteossa hyvinvointi on yhä useammin alettu rinnastaa kilpailukykyyn. Valtion asemaa hyvinvoinnin takaajana ei enää ole korostettu ja universaalien sosiaaliturvan sijaan yritykset ja innovaatiot on alettu nähdä suomalaisten menestyksen takaajina.⁴⁰ NPM ilmenee myös pääministeri Juha Sipilän hallitusohjelmassa (2014–2018), jonka yksi kärkihankkeista on ”*Kilpailukykyyn vahvistaminen elinkeinoelämän ja yrittäjyyden edellytyksiä parantamalla*”. Työvoimahallinnosta Sipilän hallitusohjelmassa todetaan: ”-- otetaan käyttöön tulokseen perustuvia johtamis- ja palkkausjärjestelmiä”.⁴¹

³⁴ Ks. Hallitusohjelmat *s.a.*.

³⁵ Saari 2005a, 37–39.

³⁶ Korkman 2011, 9.

³⁷ Grönlund & Falk 2016, 254–258; Grönlund & Pessi 2017, 9.

³⁸ Julkunen 2006b, 21, 32.

³⁹ Fotaki 2009, 88; Rusko 2009, 302–305; Eräsaari 2011, 181.

⁴⁰ Juhila 2006, 47; Saari & Pessi 2011, 15; Kananen toim. 2017, 13.

⁴¹ Pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelma 2015, 14, 16.

Sosiaalipoliittisesti määriteltyjen riskiryhmien väliin on alkanut 1990-luvun laman myötä jäädä ihmisiä, joiden huono-osaisuus on kumuloitunut useammalle elämän osa-alueelle. Huono-osaisten auttamisessa erityisesti evankelisluterilainen kirkko on viime vuosikymmeninä toiminut merkittävänä hyvinvointipalvelujen tarjoajana.⁴² Etenkin kirkon diakoniatyö on 1990-luvun laman aikana ja sen jälkeen paikannut huomattavia julkisen sektorin vajeita sosiaalipalveluissa.⁴³ Myös ensimmäiset EU:n tukemat ruokapankit perustettiin juuri evankelisluterilaisen kirkon piirissä.⁴⁴

Kirkolta odotetaan suomalaisessa yhteiskunnassa paitsi auttamisen puolesta puhumista myös konkreettisia auttamisen tekoja.⁴⁵ Niin kirkon jäsenet kuin kirkkoon kuulumattomat odottavat kirkon auttavan yhteiskunnan vähäosaisimpia, kuten vanhuksia, köyhiä ja syrjäytyneitä.⁴⁶ Kirkon tehtäviä kartoittavissa kyselyissä auttamistyö koetaan peräti kirkon merkittävimmäksi tehtäväksi.⁴⁷ On huomionarvoista, että kansalaiset, joille kirkon hyvinvointipalveluja erityisesti suunnataan, suhtautuvat keskimäärin muita kriittisemmin kirkon auttamistyöhön. Erityisesti pienituloiset, työttömät ja opiskelijat suhtautuvat varauksella kirkon rooliin ja työhön yhteiskunnallisena avuntarjoajana.⁴⁸

Vapaaehtoisten osallistaminen tuo kirkon lähelle kolmatta sektoria, jolle kansalaisten aktivoiminen ja vaikutusmahdollisuuksien luominen ovat ominaisia piirteitä. Kyselytutkimusten mukaan kirkon yhteisölliseen ja kansalaisia aktivoivaan toimintaan ja vaikutusmahdollisuuksiin luotetaan Suomessa kuitenkin huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi kolmannen sektorin järjestämään toimintaan.⁴⁹ Kolmannen sektorin järjestöjen tarkoitusperät mielletään Suomessa perinteisesti joko jollakin tavalla kaupallisiksi tai ainakin osittain omaa etuaan tavoitteleviksi.⁵⁰

Viranomaisena kirkko asemituu julkisen ja kolmannen sektorin välimaastoon, mutta suomalaisten mielikuvissa kirkon tehtävä ja olemus tulevat

⁴² Evankelisluterilaisen kirkon asema julkisen ja kolmannen sektorin välimaastossa on kiistanalainen, mutta diakoniatyön lasketaan yleensä kuuluvan kolmanteen sektoriin. Ks. Karjalainen 2000, 268–269; Yeung 2004, 109; Grönlund & Hiilamo 2006, 71.

⁴³ Elenius & Latvus 2007, 12.

⁴⁴ Saari ym. 2005, 134; Juhila 2006, 47; Ohisalo & Saari 2014, 12.

⁴⁵ Pessi & Saari 2008, 194.

⁴⁶ Salminen 2016b, 149.

⁴⁷ Ketola et al. 2016, 256–257; Grönlund & Pessi 2017, 117, 122–123.

⁴⁸ Ketola et al. 2016, 258–259.

⁴⁹ Grönlund & Pessi 2017, 119.

⁵⁰ Kuusimäki 2012, 42; Grönlund & Pessi 2017, 129–131;

kuitenkin lähemmäksi julkista sektoria.⁵¹ Suomalaisista enemmistö odottaa, että kirkko ottaisi näkyvästi kantaa julkiseen keskusteluun esimerkiksi oikeudenmukaisuuden puolesta.⁵² Kirkon tehtävää ei nähdä suomalaisessa yhteiskunnassa vain hengellisenä, vaan enemmistö toivoo kirkon kantavan myös yhteiskunnallista vastuuta.⁵³ Yhteiskunnallisen vastuun osalta kirkko on mukana useissa oikeudenmukaisuutta edistävissä hankkeissa. Seurakunnat ovat olleet toteuttamassa laajoja Euroopan sosiaalirahaston ESR:n hankkeita jo yli 20:n vuoden ajan.⁵⁴

2.2. Hyvinvointi ja huono-osaisuus

Hyvinvointivaltion tehtävä on tuottaa hyvinvointia poliittisesti säädellyillä institutionaalisilla rakenteilla. Hyvinvointivaltio tai -yhteiskunta oikeuttaa siten käsitteellisen olemassaolonsa *hyvinvoinnin* käsitteellä. Tämä edellyttää hyvinvoinnin määrittelyä.⁵⁵ Hyvinvoinnin määrittely on kuitenkin aika- ja kulttuurisidonnaista, eikä sille ole olemassa yhtä yleisesti hyväksyttyä, pysyvää ja vakiintunutta määritelmää. Hyvinvointia määrittävät eri aikoina erilaiset arvot, tarpeet ja kontekstit, talouspoliittinen järjestelmä sekä kulttuurinen ympäristö.⁵⁶

Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen (THL) määritelmän mukaan hyvinvointi voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen. Hyvinvointi koostuu 1) terveydestä, 2) materiaalisesta hyvinvoinnista ja 3) koetusta terveydestä tai elämänlaadusta. THL:n mukaan hyvinvoinnilla voidaan viitata niin yksilön kuin yhteiskunnan hyvinvointiin. Yksilön hyvinvointiin kuuluvat sosiaaliset suhteet, itsensä toteuttaminen, onnellisuus ja sosiaalinen pääoma. Yhteisön hyvinvointia määrittävät sen sijaan elinolot, työllisyys, työolot ja toimeentulo.⁵⁷

THL:n määritelmä on hyvin samankaltainen kuin sosiologi Erik Allardtin (1976) hyvinvoinnin määritelmä. Allardtin mukaan hyvinvointi voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen (engl. *having, loving, being*), jotka nojaavat ihmisen perustarpeisiin. Nämä ulottuvuudet ovat 1) materiaaliset tarpeet (*having*) eli esimerkiksi koulutukseen, työhön, talouteen, terveyteen ja asumiseen liittyvät asiat ja olosuhteet, jotka määrittävät elintaso, 2) yhteys muihin ihmisiin (*loving*),

⁵¹ Kuusimäki 2012, 42; Grönlund & Pessi 2017, 117.

⁵² Yli 70% suomalaisista on sitä mieltä, että kirkon tulisi puhua entistä voimakkaammin yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa olevien puolesta. Grönlund & Pessi 2017, 119.

⁵³ Pessi & Saari 2008, 194.

⁵⁴ Lehtinen 2013, 45–48.

⁵⁵ Kajanoja 2004, 93.

⁵⁶ Allardt 1976, 16–17.

⁵⁷ Hyvinvointi 2018.

jolla tarkoitetaan erilaisia sosiaalisia yhteisöjä, kuten perhettä, sukua, ystäviä ja muita yhteisöjä, jotka määrittävät elämänlaatua sekä 3) itsensä toteuttamisen muodot (*being*), jotka viittaavat tarpeeseen osallistua ja kuulua yhteiskuntaan, ja määrittävät niin ikään elämänlaatua. Osallistuminen ja kuuluminen voivat tapahtua esimerkiksi kansalaisaktiivismin, politiikan tai itselle merkityksellisen työn tai harrastuksen kautta. Osallistuminen liittyy arvonantoon, jolla on vaikutusta myös sosiaaliseen statukseen ja omanarvontuntoon.⁵⁸

Objektiivisesti mitattuna hyvinvointi rinnastetaan yleensä varallisuuteen ja eliniän pituuteen. Tämä on sosiaali- ja terveystalouden tutkijan Heikki Hiilamon mukaan ongelmallista, sillä raha tai elinikä eivät vielä itsessään kerro elämänlaadusta. Varallisuus kuitenkin lisää todennäköisyyksiä hyvinvointiin, sillä se luo edellytyksiä monille hyvinvoinnin resursseille. Pitkä elinikä yhdistyy sen sijaan terveyteen, joka on yleensä yksi hyvinvoinnin osatekijä.⁵⁹

Vauraiden maiden, kuten Suomen hyvinvointi ei loputtomasti kohene kansantalouden kasvun myötä. Kun tietty taloudellinen hyvinvointi on saavutettu, korostuvat hyvinvoinnin arvioinnissa väestön koettu terveys ja muut koetun hyvinvoinnin lähteet, kuten ihmissuhteet, osallisuus, ympäristö, arvonanto ja oikeudenmukaisuus.⁶⁰ Saaren mukaan käsitys hyvinvoinnista on muuttunut Suomessa ratkaisevasti 1990-luvun laman jälkeen. Ennen lamaa hyvinvointi ymmärrettiin politiikassa laaja-alaisena ja moniulotteisena ilmiönä, mutta laman jälkeen hyvinvointi on alettu yhdistää tulo- ja kulutuskeskeisesti julkisen talouden kestävyysvajeeseen liittyväksi ongelmaksi.⁶¹

Subjektiiivinen hyvinvointi liittyy kokemukseen elämänlaadusta, jota määrittävät sosiaaliset suhteet ja kokemus yhteenkuuluvuudesta. Useimmilla ihmisillä koettu hyvinvointi liittyy yhteisöön tai ryhmään kuulumiseen.⁶² Koettu hyvinvointi on noussut yhä merkittävämpään rooliin hyvinvointia arvioitaessa, sillä suurella osalla väestöstä elintason liittyvät perustarpeet on jo tyydytetty. Hyvinvointiin on suhtauduttava entistä relatiivisemmin, sillä yksilöiden hyvinvointi on suhteutettava heidän viiteryhmäänsä ja yhteiskunnan institutionaaliseen rakenteeseen.⁶³

⁵⁸ Allardt 1976, 38–49.

⁵⁹ Hiilamo 2011, 9–10.

⁶⁰ Karvonen et al. 2010, 12.

⁶¹ Saari 2010b, 45, 49–50.

⁶² Weiss 1973, 147–149; Nivala & Ryyänen 2013, 10.

⁶³ Saari 2010b, 45, 49–50.

Väestön koettua subjektiivista ja objektiivista hyvinvointia mittaavilla mittareilla tarkasteltuna Suomi sijoittuu kansainvälisessä vertailussa kärkisijoille.⁶⁴ Vuonna 2018 julkaistun YK:n tilaston mukaan Suomi on peräti maailman onnellisin maa. Bruttokansantuote on laman jälkeen yli kaksinkertaistunut ja elintaso on kokonaisväestötasolla noussut huomattavasti.⁶⁵ Elämänlaadun maakohtainen keskiarvo ei kuitenkaan kerro väestöryhmien välisistä eroista eli eriarvoisuudesta.⁶⁶ Suomessa eriarvoisuus ja huono-osaisuuden kasautuminen ovat viime vuosikymmeninä kasvaneet merkittävästi, mikä aiheuttaa haasteita kokonaisyhyvinvoinnin arvioinnille.⁶⁷ Erityisesti tuloerojen kasvu on ollut Suomessa voimakasta, eikä osa väestöstä nauti enemmistön positiivisesta terveys- ja elintasokehityksestä.⁶⁸ Köyhyysriski on Suomessa kasvanut, ja yhä suuremmalla osalla väestöstä tulot jäävät niin kutsutun pienituloisuusrajan alapuolelle.⁶⁹ Huono-osaiset väestöryhmät ovat alkaneet voida entistä huonommin muun väestön hyvinvoinnin kasvaessa.⁷⁰

Huono-osaisuus on määritelmällisesti eriarvoisuuteen liittyvää syvää köyhyyttä. Se yhdistyy sosio-ekonomiseen asemaan ja ilmenee kulutus- ja hyvinvointivajeina sekä elämäntapaan liittyvinä ongelmina. Niin sanotuissa huono-osaisten riskiryhmissä yhdistävä tekijä on yleensä pienituloisuus. Pienituloisuus yhdistyy keskiväestöä heikompaan elintasaan, sillä pienituloiset ovat yleensä vähemmän koulutettuja, sairaampia, alttiimpia riskikäyttäytymiseen ja kuolevat nuorempina kuin keskiväestö.⁷¹ Pitkäaikaisella huono-osaisuudella on paljon kielteisiä vaikutuksia. Se voi muun muassa latistaa motivaatiota, vaikeuttaa tavoitteiden asettamista ja rationaalisten päätösten tekoa, sekä vaikuttaa asioiden hoitamatta jättämiseen. Mikäli yhteyttä omaan potentiaaliin ei ole, voi myös usko tulevaisuuteen heikentyä. Tällöin elämänmahdollisuudet eivät tunnu saavutettavissa olevilta tai todellisilta.⁷²

Köyhyys voidaan käsitteellisesti jakaa absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen. Absoluuttisella köyhyydellä tarkoitetaan äärimmäistä köyhyyttä, eli

⁶⁴ Better life Index Finland 2017.

⁶⁵ Helliwell et al. 2018; Kansantalouden tilinpito 2018.

⁶⁶ Saari 2016, 9.

⁶⁷ Saari 2010b, 45, 49–50; Ohisalo & Saari, 2014.

⁶⁸ Korkmann 2011, 37; Ohisalo 2014a, 15.

⁶⁹ ”Pienituloisuusraja perustuu kotitalouksien kulutusyksikköä kohden laskettuun käytettävissä olevan rahatulon mediaaniin. EU:n jäsenvaltioissa pienituloisiksi katsotaan ne, joiden tulot jäävät pienemmiksi kuin 60 % väestön mediaanista.” Suomen virallinen tilasto 2016.

⁷⁰ Saari 2015.

⁷¹ Stringhini et al 2010; Matthews & Gallo 2011.

⁷² Saari 2015, 39; Isola et al. 2017, 16.

puutteita elämästä selviytymiseen vaadittavissa välttämättömissä ehdoissa. Absoluuttisesti köyhällä ei ole esimerkiksi puhdasta vettä, vaatteita tai asumisen ja ravinnon vähimmäisedellytyksiä. Absoluuttinen köyhyys on perinteisesti paikannettu kehitysmaihiin, mutta viime vuosina se on lisääntynyt myös Euroopassa.⁷³

Hyvinvointivaltioissa köyhyys on yleensä suhteellista köyhyyttä.⁷⁴ EU:n määritelmän mukaan suhteellisesti köyhiä ovat ne henkilöt tai kotitaloudet, jotka jäävät hyväksyttävänä pidetyn elintason ja tulojen minimitasen alapuolelle.⁷⁵ Suomessa suhteellisesti köyhinä pidetään yleensä niitä kotitalouksia, joiden talouden kokoon suhteutetut tulot jäävät määritelmästä riippuen alle 50 tai 60 prosenttiin väestön mediaanitulosta.⁷⁶ Suhteellisella köyhyydellä tarkoitetaan siten elämäntapaan liittyvää absoluuttista köyhyyttä määritelmällisesti laajempaa köyhyyttä.⁷⁷

Köyhyyttä voidaan tarkastella myös tarveteoreettisesta näkökulmasta. Teoreettisesti tarpeet voidaan jakaa perus- ja välittäviin tarpeisiin, joista perustarpeiden täytyminen edellyttää välittävien täyttymistä.⁷⁸ Perustarpeita ovat fyysinen terveys ja henkinen autonomia, välittäviä tarpeita ruoka, juoma, asuminen, sekä taloudellinen, henkinen ja fyysinen turvallisuus. Myös koulutus, terveydenhuolto, hoiva, lääkitys ja elämäntapaan kuuluvat palvelut voidaan katsoa välittäviksi tarpeiksi.⁷⁹ Mikäli henkilön välittävät tarpeet eivät täyty, kärsivät myös hänen perustarpeensa, jolloin puhutaan köyhien ryhmään asemoitumisesta.⁸⁰ Tarveteoreettinen näkökulma yksistään on liian kapea köyhyyden kokonaisvaltaisuuden ymmärtämiseksi. Siksi köyhyyden yhteydessä puhutaan myös objektiivisesti mitattavasta elämäntavasta, subjektiivisesti koetusta elämänlaadusta, huono-osaisuudesta, eriarvoisuudesta ja syrjäytymisestä.⁸¹

Kaikki köyhät eivät ole syrjäytyneitä, mutta suurin osa syrjäytyneistä on köyhiä. Kun köyhyydellä tarkoitetaan pääasiassa taloudellisessa niukkuudessa elämistä, viitataan syrjäytymisellä myös sosiaaliseen osattomuuteen, eli sosiaalisten suhteiden vähäisyyteen tai riittämättömyyteen. Yleensä työ,

⁷³ Poverty and inequality in Europe 2014, 13.

⁷⁴ Hiilamo 2011, 53–54.

⁷⁵ Poverty and inequality in Europe 2014, 13.

⁷⁶ Hiilamo 2011, 53–54; Saari 2015, 35.

⁷⁷ Hiilamo 2011, 56–57.

⁷⁸ Doyal & Gough 1991, 191.

⁷⁹ Doyal & Gough 1991, 191–199.

⁸⁰ Saari 2015, 73.

⁸¹ Saari 2015, 73–74.

harrastukset ja sukulaisuussuhteet ylläpitävät sosiaalisia suhteita ja ehkäisevät siten syrjäytymistä. Työttömyys, yksinäisyys ja osattomuus yhteiskunnallisista instituutioista katsotaan siksi syrjäytymisen riskitekijöiksi.⁸²

Syrjäytyminen katsotaan prosessinomaiseksi kasautuneeksi huono-osaisuudeksi, jossa yhteiskunnan yhtenäisyys on hajoamassa.⁸³ Osa ihmisistä on ajautunut yhteiskunnassa tavanomaisena tai yleisesti hyväksyttynä pidetyn elämäntavan, resurssien hallinnan ja elintason ulkopuolelle. Suomessa syrjäytymiselle erityisesti alttiita ryhmiä ovat toistuvasti tai pitkäaikaisesti työttömät, vammaiset ja vajaakuntoiset, maahanmuuttajat, pitkäaikaissairaat, päihdeongelmaiset, ylivelkaantuneet, asunnottomat, rikoksen tehneet, epävakaissa oloissa elävät lapset, väkivaltaa kohdanneet naiset ja romaniväestö. Maantieteellisesti syrjäytyminen on yleisempää taajamissa syrjäseudulla ja suurkaupunkien sellaisissa osissa, joissa on kasautuneesti sosiaalisia ongelmia.⁸⁴

Eriarvoisuus on köyhyyttä ja huono-osaisuutta määrittävä käsite, jolla tarkoitetaan sosioekonomisten erojen ja yhteiskunnallisten jakojen syvyyttä tai laajuutta kokonaisväestössä. Se on samaan aikaan sekä kulttuurinen että yhteiskunnallinen ilmiö. Suomi on eriarvoisuusrakenteeltaan salmiakin muotoinen, siten että kaikkein huono-osaisimmat ovat suhteellisen pieni joukko salmiakin alakärjessä, valtaosa väestöstä muodostaa salmiakin hyväosaisten keskustan ja pieni eliitti muodostaa salmiakin yläkärjen.⁸⁵

Ennen lamaa Suomi oli noussut erilaisissa tasa-arvomittauksissa kansainväliseen kärkeen, mutta laman jälkeen eriarvoistuminen kasvoi Suomessa nopeammin kuin yhdessäkään toisessa länsimaassa. 2000-luvulla eriarvoistuminen on jatkanut kasvuaan ja väestön sosioekonomiset erot ovat syventyneet. Erot hyvä- ja huono-osaisten ihmisten välillä ovat kasvaneet. Samaan aikaan kokonaisväestötasolla mitattu hyvinvointi on kuitenkin lisääntynyt. Hyvinvoinnista on siten tullut suhteellista, eikä se lisääny kaikissa väestöryhmissä samaa tahtia.⁸⁶

Eriarvoisuuden ehkäiseminen on tärkeää, sillä eriarvoisuus heikentää terveyttä, itsekunnioitusta ja itsetuntemusta, sekä vähentää voimavaroja osallistua

⁸² Hiilamo 2011, 56.

⁸³ Helne 2002, 1–4; Juhila 2006, 50–55.

⁸⁴ Köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma 2003, 27.

⁸⁵ Saari 2015, 65.

⁸⁶ Erola 2010, 239; Hiilamo 2011, 71–73; Palola 2011, 287; Saari 2011, 23; Riihinen 2011, 143
Vaarama 2011, 15; Ohisalo 2014a, 14; THL 2019.

aktiivisesti sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen elämään.⁸⁷ Eriarvoisuus tuottaa myös kollektiivista välinpitämättömyyttä ja moraalista sokeutta heikoimmassa yhteiskunnallisessa asemassa olevia ihmisiä kohtaan.⁸⁸

Toisinaan julkisessa keskustelussa esitetään, ettei yhteiskuntaluokkia enää Suomessa olisi. Tämä ei kuitenkaan useiden tutkimusten mukaan pidä paikkaansa.⁸⁹ Saaren mukaan huono-osaiset ajatellaan edelleen niin kutsutuksi ”alaluokaksi”. Alaluokka poikkeaa muusta väestöstä sosiaalisen ja taloudellisen asemansa suhteen. Sosioekonomiset asemat ovat siten korvanneet entiset yhteiskuntaluokat ja ne vaikuttavat vahvasti yhteiskunnan rakenteeseen.⁹⁰ Hyväosaisiksi luokiteltava valtaväestö ei välttämättä ole tietoinen sosioekonomisten erojen syvyydestä, sillä kaikkein huono-osaisimmat nousevat yleensä julkisuuteen vain satunnaisesti leipäjonoista tai asunnottomuudesta kertovien uutisten yhteydessä. Katukuvassa kaikkein huono-osaisimpia ei välttämättä näy, sillä kasvaneen segregaaation myötä köyhyys ja huono-osaisuus ovat keskittyneet tietyille, yleensä muista eriytyneille alueille.⁹¹

Sosiologi Göran Therborn (2014) jakaa eriarvoisuuden ulottuvuudet kolmeen osaan, joita ovat 1) elämänehtojen eriarvoisuus, 2) eksistentiaalinen eriarvoisuus ja 3) resurssien eriarvoisuus. Elämänehtojen eriarvoisuudella hän tarkoittaa väestöryhmien välisiä perustavanlaatuisia eroja terveydessä ja kuolleisuudessa. Köyhät syntyvät yleensä pienempinä, ovat sairaampia ja kuolevat nuorempina kuin muu väestö. Eksistentiaalisella eriarvoisuudella Therborn tarkoittaa statukseen ja arvoon liittyviä kysymyksiä, jotka liitetään usein esimerkiksi sukupuoleen tai sosioekonomiseen asemaan. Köyhien status ja arvo ovat muta väestö alhaisemmat. Resurssien eriarvoisuudella Therborn viittaa käytössä olevaan rahaan ja mahdollisuuksiin hakeutua palveluihin. Köyhillä ei ole käytössään yhtä paljon resursseja kuin muulla väestöllä.⁹² Suomessa erilaiset eriarvoisuuden ulottuvuudet ovat 1960-1980-luvuilla merkittävästi supistuneet, mutta 1990-luvun laman myötä kaikki eriarvoisuuden ulottuvuudet kasvoivat väestötasolla. 2000-luvulla elämänehtojen eriarvoisuuden katsotaan kasvaneen entisestään.⁹³

⁸⁷ Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti 2018, 20.

⁸⁸ Wilkinson 1996, 143.

⁸⁹ Erola 2010, 237; Räsänen 2010, 4–5; Hiilamo 2011, 5.

⁹⁰ Saari 2015, 52.

⁹¹ Valkonen & Kauppinen 2001, 1; Heikkilä ym. 2002, 146; Saari 2015, 20.

⁹² Therborn 2014.

⁹³ Saari 2015, 68.

Pienituloisuus, materiaaliset puutteet ja työttömyys ovat Suomessa, kuten muuallakin Euroopassa laman jälkeen kasvaneet.⁹⁴ Eriarvoistuminen, yksinäisyys ja syrjäytyminen ovat olleet huolenaiheita myös kaikissa Suomen hallitusohjelmissa 2000-luvulla.⁹⁵ Ensimmäiset kansalliset köyhyyden ja syrjäytymisen vastaiset toimintasuunnitelmat laadittiin Euroopan unionin jäsenmaissa 2000-luvun alussa. Vuonna 2003 Suomessakin laadittiin *Köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma*.⁹⁶ Toimintasuunnitelmassa syrjäytyminen nähdään osallisuuden vastakohtana, ja siksi syrjäytymistä katsotaan voitavan ehkäistä ja vähentää osallisuuden edistämisen, eli yhteiskuntaan *liittämisen* kautta. Liittämällä tarkoitetaan mukaan ottamista, eli syrjäytyneiden ihmisten osallisuuden edistämistä muun muassa työhön, koulutukseen, vapaa-aikaan ja poliittiseen, yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen elämään.⁹⁷

Liittämissuhteessa vähemmistö, eli *syrjäytyneet* asemoidaan liittämisen kohteiksi enemmistöön, eli muuhun yhteiskuntaan. Liittämispuhe perustuu ihanteelle yhtenäiskulttuurista, jonka valitettavana käänköpuolena on, että liitettävistä kansalaisista muodostetaan normaaliuden ulkopuolelle jäävä, näennäisesti yhtenäinen joukko leimallisesti syrjäytyneitä *toisia*. Liittämispuheessa tietyt normit mielletään automaattisesti ”hyvään elämään” kuuluviksi. Tällöin ihmiset, jotka eivät syystä tai toisesta näitä normeja täytä, leimataan ulkopuolelta syrjäytyneiksi tai liitettäviksi. Liittämispuheen vaarana on, että se voi vääristää liitettävät ihmiset yhdeksi yhtenäiseksi ja homogeeniseksi ihmisryhmäksi, jossa erilaiset elämäntilanteet ja osattomuuden, mutta myös osallisuuden ulottuvuudet jäävät huomioimatta. Syrjäytyminen ei kuitenkaan ole yksiselitteistä ja ihminen saattaa kuulua moniin sosiaalisen osallisuuden verkostoihin ollessaan esimerkiksi pitkäaikaistyötön. Syrjäytymispuhe voi siis jo itsessään toiseuttaa ja eriarvoistaa ihmisiä. Pahimmillaan se voi jopa edistää syrjäytymistä ja yksinäisyyden kokemusta yhteiskunnassa.⁹⁸

Yksinäisyys on subjektiivinen kokemus, eikä sitä voida siksi samaistaa objektiivisesti havaittavaan yksin oloon tai eristyneisyyteen.⁹⁹ Yksinäisyyden

⁹⁴ Köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma 2003, 27.

⁹⁵ Okkonen & Sauli 2013; Hallitusohjelmat *s.a.*.

⁹⁶ Köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma 2003.

⁹⁷ Juhila 2006, 53; Köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma 2003, 15.

⁹⁸ Helne 2002, 73–74, 170–173; Juhila 2006, 64–65; Raivio & Karjalainen 2013, 15.

⁹⁹ Parkkinen 2015, 4.

vastakohtana pidetään yhteenkuuluvuuden tunnetta.¹⁰⁰ Yksinäisyydelle on suomenkielessä vain yksi sana, toisin kuin esimerkiksi englanninkielellä, jossa yksinäisyyttä voidaan kuvata eri sanoilla, kun tarkoitetaan positiivista, vapaaehtoista yksinäisyyttä (*solitude*), neutraalia yksinoloa (*aleness*) tai negatiivista yksinäisyyttä, eli sosiaalisten suhteiden riittämättömyyteen viittavaa tunnetilaa (*loneliness*).¹⁰¹ Tässä tutkielmassa tarkoitan yksinäisyydellä jatkossa negatiivista yksinäisyyttä, eli subjektiivista tilaa tai kokemusta, jota henkilö ei ole itselleen toivonut eikä tietoisesti valinnut.

Vielä 1980-luvulla psykiatrialla oli dominantti asema yksinäisyyden tutkimuksessa, mutta 2010-luvulla yksinäisyyttä tutkitaan jo monitieteisemmin ja ilmiölähtöisemmin. Yksinäisyyttä ei mielletä vain yksilön ongelmaksi, vaan se katsotaan koskettavan kollektiivisesti ja sitä voidaan tutkia myös yhteisöjen ja yhteiskuntien tasolla.¹⁰² Yksinäisyys yksilön hyvinvointia heikentävänä tekijänä on yhteiskuntapoliittinen kysymys, sillä yksinäisyydellä on paljon niin kutsuttuja ulkoisvaikutuksia, eli siitä johtuvia kollektiivisia ja yhteiskunnallisia haittoja. Lisäksi yksinäisyys on institutionaalisesti rakentunutta. Yhteiskunta voi rakenteillaan synnyttää ja ylläpitää yksinäisyyttä.¹⁰³

Yksinäisyys laajana ilmiönä yhdistetään moderniin yhteiskuntaan ja individualistiseen kulttuuriin.¹⁰⁴ Länsimaisessa, yksilöllisyyttä ihannoivassa kulttuurissa yksinäisyyden on ennustettu tulevaisuudessa lisääntyvän.¹⁰⁵ Myös kaupungistuminen voi lisätä yksinäisyyttä, sillä vaikka kaupungeissa on paljon ihmisiä, on niissä myös yhä enemmän toisilleen tuntemattomia ihmisiä, mikä lisää yksinäisyyden kokemusta.¹⁰⁶ Kaupungistuminen liittyy myös työn luonteen muutokseen sekä perhepiirin pienentymiseen, jotka synnyttävät yksinäisyyttä ruokkivia elämäntapoja.¹⁰⁷

Yksinäisyys jaetaan sosiaaliseen ja emotionaaliseen yksinäisyyteen. Sosiaalinen yksinäisyys tarkoittaa kontaktien puutetta lähipiirissä ja sosiaaliseen

¹⁰⁰ Achte & Tuulio-Henriksson 1984, 10.

¹⁰¹ Tiikkainen 2006, 12.

¹⁰² Saari 2016, 310.

¹⁰³ Saari 2009, 11.

¹⁰⁴ Xiaoming 2010, 148.

¹⁰⁵ Beck & Beck-Gernsheim 2002, 64.

¹⁰⁶ Paloheimo 1984, 159.

¹⁰⁷ Roos 1984, 171; Vaikka yksinäisyys korreloi kaupungistumisen kanssa, on yksinäisyydestä kaupungeissa myös vastakkaisia tutkimustuloksia. Savikon ym. (2005) tutkimuksessa vanhusten yksinäisyyden havaittiin olevan vähäisempää 2000-luvulla nimenomaan kaupungeissa kuin maaseudulla. Ks. Savikko et al. 2005.

yhteisöön kuulumisen puutetta.¹⁰⁸ Ryhmään kuulumisen kokemus lisää merkityksellisyyden tunnetta ja vastaavasti ryhmään kuulumisen puute voi tuottaa sosiaalista yksinäisyyttä ja ulkopuolisuuden tunnetta. Emotionaalinen yksinäisyys sen sijaan on läheisten tunnesiteiden puutetta tai kiintymyksen kohteen puuttumista. Sosiaalisia kontakteja voi olla, mutta ne eivät täytä toiveita ja tarpeita tunnetasolla. Emotionaaliseen yksinäisyyteen liittyy muun muassa turvattomuutta, ahdistuneisuutta ja levottomuutta.¹⁰⁹

Yksinäisyys voi olla pitkäaikaista tai tilapäistä, ja sitä voi kokea sekä yksin ollessa, että toisten ihmisten seurassa.¹¹⁰ Yksinäisyys on tiiviissä yhteydessä huono-osaisuuteen ja sen kasautumiseen. Se voi heikentää yksilön elämänlaatua monilla eri osa-alueilla. Yksinäisyyden haitallisuudesta kertoo se, että yksinäisyyden kuvataan olevan epämiellyttävää, ahdistavaa, pelottavaa, ja haavoittavaa.¹¹¹ Yksinäisyys aiheuttaa emotionaalista kärsimystä, kuten tunnetta itsenäisyyden menettämisestä sekä arvottomuuden, ulkopuolisuuden ja erillisyyden tunnetta.¹¹² Yksinäisyys on yhteydessä myös useisiin psykososiaalisiin, henkisiin ja fyysisiin vaivoihin. Se voi aiheuttaa muun muassa masennusta, univaikeuksia, neurologisia sairauksia, sydän- ja verisuonisairauksia sekä alentaa vastustuskykyä.¹¹³ Tutkimusten mukaan vanhusten yksinäisyys lisääntyy iän myötä, ja iäkkäimmät ovat siksi suurimmassa riskiryhmässä kokea itsensä yksinäisiksi.¹¹⁴ Suomessa peräti useampi kuin joka kolmas vanhus kokee yksinäisyyttä.¹¹⁵ Myös vanhuksilla yksinäisyys heikentää merkittävästi terveyttä, toimintakykyä ja hyvinvointia.¹¹⁶

2.3. Elintarvikeapu

Elintarvikeapu on syntynyt Yhdysvalloissa 1960-luvulla ja Eurooppaan se levisi 1980-luvulla.¹¹⁷ Viitatessani jatkossa aiempaan tutkimukseen ja kirjallisuuteen ilmaisesta, hyväntekeväisyyteen perustuvasta elintarvikeavusta käytän käsitteitä elintarvikeapu, ruokapankki, leipäjono ja ruoka-apu synonyymeina ja pääsääntöisesti sen mukaan, mitä käsitettä alkuperäisessä tekstissä on käytetty.

¹⁰⁸ Weiss 1973, 33, 175.

¹⁰⁹ Weiss 1973, 33, 147–149.

¹¹⁰ Peplau & Perlman 1982, 3.

¹¹¹ Kotilainen 2005, 90; Heinrich & Gullone 2006; Ulpukka 2015, 1.

¹¹² Uotila 2011, 8; Aylaz ym. 2012.

¹¹³ Cacioppo ym. 2006; Heinrich & Gullone 2006.

¹¹⁴ Parkkinen 2015, 76.

¹¹⁵ Savikko ym. 2005; Routasalo ym. 2006.

¹¹⁶ Moisio & Rämö 2007, 392.

¹¹⁷ Hänninen et al. 2008, 6.

Kaikki edellä mainitut käsitteet tarkoittavat alkuperäisessä yhteydessään hyväntekeväisyyteen perustuvaa, pääasiassa kauppojen hävikkiruoosta koostuvaa vastikkeetonta elintarvikeapua, jota ”asiakas”¹¹⁸ joutuu mahdollisesti jonkin aikaa jonottamaan. Kyseessä on pääasiassa kolmannen sektorin, kirkon tai uskonnollisten yhdistysten ja järjestöjen tarjoama apu rikkaissa tai ainakin joitakin hyvinvointivaltion piirteitä omaavissa maissa. Englanniksi sana kääntyy yleensä *charity food aid*, erotuksena humanitaarisesta, kehittyvissä maissa jaettavasta ruoka-avusta (*food aid*).

Euroopassa elintarvikeapu järjestetään ”ruokapankkeina”, jotka tunnetaan iskulauseestaan ”*Fighting hunger and waste in Europe*”.¹¹⁹ Ruokapankkien tarkoituksena on taistella paitsi nälkää, myös ruokahävikkiä vastaan. Vaikka ruoka-apu yhdistetään usein nälkään, on huomattava, etteivät kaikkein huonoimmassa fyysisessä kunnossa olevat ihmiset välttämättä edes pääse hakemaan ruoka-apua.¹²⁰ Suomessa ruoka-apua ei järjestetä virallisesti ruokapankkeina, sillä Suomi ei kuulu eurooppalaiseen ruokapankkien liittoon. Evankelisluterilainen kirkko on kuitenkin alusta asti käyttänyt järjestämästään ruoka-avusta epävirallista nimitystä ruokapankki. Viime vuosina suomalainen ruoka-apu on alkanut saada vaikutteita eurooppalaisista ruokapankkeista.¹²¹

Suomessa ensimmäiset nykymuotoiset leipäjonot tai ruokapankit syntyivät 1990-luvun laman aikana. Isolan ym. (2007) mukaan lama osoitti, etteivät hyvinvointivaltion rakenteet pysty kannattelemaan huono-osaisinta väestöä.¹²² Evankelisluterilainen kirkko reagoi nopeinten tuolloin kasvaneeseen aineellisen avun tarpeeseen ja organisoi sittemmin kirkon pysyväksi toiminnaksi muodostuneen ruoka-avun. Ruoka-avun jakaminen kirkoissa ei ollut mitenkään uutta tai tavatonta, mutta 1970-1980-luvuilla avulle ei ollut kysyntää samassa mittakaavassa kuin 1990-luvulla. Kirkon diakoniatyö joutui nopeasti uudelleen

¹¹⁸ Käsite asiakas on myös problemaattinen puhuttaessa elintarvikeavusta. ”Asiakas” on liikkeessä, virastossa tai muussa sellaisessa asioiva, jollakin ammatinharjoittajalla jotakin teettävä tai tältä jotakin ostava henkilö tai liike. (Asiakkaan määritelmä. Kielitoimiston sanakirja 2018.) Elintarvikeavussa kävijät eivät varsinaisesti teetä tai osta mitään. Englanniksi asiakas voidaan kääntää joko *customer* tai *client*. *Client* on tässä yhteydessä parempi, mutta valitettavasti sille ei suomenkielestä löydy vivahteikkaampaa vastiketta. Käytän jatkossa kuitenkin käsitettä asiakas synonyymina elintarvikeavussa käyvälle henkilölle.

¹¹⁹ European Food Banks Federation 2018.

¹²⁰ Hänninen et al. 2008, 11–12.

¹²¹ Hänninen et al. 2008, 6–10; Esimerkiksi Tampereella seurakunnat järjestävät ruoka-apua RuokaNysse -kauppa-autopalvelulla. Ks. RuokaNysse 2018.

¹²² Isola et al. 2007, 28.

budjetoimaan varojaan vastatakseen räjähdysmäisesti kasvaneeseen avun tarpeeseen.¹²³

Korkeimmillaan ruoka-apua jakavien tahojen määrä oli vuosituhanteen vaihteessa, mutta edelleen 2010-luvulla ruoka-apu toimijoita on useita satoja.¹²⁴ Valtaosa toimijoista on kristillistaustaisia yhdistyksiä ja järjestöjä sekä seurakuntia.¹²⁵ Evankelisluterilainen kirkko määrittelee ruoka-avun eettisissä ohjeissaan, että ruoka-apua jaetaan kaikille avuntarvitsijoille uskonnon vapautta kunnioittaen. Uskonnollinen julistus tai uskonnollisten symbolien käyttö ruoka-avun jakamisen yhteydessä pidetään hyvin maltillisena, mikä on herättänyt myös kritiikkiä kirkon sisällä.¹²⁶ Ruoka-apua tutkineen Anna Salosen mukaan useat ruoka-apua jakavat tahot pitävät uskonnollisuutta kuitenkin näkyvästi esillä toiminnassaan.¹²⁷ Institutionaalisesti sekularisoituneeksi mielletyn hyvinvointivaltion näkökulmasta on kiinnostavaa, että juuri uskonnollistaustaiset toimijat vastaavat merkittävästä yhteiskunnallisesta avustustoiminnasta.¹²⁸

Ilmaista elintarvikeapua on Suomessa tutkittu viime vuosina kohtalaisen paljon, erityisesti Itä-Suomen yliopiston *Huono-osaisin Suomi* -tutkimushankkeen myötä.¹²⁹ Maria Ohisalo ja Juho Saari ovat tutkineet millainen väestönosa käy ruoka-avussa *Kuka seisoo leipäjonossa* -tutkimusraportissa (2012). Leipäjonoissa käymiseen liittyvää häpeää, jonottajien huono-osaisuutta sekä muiden ihmisten käsityksiä leipäjonoissa käyvistä ihmisistä on tutkinut Tuomo Laihiala väitöskirjassaan *Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista – huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus* (2018). Ohisalo on tutkinut leipäjonoja, leipäjonoissa käyvien sosioekonomista asemaa, koettua hyvinvointia ja huono-osaisuutta väitöskirjassaan *Murusia hyvinvointivaltion pohjalla* (2017). Laihiala, Ohisalo ja Saari ovat yhdessä tutkineet huono-osaisuutta, sen kasautumista ja huono-osaisuuden notkelmia.¹³⁰

¹²³ Hänninen et al. 2008, 9–10, 13.

¹²⁴ Ohisalo et al. 2013, 37–38; Ohisalo 2017, 70–72.

¹²⁵ Ohisalo et al. 2013, 13. Esimerkiksi Helsingissä suurimmat hävikkiruoan jakajat ovat kristillinen Veikko ja Lahja Hurstin Laupeudentyö ry ja evankelisluterilaisen kirkon Herttoniemen seurakunnan ja Myllypuron elintarvikeapu ry:n yhteinen elintarvikejakelu. Ks. Hurstin apu – Tietoa meistä 2018; Herttoniemen elintarvikejako 2018.

¹²⁶ Hänninen et al. 2008, 9–10, 13.

¹²⁷ Salonen 2016, 41, 47.

¹²⁸ Angell 2010, 57.

¹²⁹ Huono-osaisin Suomi 2018.

¹³⁰ Ohisalo et al. 2015.

Ruokaa jonottaa Suomessa arviolta yli 22 000 ihmistä viikoittain.¹³¹ Ruoka-avun asiakkaat eivät muodosta homogeenista joukkoa, vaan ruoka-avussa asioi ihmisiä kaikista ikäryhmistä ja sosiaalisista taustoista. Yleensä perimmäinen syy ruoka-avun käyttämiseen on rahan puute, joka voi johtua esimerkiksi siitä, etteivät varat riitä velkojen, sairauskulujen, onnettomuuksien tai muiden yllättävien syiden takia ruokaan. Kaikki leipäjonojen asiakkaat eivät siis esimerkiksi jää tietyn tulorajan alle, vaan ruoka-apuun turvautumiseen voivat johtaa hyvin monenlaiset syyt. Valtaosa leipäjonoissa käyvistä hakee joustoa taloudelliseen tilanteeseensa ja apua elämänhallintaansa.¹³² Ruoka-apu edellyttää monissa paikoissa jonottamista, johon vanhukset, huonokuntoiset tai fyysisesti sairait eivät välttämättä edes kykene. Näin ruoka-apu ei tavoita kaikkien huonoimmassa kunnossa olevia.¹³³

Laihialan mukaan leipäjonoissa käyvistä yli kolmasosa kokee jonottamisesta häpeää. Leipäjonoissa käyvien ihmisten identiteetti on usein kokonaisvaltaisesti huono-osainen ja häpeän tunne vahvistaa huono-osaisuuden kokemusta. Häpeää kokevat eivät haluaisi, että heidän naapurinsa, sukulaisensa tai ystävänsä tietävät leipäjonossa käymisestä. Kaikkein eniten häpeää kokevat naiset, ikääntyneet, korkeakouluopiskelijat ja lapsiperheiden vanhemmat. Leipäjonossa käymiseen liittyvä häpeä on sekä henkilökohtaista että sosiaalista häpeää. Henkilökohtainen häpeä liittyy kokemukseen, ettei henkilö pysty elämään omien tavoitteidensa ja päämääriensä arvoisesti. Sosiaalinen häpeä sen sijaan liittyy pelkoon muiden ihmisten arvioinnin ja kritiikin kohteena olemisesta.¹³⁴

Yli 40 prosentilla kaikista ruoka-apuun turvautuvista huono-osaisuus on kasautunutta. Kasautunut huono-osaisuus ilmenee sekä taloudellisella, sosiaalisella että terveyden osa-alueilla.¹³⁵ Ohisalon ja Saaren mukaan leipäjonot ilmentävät yhteiskunnan huono-osaisuuden notkelmia, eli marginaalissa elävän ihmisryhmän elintason, elämäntavan ja elämänlaadun erilaisuutta valtaväestöön nähden.¹³⁶ Kolmasosalla leipäjonoissa käyvistä huono-osaisuus on vain taloudellista. Tämä kolmannes koostuu pääasiassa nuorista, opiskelijoista ja

¹³¹ Ohisalo ym. 2013, 37–38.

¹³² Länsimaissa nälän kokeminen on yleensä suhteellista, jolloin nälällä tarkoitetaan absoluuttisen ravinnon puutteen sijaan ruoan laadun ja määrän puutteellisuutta kontekstuaalisesti suhteessa yhteiskunnassa yleisesti vallitsevaan kulutustasoon, sekä vajeita hankkia ruokaa sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla. Silvasti 2006, 131–135.

¹³³ Hänninen et al. 2008, 11–12.

¹³⁴ Laihiala 2017, 33–35, 76–80.

¹³⁵ Laihiala 2017, 76–77.

¹³⁶ Ohisalo et al. 2015, 437, Saari 2015, 20.

perheellisistä. Kasautunut huono-osaisuus on useimmiten pitkäaikaisempaa kuin vain taloudellinen huono-osaisuus.¹³⁷

Leipäjonossa käyvien koettu hyvinvointi on muuta väestöä heikompaa useilla eri hyvinvointia ja niukkuutta mittaavilla mittareilla tarkasteltuna.¹³⁸ Leipäjonoissa käyvät muodostavat tästä huolimatta varsin heterogeenisen joukon eri ikäisiä ja koulutustaustaisia ihmisiä. Keskimäärin jonottajat ovat kuitenkin iäkkäämpiä, vähemmän koulutettuja¹³⁹ ja heikommassa työmarkkina-asemassa olevia kuin muu väestö. Suurin osa heistä asuu yksin tai vuokralla. Leipäjonossa käyvien profiilit kuvaavat hyvin suomalaisen asuntopolitiikan ongelmia ja köyhyyden ilmenemistä erityisesti eläkeläisillä, työttömillä ja yksin asuvilla.¹⁴⁰

Leipäjonot ovat pisimmät suurissa kaupungeissa ja pääkaupunkiseudulla, missä asumiskustannukset ovat korkeimmat.¹⁴¹ Myös sosiaaliset ongelmat¹⁴² keskittyvät tyypillisesti suuriin kaupunkeihin. Pääkaupunkiseudun kohtalaisen runsasta ruoka-aputarjontaa selittää myös se, että pääkaupunkiseudulla ruoka-avulla on pisimmät perinteet ja se tunnetaan hyvin paikallisessa sosiaalityössä.¹⁴³ Yhteiskunnallisessa keskustelussa leipäjonot herättävät usein arvostelua ja nostavat esiin kysymyksen siitä, kuka on oikeutettu apuun. Pahimmillaan ilmainen ruoan jako aiheuttaa kateutta.¹⁴⁴

Ohisalon (2017) mukaan leipäjonot ilmentävät suomalaista köyhyyttä ja niitä käytetään myös symbolisesti kuvaamaan yhteiskunnan huono-osaisia. Muualla Euroopassa leipäjono köyhyyden symbolina on vieraampi, sillä monessa maassa ruoka-apu on järjestetty niin, ettei ruokaa tarvitse jonottaa ulkona.¹⁴⁵ Anna Salonen on tutkinut hyvinvointivaltiota ruoka-avun asiakkaiden näkökulmasta pro gradu -tutkielmassaan (2009)¹⁴⁶ ja uskonnollistaustaista hävikkiruoka-apua Suomessa väitöskirjassaan (2016)¹⁴⁷. Iso osa ruoka-apua jakavista toimijoista on

¹³⁷ Ohisalo et al. 2015, 443.

¹³⁸ Ohisalo 2017, 8.

¹³⁹ Leipäjonoissa käyvät tulevat kaikista koulutustaustoista, mutta kolmannen asteen tutkinnon suorittaneita on vähemmän kuin väestössä keskimäärin. Ohisalo 2014, 40.

¹⁴⁰ Ohisalo 2014, 39–40.

¹⁴¹ Pääkaupunkiseudulla ruoka-avussa kävijät painottuvat niin ikään yli 46-vuotiaisiin, asuvat keskimäärin useammin yksin ja vuokralla kuin muu väestö, ja heidän työmarkkina-asemansa on valtaväestöä heikempi. Joukossa on myös lapsiperheitä, nuoria, opiskelijoita ja korkeasti koulutettuja. Ks. Turunen et al. (2012).

¹⁴² Sosiaaliset ongelmat ovat yhteiskunnassa ilmeneviä laaja-alaisia ongelmia. Sosiaaliin ongelmiin ajatellaan voivan vaikuttaa inhimillisellä, yhteisöllisellä ja useimmiten institutionaalisella toiminnalla. Jokinen 2012, 249.

¹⁴³ Ohisalo & Saari 2014, 101.

¹⁴⁴ Laihiala & Ohisalo 2017.

¹⁴⁵ Ohisalo 2017, 32.

¹⁴⁶ Salonen 2009.

¹⁴⁷ Salonen 2017.

kristillisperäisiä järjestöjä tai seurakuntia, mikä voi Salosen mukaan aiheuttaa jännitteitä, etenkin jos ruoan jaon yhteyteen liitetään uskonnollista toimintaa. Salosen tutkimuksen mukaan avun vastaanottajat kuitenkin kokevat, että paikalle tuleminen tai toimintaan osallistuminen on vapaaehtoista ja avunjakajat saavat siksi toimia omista arvoistaan käsin.¹⁴⁸

Kansantalouden hyvästä kehityksestä huolimatta leipäjonot eivät ole laman jälkeen poistuneet, vaan viime vuosikymmeninä leipäjonot ovat vakiintuneet osaksi suomalaista hyvinvointivaltiota.¹⁴⁹ Yksikään hallitus ei ole onnistunut lyhentämään leipäjonoja, eikä hallitusohjelmissa ole juuri ollut ehdotuksia leipäjonon vähentämiseksi.¹⁵⁰ Leipäjonot ovat hyvinvointivaltion kannalta ongelmallisia, sillä ne ylläpitävät kestäättömiä rakenteita ja paikkaavat, mutteivat korjaa sosiaalipolitiikan ongelmia.¹⁵¹ Perinteisten leipäjonon sijaan monissa ruoka-avustuksissa on alettu viime vuosina siirtyä kohti yhteisöllisempiä ateriapalveluja.¹⁵²

Elintarvikkeiden ja hävikkiruoan ilmaisjakelua sekä yhteisöruokailuja erityisesti Saksassa on tutkinut Stephan Lorenz (2012).¹⁵³ Lorenzin mukaan eurooppalaiset ruokapankit¹⁵⁴ osoittavat olemassaolollaan rikkaiden maiden yltäkylläisyyden ja vaurastumisen, mutta myös valtaväestön ja köyhien ihmisten välillä kasvaneen kuilun. Hävikkiruoan jakelu vähävaraisille ei ratkaise sosioekonomisten erojen kasvua, eikä ekologisista tavoitteistaan huolimatta ole kestävä ratkaisu. Pahimmillaan ruokapankit sementoivat yhteiskuntaluokkien välisiä eroja ja luovat rakenteita, jotka ylläpitävät köyhyyttä ja huono-osaisuutta.¹⁵⁵

Lorenz on tutkinut erityisesti Saksassa toimivaa hävikkiruokaa hyödyntävää Tafel-ruokapankkia. Tafel on Berliinissä vuonna 1993 perustettu voittoa tavoittelematon yritys, joka jakaa arviolta 660 tonnia ruokaa 125 tuhannelle ihmiselle kuukaudessa.¹⁵⁶ Toiminta perustuu vapaaehtoisten aktiiviseen työpanokseen ja laajaan yhteistyöverkoston. Vuosien saatossa toiminta on laajentunut sosiaalisiksi liikkeeksi, jonka paikalliset toimintamuodot

¹⁴⁸ Salonen 2017, 42, 47.

¹⁴⁹ Ohisalo ym. 2013, 37–38.

¹⁵⁰ Ks. Hallitusohjelmat *s.a.*.

¹⁵¹ Ohisalo 2017, 70–72.

¹⁵² Hänninen et al. 2008, 14.

¹⁵³ Lorenz 2012.

¹⁵⁴ Ks. European Food Banks Federation 2018.

¹⁵⁵ Lorenz 2012.

¹⁵⁶ Berliner Tafel 2018.

vaihtelevat suuresti. Perinteisen hävikkiruoan jaon yhteydessä Tafelin pisteissä on nykyisin saatavilla myös asiantuntija-apua, kuten juridista apua ja terveysneuvontaa, lämpimiä aterioita, vaate- ja huonekalulahjoituksia, sekä osallistumismahdollisuuksia esimerkiksi keittokursseille, kompostointiprojekteihin tai vihannesten viljelyyn ”Tafel-puutarhoissa”.¹⁵⁷ Tafel on innoittanut myös suomalaista ruoka-aputoimintaa. Esimerkiksi Tampereen seurakunnat järjestävät Saksan Tafelia muistuttavia Musta Lammas –ruokapankkeja ja Vantaan Yhteisen Pöydän verkkosivuilla todetaan, että Yhteisen pöydän idea on omaksuttu Berlier Tafel-konseptilta.¹⁵⁸

Lorenzin mukaan asiakkaiden kaksi suurinta syytä osallistua Tafelin toimintaan ovat toiminnasta saatava taloudellinen ja sosiaalinen hyöty. Taloudellinen hyöty koituu erittäin edullisesta tai jopa ilmaisesta ruoasta, joka voi auttaa kävijöitä joustamaan muissa taloudellisissa menoissaan. Sosiaalinen hyöty koituu osallistumismahdollisuuksista Tafelin organisoimissa sosiaalisissa aktiviteeteissa. Osalle kävijöistä vain toinen hyödyistä on syy osallistua toimintaan, osalle molemmat ovat tärkeitä.¹⁵⁹ Myös hävikkiruokaa lahjoittavat yritykset hyötyvät lahjoituksistaan. Pääsääntöisesti yhteistyö Tafelin kanssa parantaa yritysten sosiaalista imagoa. Yritykset voivat säästää muun muassa verotuksessa ja jättekustannuksissa lahjoittaessaan ylijäämäruokaa Tafelille. Yritysten suurimpana tai ainoana intressinä ei siis välttämättä ole puhdas altruismi tai hyväntekeväisyys.¹⁶⁰

Lorenz kyseenalaistaa Tafelin tavan mainostaa toimintaansa ”taisteluna nälkää vastaan”, sillä Saksassa ei tietävästi ole nälänhätää. Lisäksi hän kritisoi Tafelin ekologisia päämääriä ristiriitaisiksi ja ambivalenteiksi. Tafel mainostaa vähentävänsä päästöjä ja ylituotantoa, mutta samanaikaisesti se tuottaa toiminnallaan huomattavasti lisää päästöjä ja altistaa osan väestöstä jopa ylituotannosta riippuvaisiksi. Hävikkiruoan käyttäminen hyväntekeväisyyden resurssina on Lorenzin mukaan rakenteellinen ongelma. Ekologisempaa olisi pyytää jo esimerkiksi ruokakaupassa asiakkaita lahjoittamaan osa ostoksistaan Tafelille, jolloin Tafelin resurssit eivät riippuisi yksinomaan kauppojen tuottamasta epäekologisesta ja epäeettisestä ylijäämästä.¹⁶¹

¹⁵⁷ Lorenz 2012, 388–389.

¹⁵⁸ Yhteinen Pöytä – Etusivu 2018.

¹⁵⁹ Lorenz 2012, 390.

¹⁶⁰ Lorenz 2012, 391.

¹⁶¹ Lorenz 2012, 392.

Isossa-Britanniassa ruoka-apua ovat tutkineet muun muassa Garthwaite ym. (2015). He nostavat esille kysymyksen ruoka-avun sosiaalisesta paradoksaalisuudesta. Perinteinen ruoka-apu voi lievittää tilapäisesti heikommassa asemassa olevien taloudellista hätää, mutta samalla se oikeuttaa niukkuuden hyvinvointivaltiossa ja voi latistaa päättäjien motivaatiota puuttua köyhyysongelmaan. Kuten Suomessa, myös Isossa-Britanniassa ruoka-avun asiakkaiden huono-osaisuus on usein kasautunut. Monella ruoka-avun asiakkaalla on terveysongelmia, joita nälkä ja heikko ravinto ovat pahentaneet.¹⁶² Yhdysvalloissa ruoka-apua (*food banks*) tutkineen Tara J. Schuwerk (2011) mukaan ruoka-avun asiakkaat ovat yleensä nälkäisiä, peräti aliravittuja.¹⁶³ Suomessa pääkaupunkiseudun ruoka-avussa nälkää ilmoittaa kokevansa vain noin neljännes kaikista avun hakijoista,¹⁶⁴ ja aliravitsemuksesta ei yleensä Suomen kontekstissa ole kyse.¹⁶⁵

Kuten Suomessa, myös Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa ruoka-avun kävijämäärät ovat viime vuosina kasvaneet.¹⁶⁶ Toisin kuin Suomessa, Isossa-Britanniassa ruoka-avun asiakaskunta koostuu kuitenkin lähes yksinomaan työikäisestä väestöstä.¹⁶⁷ Garthwaiten ym. mukaan ruoka-avun kävijämäärän kasvua selittävät kävijöiden suhteellisesti vähentynyt varallisuus, jonka taustalla on usein sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia.¹⁶⁸ Lorenz esittää ruoka-avun kävijämäärien kasvun johtuvan osaltaan ruoka-avun tarjonnan lisääntymisestä.¹⁶⁹ Saksa, Iso-Britannia tai Yhdysvallat eivät kuitenkaan ole universaaleja hyvinvointivaltioita samalla tavalla kuin Suomi on. Pohjoismaisessa, universaalissa hyvinvointivaltiossa sosiaaliturvan on tarkoitus kattaa kaikki ihmiset elämän eri tilanteissa.¹⁷⁰ Suomalaista ruoka-apua ei voida siksi aivan mutkitta verrata ulkomaiseen ruoka-apuun, joskin sen olemassaolo ja samankaltaistuminen angloamerikkalaisten ja mannereurooppalaisten hyvinvointivaltioiden ruoka-avun kanssa on merkillepantava piirre suomalaisessa yhteiskunnassa.

¹⁶² Garthwaite et al. 2015, 14.

¹⁶³ Schuwerk 2011.

¹⁶⁴ Turunen et al. 2012, 12; Ohisalo et al. 2015, 440.

¹⁶⁵ Ohisalo 2017, 30

¹⁶⁶ Schuwerk 2011; Dowler 2014; Garthwaite et al 2015.

¹⁶⁷ Garthwaite et al. 2015, 1.

¹⁶⁸ Garthwaite et al. 2015.

¹⁶⁹ Lorenz 2012, 396.

¹⁷⁰ Esping-Andersen 1990.

Vantaan Yhteisen pöydän internetsivujen mukaan Yhteinen pöytä pyrkii luomaan sosiaalisia, osallistavia, yhteisöllisiä ja aktiivisia toimintamahdollisuuksia vähävaraisille ja ruoka-avussa asioiville vantaalaisille. Yhteinen pöytä pyrkii vähentämään sosiaalista huono-osaisuutta ja ehkäisemään yhteiskunnasta syrjäytymistä.¹⁷¹ Yhteisen pöydän verkostoon kuuluu noin 35 hävikkiruoan lahjoittajaa (pääasiassa vantaalaisia ruokakauppoja) ja noin 65 hävikkiruoan vastaanottajaa ja ruoka-apua jakavaa tahoa (pääasiassa järjestöjä, seurakuntia ja kaupungin asukastiloja). Vantaan kaupungin rahoittama hävikkiterminaali vastaa hävikkiruoan varastoinnista ja kuljetuksesta.¹⁷² Hävikkiterminaali lisää työllisyyttä logistiikka-, varasto- ja keittiöaloilla.¹⁷³

Yhteisen pöydän internetsivuilla todetaan, että hävikkiruokaa jakavat tahot pyrkivät pääsemään leipäjonoista vähitellen kokonaan eroon. Ruokaa jaetaan pääosin lämpiminä aterioina mutta osin myös ruokakasseina yhteisöruokailuissa, joissa ruoan valmistuksesta ovat vastuussa vapaaehtoiset ja työllistetyt. Yhteisöruokailujen yhteyteen suunnitellaan järjestettäväksi muutakin osallistavaa kansalaistoimintaa. Diakonia-ammattikorkeakoulu ja Yhteisen pöydän yhteisödiakoni järjestävät vuosittain kaksi yhteisörakentajakurssia vapaaehtoistoiminnan ja yhteisöjen perustamisen tueksi.¹⁷⁴

Yhteistä pöytää ei ole vielä laajemmin tutkittu, mutta joitakin sitä käsitteleviä opinnäytetöitä on jo valmistunut ammattikorkeakouluissa.¹⁷⁵ Yhteisen pöydän internet-sivuilla todetaan näin: *”Yhteisen pöydän ytimessä on ihmisten kokeman yksinäisyyden vähentäminen ja yksilöiden oman toimintakyvyn ja hyvinvoinnin lisääminen. -- Yhteisen pöydän verkostossa järjestetään ja luodaan uusia yhteisöruokailuja, joiden yhteyteen voi liittää monenlaista osallisuutta lisäävää toimintaa. -- -toimintamallissa yhdistetään hävikkiruoan hyötykäyttö ja ruoka-avun kehittäminen asukaslähtöiseen, verkostomaiseen ja yhteisölliseen kansalaistoimintaan.”*¹⁷⁶ Aineellisen avun lisäksi Yhteinen pöytä pyrkii siis 1) vähentämään yksinäisyyttä, 2) tukemaan ihmisten toimintakykyä, 3) lisäämään hyvinvointia ja 4) edistämään osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Yhteisen pöydän toiminta on asiakaslähtöistä, verkostomaista ja yhteisöllistä kansalaistoimintaa.

¹⁷¹ Yhteinen pöytä – Etusivu 2018.

¹⁷² Yhteinen pöytä – Hävikkiterminaali 2018; Yhteinen pöytä – Verkosto 2018.

¹⁷³ Yhteinen pöytä – Etusivu 2018.

¹⁷⁴ Yhteinen pöytä – Yhteistyö ja koulutus 2018.

¹⁷⁵ Ks. Esim. Tamminen 2015; Aalto & Salama 2016; Metso 2016; Salonen K. 2016.

¹⁷⁶ Yhteinen pöytä 2018.

Helsingin seurakunnat järjestävät myös ateriapalveluita, mutta niiden kävijämäärät ovat Helsingin leipäjonon kävijämääriin nähden vähäisiä ja usein ruokailut ovat maksullisia.¹⁷⁷ Kirkkohallitus hallinnoi kaksivuotista (2017–2018) ”Yhteinen keittiö” -yhteisöruokailuhanketta usealla paikkakunnalla yhteistyössä seurakuntien ja paikallisten toimijoiden kanssa. Yhteisen keittiön ruokailut ovat kuitenkin yleensä maksullisia, eikä niissä tarjottu tai myyty ruoka koostu välttämättä kauppojen hävikkiruokasta, kuten Vantaan Yhteisessä pöydässä tai Helsingin leipäjonoissa.¹⁷⁸

Helsingin kaupungin päätöksenteossa leipäjonot ja yhteisöruokailut ovat nousseet esille useita kertoja vuosina 2017–2018.¹⁷⁹ Kaupunginhallituksessa on keskusteltu muun muassa leipäjonon siirtämisestä sisätiloihin, jalkautuvasta sosiaalityöstä ja palveluohjauksesta, sekä elintarvikeavun auttamisverkoston laajentamisesta ja kehittämisestä Vantaan yhteisen pöydän suuntaan.¹⁸⁰

Myös pääministeri Sipilän vuonna 2017 asettaman Eriarvoisuus-työryhmän mukaan heikoimmassa asemassa olevia ja sosiaalisista ongelmista kärsiviä ihmisiä voitaisiin auttaa kehittämällä elintarvikeapua osallistavammaksi ja yhteisöllisemmäksi.¹⁸¹ Eriarvoisuus-työryhmän loppuraportissa todetaan, että leipäjonoista pyritään jatkossa pääsemään kokonaan eroon ja ruoka-apu tullaan toteuttamaan osallistavana ja toimintakykyä ylläpitävänä kansalaistoimintana, kuten yhteisöruokailuina. Kansallinen, maakunnallinen ja kunnallinen sosiaalirahoitus tullaan jatkossa kohdentamaan ensisijaisesti niille ruoka-aputoimijoille, jotka edistävät toiminnassaan osallistavia yhteisöjä. Myös maakuntien sosiaalipalvelut, paikalliset auttamisjärjestöt ja Kansaneläkelaitos tulevat jalkautumaan ruoka-apuun. Leipäjonon kehittämismallin yleisten periaatteiden määrittelyä ja toimeenpanoa varten asetetaan työryhmä, jossa ovat edustettuina vastuulliset ministeriöt, Suomen evankelisluterilainen kirkko sekä muut keskeiset elintarvikkeita jakavat ja niitä lahjoittavat tahot. Uutta toimintamallia aletaan kehittää vuodesta 2019 lähtien.¹⁸²

¹⁷⁷ Ks. Esim. Edullisia ruokailuja 2018.

¹⁷⁸ Yhteinen keittiö 2018.

¹⁷⁹ Ks. Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirjat 2017–2018; Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 2017–2018.

¹⁸⁰ Ks. Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 15/2017, 112–113; Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 20/2018, 208–210; Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 45/2018, 144–149; Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 46/2018, 115–122; Helsingin Kaupunkistrategia 2017–2021; Ruoka-aputoiminnan kehittämissuunnitelma 2018.

¹⁸¹ Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti 2018, 61.

¹⁸² Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti 2018, 62–63.

3. Osallisuuden ja yhteisöllisyyden viitekehys

Yhteisöruokailujen tavoite on auttaa huono-osaisia laaja-alaisesti. Ruoan jaon lisäksi tavoitteena on ehkäistä syrjäytymistä ja yksinäisyyttä sosiaalisen osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistamisen avulla. Seuraavaksi tarkastelen, kuinka osallisuus, yhteisöllisyys ja niiden lähikäsitteet on määritelty aiemmassa tutkimuksessa. Tarkastelen myös, kuinka käsitteitä käytetään ajankohtaisessa yhteiskunta- ja sosiaalipolittisessa keskustelussa ja päätöksenteossa. Osallisuuden ja yhteisöllisyyden teoreettinen viitekehys ja käsitteiden ajankohtaisuuden ymmärtäminen auttavat analysoimaan ja tulkitsemaan osallisuudesta ja yhteisöllisyydestä käytyä keskustelua elintarvikeavun kontekstissa.

Osallisuus

Osallisuudelle on monia määritelmiä. Osallisuuteen liitetään näkökulmasta riippuen ainakin toiminnallinen osallistuminen (*participation*), läsnäolo (*involvement*), voimaantuminen (*empowerment*), sitoutuminen (*engagement*), kumppanuus (*partnership*), yhteistoiminta (*collaboration*) ja vaikuttaminen (*influence*).¹⁸³ Sosiaalinen osallisuus tai sosiaalinen toimijuus, eli inkluusio (*inclusion*) liitetään kansalaisoikeuksiin, yhteiskunnalliseen koheesioon, solidaarisuuteen, demokratiaan ja tasa-arvoon.¹⁸⁴

Osallisuutta voidaan tarkastella yksilön, yhteisön ja yhteiskuntien tasolla.¹⁸⁵ Yksilötasolla osallisuus määritellään identiteetin ja elämänhallintavalmiuksien voimaantumiseksi, omaehtoiseksi toimintaan sitoutumiseksi ja pystyvyydentunteen vahvistumiseksi omaa elämää koskien. Osallisuuden katsotaan lisäävän monitasoisesti hyvinvointia, toimijuutta, ja yksilön autonomian tunnetta.¹⁸⁶ Yhteisötasolla osallisuus määritellään kiinnittymiseksi yhteisöön, ympäristöön ja yhteiskuntaan. Kiinnittyminen ja liittyminen vahvistavat yhteenkuuluvuuden, turvallisuuden ja oikeudenmukaisuuden tunteita. Yhteisötasolla osallisuus lisää sosiaalista koheesiota ja ehkäisee eriarvoisuutta. Yhteiskunnallisella tasolla osallisuuden katsotaan ehkäisevän syrjäytymistä ja köyhyyttä. Osallisuus liitetään demokratiaan, sillä sen katsotaan vahvistavan oikeudenmukaista, yhdenvertaista

¹⁸³ Mattila-Aalto 2012; Leemann & Hämäläinen 2016, 587.

¹⁸⁴ Eräsaari 2005, 259–260; Järvikoski et al. 2009, 22. Hiilamo 2010, 218–219.

¹⁸⁵ Jämsén & Pyykkönen 2014, 9.

¹⁸⁶ Jämsén & Pyykkönen 2014, 9.

ja tasa-arvoista yhteiskuntaa, sekä lisäävän yksilön vaikutusmahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.¹⁸⁷

Van der Maesenin & Walkerin (2005) mukaan osallisuus rakentuu neljän perusedellytyksen varaan, jotka ovat 1) sosiaalinen kyvykkyys, eli sosiaaliset mahdollisuudet ja taidot osallistua, 2) yhteisöön kuuluminen ja tiedon saaminen 3) sosioekonomisten resurssien tuoma välttämätön turva ja 4) sosiaalinen koheesio, joka voi syntyä vain silloin, kun ihmiset jakavat välttämättömät yhteisesti sovitut arvot ja normit.¹⁸⁸

Asiakaslähtöisyys on osallisuudelle läheinen käsite ja sitä käytetään toisinaan myös synonyymina osallisuudelle. Asiakaslähtöisyydestä on liikemaailmassa ja terveys- ja sosiaalipalveluissa tullut itseisarvo, vaikkakaan sen käytännön toteutuksia ei ole missään kattavasti määritelty.¹⁸⁹ Asiakaslähtöisessä ajattelussa kansalaiset nähdään itsenäisiä, vastuullisina ja yhteiskunnan erilaisiin toimintoihin aktiivisesti vaikuttavina toimijoina.¹⁹⁰ Työntekijät nähdään asiakkaiden yhteistyökumppaneina, ja yhteistyösuhteen tavoitteena on vahvuuksiin perustuva tasa-arvoinen vuorovaikutussuhde.¹⁹¹ Toiminnan lähtökohtana ovat asiakkaiden tarpeiden ja erityistilanteiden huomioiminen ja asiakkaiden osallisuuden ja asiantuntijuuden kunnioittaminen.¹⁹² Asiakaslähtöisyys näyttäytyy eettisenä ja dialogisena toimintana, joka perustuu kunnioituksen, yhdenvertaisuuden, rehellisyyden ja palveluiden jatkuvuuden arvoperiaatteille.¹⁹³

Osallisuuden toiminnallisena ulottuvuutena puhutaan toimijuudesta ja aktiivisuudesta. Toimijuus on tekemisen kautta syntyvä kokemus, joka voi syntyä vain toimintaan aktiivisesti osallistumalla.¹⁹⁴ On yksilöllistä, kuinka paljon toimintaa tarvitaan osallisuuden tunteen saavuttamiseksi. Siinä missä joku tarvitsee enemmän aktiivista toimintaa, joku toinen kokee osallisuutta jo paljon vähäisemmällä aktiivisuudella ja toiminnalla. Osallisuuden kokemusta on siksi mahdotonta määritellä ulkoapäin ja tunne osallisuudesta voi syntyä jo kokemuksesta yhteisöön tai yhteiskuntaan kuulumisesta ja siihen

¹⁸⁷ Jämsén & Pyykkönen 2014, 9; Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti 2018, 13, 30.

¹⁸⁸ Van der Maesen & Walker 2005, 11–12.

¹⁸⁹ Vuokko 1997, 2.

¹⁹⁰ Beresford 2002, 95; Hänninen et al. 2007, 9.

¹⁹¹ Järvikoski 1994.

¹⁹² Juhila 2006, 39.

¹⁹³ Kokkola et al. 2002.

¹⁹⁴ Hilppö et al. 2010, 23; Isola et al. 2017, 6, 10.

vaikuttamisesta.¹⁹⁵ Osallisuus on siten subjektiivinen vaikutelma omista vaikutusmahdollisuuksista tai potentiaalista vaikuttaa omaan elämään. Osallisuuden kokemus on osallistumista, eli aktiivista toimintaa laajempi käsite, vaikkakin sitä käytetään joskus myös synonyymina aktiivisuuden tai osallistumisen kanssa.¹⁹⁶

Sosiaali- ja terveysalan palveluissa osallisuuden katsotaan edistävän asiakkaiden hyvinvointia, terveyttä, elämänlaatua ja itsetuntoa. Osallisuuden katsotaan myös parantavan palveluiden laatua ja niiden saavutettavuutta, sekä lisäävän asiakkaiden luottamusta palveluihin.¹⁹⁷ Kaikissa nykyisissä Pohjoismaisissa sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen modernisaatiohankkeissa asiakkaan osallisuus katsotaan palvelua ohjaavaksi periaatteeksi. Uusi ohjausfilosofia painottaa asiakkaan palveluoikeuksien vahvistamista ja selkeyttämistä, jotta asiakkaan vaikutusmahdollisuudet julkisissa palveluissa lisääntyisivät.¹⁹⁸

Suomessa asiakaslähtöisyys ja osallisuus ovat myös Sipilän hallitusohjelman (2014-2018) kärkihankkeita. Sipilän hallitusohjelmassa luvataan, että terveys- ja hyvinvointipalvelut kehitetään asiakaslähtöisimmiksi ja sosiaaliturva osallistavammaksi.¹⁹⁹ Sosiaali- ja terveysministeriöllä (STM) on ohjauskaudella 2014–2020 käynnissä Euroopan sosiaalirahaston (ESR) rahoittama osallisuutta edistävä toimenpidekokonaisuus *Sosiaalinen osallisuus ja köyhyyden torjunta*, joka tekee yhteistyötä kotimaisten Osallisuus-teeman koordinaatiohankkeiden kanssa. Osallisuus-teeman koordinaatiohankkeet ovat THL:n koordinoima *Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra)*²⁰⁰ ja Työterveyslaitoksen koordinoima *Sosiaalinen osallisuus ja työ- ja toimintakyvyn muutos (Solmu)*²⁰¹.

Sosiologi Erik Allardtin hyvinvointiteoria on innoittanut monia myöhempiä osallisuustutkimuksia. Allardtin (1976) mukaan hyvinvointi voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen (engl. having, loving, being), jotka nojaavat ihmisen perustarpeisiin. Karjalainen ja Raivio (2013) ovat tutkineet osallisuutta Allardtin

¹⁹⁵ Raivio & Karjalainen 2013, 14; Leeman et al. 2015, 5.

¹⁹⁶ Kujala 2003, 18, 47; Esimerkiksi palveluprosesseissa osallisuus, toisin kuin osallistuminen, sisältää myös jonkinasteisen asiakkaan vaikutusvallan palveluprosessiin ja päätöksen tekoon. Julkkunen & Heikkilä 2007, 89.

¹⁹⁷ Farrell, Christine 2004; Laitila 2010, 145–150, 161.

¹⁹⁸ Hänninen et al. 2007, 9; Julkkunen & Häkkinen 2007, 87.

¹⁹⁹ Pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelma 2015, 20.

²⁰⁰ Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke, 2018.

²⁰¹ Sosiaalinen osallisuus ja työ- ja toimintakyvyn muutos.

kolmen ulottuvuuden kautta. Heidän tutkimuksessaan osallisuus jäsentyy niin ikään kolmeksi hyvinvointia tukevaksi ulottuvuudeksi, jotka ovat 1) riittävä toimeentulo ja hyvinvointi, eli taloudellinen osallisuus (having), 2) toimijuus ja valtaisuus, eli toiminnallinen osallisuus (acting), sekä 3) yhteisöihin kuuluminen ja jäsenyys, eli yhteisöllinen osallisuus (belonging).²⁰²

Osallisuus määritellään syrjäytymisen vastakohtaksi, siten että jokaisen osallisuuden ulottuvuuden vastinparina on jokin syrjäytymisen ulottuvuus. Taloudellisen osallisuuden vähentyessä syrjäytymisen riskinä nähdään taloudellinen ja terveydellinen huono-osaisuus ja turvattomuus. Toiminnallisen osallisuuden vähentyessä syrjäytyminen voi ilmetä yhteisöistä ja yhteiskunnasta vieraantumisenä. Yhteisöllisyyden ja osallisuuden vähentyessä syrjäytymisen riskinä on vetäytyminen ja osattomuus.²⁰³ Osallisuuden katsotaan lisäävän yksilötason hyvinvointia ja ehkäisevän syrjäytymistä ja köyhyyttä, mikä heijastuu yhteiskuntaan sosiaalisen koheesion ja luottamuksen vahvistumisena.²⁰⁴

Osallistavien toimenpiteiden kohdentaminen heikosti kouluttautuneille, huonossa työmarkkina-asemassa oleville ja esimerkiksi asunnottomille on perusteltua, sillä koulutustasolla, tulotasolla, terveydentilalla, kotitaustalla ja työmarkkina-asemalla on tutkitusti yhteys heikompaan poliittiseen kompetenssiin, osallistumiseen ja osallisuuteen.²⁰⁵ Osallisuuden kohderyhmiksi luetaan erityisesti työttömät, syrjäytymisvaarassa olevat nuoret, koulun ja työmarkkinoiden ulkopuolelle jääneet, huono-osaiset, köyhät, osatyökykyiset ja maahanmuuttajat.²⁰⁶

Hyvinvointi on 2000-luvulla alettu samaistaa kyvyksi ja mahdollisuudeksi osallistua työhön ja työn kautta muuhunkin elämään. Nimenomaan työelämän on katsottu edistävän yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskuntien hyvinvointia, tarjoten siten parasta mahdollista sosiaaliturvaa.²⁰⁷ Erityisesti 2000-luvulla terveys- ja hyvinvointipalveluissa on vahvistunut käsitys niin sanotusta ”aktiivisesta sosiaalipolitiikasta”, jonka tarkoitus on tukea ja vahvistaa yksilöiden yhteisöllistä ja yhteiskunnallista toimijuutta.²⁰⁸ Samanaikaisesti yksilön asemaa ja kuluttajaroolia palveluiden käyttäjänä on painotettu. Muutos on yhteydessä yksilön autonomiaa ja vastuuta korostavaan ”kilpailuideologiaan”, jossa hyvinvointipalveluiden laadun katsotaan paranevan markkinakilpailun myötä.

²⁰² Raivio & Karjalainen 2013, 16–17.

²⁰³ Raivio & Karjalainen 2013, 16–17.

²⁰⁴ Raivio & Karjalainen 2013, 12, 17–18.

²⁰⁵ Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti 2018, 18, 30.

²⁰⁶ Törmä 2009; Leeman et al. 2015, 7–9.

²⁰⁷ Niemelä 2010, 68; Raivio & Karjalainen 2013, 20–21.

Asiakkaiden kulutuskäyttäytymisen katsotaan säätelevän markkinoita. Aktiivisen sosiaalipolitiikan malli siirtää hyvinvointivastuuta valtiolta kansalaisille ja muokkaa palveluita universalismista tarvehankinnan ja konsumerismin²⁰⁹ suuntaan.²¹⁰

Arkikielessä aktiivisuus ja aktivointi yhdistetään lähinnä työttömiä koskevaan politiikkaan, jossa työttömien etuja leikataan, mikäli he eivät osoita tiettyä määrää aktiivisuutta työttömyysaikanaan.²¹¹ Perusterveydenhoito, sosiaalipalvelut ja sosiaaliset tulonsiirrot ovat kuitenkin sosiaalisia oikeuksia, ja ne on perinteisesti nähty vastikkeettomina. Sosiaaliset oikeudet kustannetaan verovaroin. Pohjoismainen hyvinvointivaltio ei toimi ilman laajaa veropohjaa, mutta viime aikoina verotuksen määrä ja vastikkeettomat sosiaaliset oikeudet on kyseenalaistettu. Oikeuksien ohella puhe aktiivisuudesta ja velvollisuuksista on lisääntynyt.²¹² Aktiivisuutta edellyttävästä sosiaalipolitiikasta on alettu puhua vastikkeellisuutena, jolla tarkoitetaan, että oikeuksien yhteydessä myös velvollisuuksia korostetaan.²¹³

Osallistaminen on useiden määritelmien mukaan keino, jolla yhteiskunnan reunoilla tai ulkopuolella eläviä pyritään ohjaamaan kohti palveluita.²¹⁴ Yhteiskunnan reunoilla ja ulkopuolella elävien määrittely aiheuttaa kuitenkin epätasapainoisen suhteen ”osallistettavien” ja muiden, eli muun yhteiskunnan välille.²¹⁵ Osallisuusparadigmaa hyvinvointipalveluissa tutkineen Aila-Leena Matthiesin (2017) mukaan osallisuuspuheen vaarana on, että alun perin demokratiaa edistämään tarkoitettu osallisuuden lupaus kääntyy petokseksi, mikäli osallisuushankkeet jäävät vain väliaikaisiksi, niitä käytetään hallinnan tai julkisen vastuun välttelyn välineinä, ne eivät integroi kansalaisia todellisuudessa yhteiskuntaan, tai ne eivät tosiasialisesti tarjoa käyttäjilleen pysyvästi parempia vaikutusmahdollisuuksia tai hyvinvointia.²¹⁶ Ilman toimivaa laadunvalvontaa osallistaminen saattaa jopa etäännyttää osallistettavia arjen hallinnasta ja työelämään suuntautumisesta sekä syrjäyttää heitä entisestään yhteiskunnan

²⁰⁸ Karjalainen 2011, 228.

²⁰⁹ Konsumerismilla tarkoitetaan ideologiaa, jossa terveys- ja hyvinvointipalveluiden käyttäjät nähdään valintoja tekevinä kuluttajina ja hyvinvointipalvelut liiketoimintana, jonka menestyksen määrittelijöitä ovat kansalaiset. Näin ollen vastuu hyvinvoinnista siirtyy palveluilta kansalaisille itselleen. Ks. Rajavaara 2011, 212.

²¹⁰ Kotkas 2010, 172; Palola 2011, 284, 300–302.

²¹¹ Karjalainen 2011, 227.

²¹² Esping-Andersen 2002, 1; Saari 2005b, 409–415; Vrt. Harisalo & Miettinen 2004, 115, 119.

²¹³ Raivio & Nykänen 2015, 4.

²¹⁴ Patterson et al. 2008, 54; Raivio & Karjalainen 2013, 28–30; Pajula 2014, 11.

²¹⁵ Juhila 2006, 64–65.

palveluista.²¹⁷ Osallistamisen näkökulmasta palvelujen käyttäjät saatetaan nähdä kontrollin kohteina, joita kohdellaan eri tavoin kuin muita väestöryhmiä. Erityisesti osallisuutta edistävät hankkeet ovat Matthiesin mukaan arveluttavia ja usein paradoksaalisiaakin, sillä niiden avulla pyritään väliaikaisesti korjaamaan pääasiassa julkisen sektorin aiheuttamia kansalaisten osallisuus- ja hyvinvointivajeita. Hankkeiden oikeutus syntyy siten puutteellisten julkisten palveluiden pohjalta.²¹⁸

Osallisuus, kuten syrjäytyminenkin, on sosiaalisesti rakentunut kielellinen konstruktio. Sellaisenaan sen yhteys reaalityodellisuuteen ei siis ole aivan selvä tai yksiselitteinen. Raivion ja Karjalaisen mukaan osallisuuspuhe on kiertoilmaus vastinparilleen syrjäytymispuheelle, joka koetaan liian syrjäyttävänä. Kuten syrjäytymisen kohdalla, myös osallisuuspuheessa on tunnistettava vallankäytön elementit. Valtaa on esimerkiksi se, kuka saa ja voi määritellä käsitteet ja luokitella niiden perusteella ihmiset joko osallisiksi tai syrjäytyneiksi.²¹⁹ Matthies nostaa esiin, että osallisuuspuheen vaarana on, että osallisuutta kyseenalaistavat äänet kollektiivisesti vaiennetaan. Tällöin osallisuusparadigma muuttuu sosiaalisesti hyväksytyksi alistamisen muodoksi, joka kohdistetaan valtavirrasta poikkeaviin yksilöihin.²²⁰

Yhteisöllisyys

Yhteisöt eli sosiaalisten suhteiden muodostelmat ovat keskeinen sosiaalisen ja yhteiskunnallisen organisoitumisen muoto.²²¹ Niitä voidaan tarkastella konkreettisesti toimintana, jolloin huomio kohdistetaan yhteisön sisäisiin vuorovaikutussuhteisiin, yhteisön jäsenten ja ulkopuolisten välisiin vuorovaikutussuhteisiin, sekä yksittäisen yhteisön jäsenen käyttäytymiseen, vapausasteeseen ja valinnanmahdollisuuksiin yhteisössä. Yhteisöjä voidaan tarkastella myös aatteellisesti, jolloin yhteisöllisyyttä tutkitaan symbolisesti, kulttuurisesti ja ideologisesti esimerkiksi jaettuina arvoina, uskomuksina ja subjektiivisina kokemuksina.²²²

Yhteisöllisyys on osittain päällekkäinen termi osallisuuden kanssa, sillä osallisuuden katsotaan toteutuvan yhteisöissä. Moderniin ja vapaaehtoiseen yhteisöllisyyteen yhdistetään myönteisiä ulottuvuuksia, kuten ihmisten

²¹⁶ Matthies 2017.

²¹⁷ Määttä 2012, 106–108.

²¹⁸ Mattgies 2017, 158.

²¹⁹ Raivio & Karjalainen 2013, 17.

²²⁰ Matthies 2017, 158.

²²¹ Aro 2011, 35.

keskinäinen yhteenkuuluvuus, solidaarisuuden ja luottamuksen lisääntyminen sekä aidon kansalaisuuden tai toimijuuden tunnustaminen.²²³ Yhteisöt nähdään tärkeinä subjektiivisen ja objektiivisen hyvinvoinnin lähteitä, sillä yksilöt rakentavat sosiaalista identiteettiään yhteisöissä ja saavat niistä tukea ja apua. Yhteisöjen katsotaan myös lisäävän demokratiaa ja luovan sosiaaliselle elämälle moraalisaantöjä.²²⁴

Yhteisöllisyys liitetään sympatiaan ja sitä kautta moraalisiin, eli itsensä ylittävään toimintaan toisen hyväksi. Sympatia saa yhteisöissä aikaan yhteenkuuluvuuden tunnetta.²²⁵ Erik Allardtin klassisessa hyvinvointiteoriassa yhteisöllisyys on materiaalisten tarpeiden ja itsensä toteuttamisen ohella yksi hyvinvoinnin ulottuvuuksista, sillä yhteisöissä yksilöt saavat tyydytettyä yhteenkuuluvuuden, välittämisen ja toveruuden tarpeitaan.²²⁶

Modernilla aikakaudella yhteisöllisyyden katsotaan heikentyneen individualismin vahvistumisen myötä. Tämä on osittain totta, sillä teollistuneissa länsimaissa ihmiset eivät enää kuulu ennalta määrättyihin ja eksklusiivisiin yhteisöihin esimerkiksi säätyasemansa perusteella. Yhteisöllisyydestä on tullut avoimempaa, vähemmän sitovaa ja dynaamisempaa.²²⁷ Yhteisöllisyys perustuu yleisemmin yksilöiden valintaan ja kiinnostuksen kohteisiin, joskin yhteisöihin edelleen liitytään ja niistä erotaan yksilöinä.²²⁸

Useat aikalaisdiagnostikot, kuten Ulrich Beck, Anthony Giddens ja Zygmunt Bauman korostavat nyky-yhteiskunnan yksilökeskeisyyttä, refleksiivisyyttä ja epävarmuutta. Individualistisessa riskiyhteiskunnassa yhteisöjen turvaa tuova ulottuvuus on heidän mukaansa korostuneessa asemassa.²²⁹ Bauman kuvaa nykyaikaa ”notkean modernin aikakaudeksi”, jossa jatkuva muutos, liikkeellä olo ja yksilöllisyys ovat ylikorostuneessa asemassa. Yhteisöllisyyden saavuttamisesta on tullut utopiaa, sillä yksilöt haluavat samanaikaisesti olla sekä vapaita ja autonomisia, että kuulua yhteisöihin, jotka edellyttäisivät sitoutumista ja riippuvuutta. Yhteisöt näyttävät kaipuun kohteina, jotka assosioidaan turvaan, siteisiin ja huolenpitoon. Notkean modernin

²²² Lehtonen 1990, 23–28, 197.

²²³ Delanty 2000, 114, 117–118; Aro & Jokivuori 2010, 109–110.

²²⁴ Miller 1992, 100; Pessi 2008, 66–67; Aro & Jokivuori 2010, 109–110; Aro 2011, 53.

²²⁵ Andersson et al. 1993, 141–142.

²²⁶ Allardt 1976, 42–47.

²²⁷ Giddens 1991, 80–85; Day & Schuler 2004, 4; Aro 2011, 48, 52–54, 58; Rupp 2015, 20–21.

²²⁸ Delanty 2003, 15.

²²⁹ Beck 1990; Giddens 1991, 115–137; Beck 1995, 16–19, 28; Bauman 2001, 76.

aikakaudella yhteisöt ovat yleensä lyhytaikaisia ja heikkoja, eikä niiden avulla saavuteta yksilöiden kaipaamaa pysyvyyttä ja turvaa.²³⁰

Hyvinvointivaltiossa turva ja hoiva, kuten terveydenhoito, sosiaalihuolto, sekä kasvatusta- ja koulutusjärjestelmät ovat yhteiskunnallisesti organisoituja. Turvasta vastaavat ammattilaiset, jotka toimivat markkinavälitteisellä yksityisellä, julkisella ja kolmannella sektorilla. Ammattilaisten ja asiakkaiden suhteet perustuvat ammattimaisiin ja asiallisiin sopimussuhteisiin.²³¹ Hyvinvointivaltiossa yhteisöllisyys on siten järjestäytyneitä, byrokraattista ja kasvotonta. Yhteisyyssuhteet voidaan mieltää enemmän yhteiskunta- kuin yhteisösuhteiksi.²³²

Kuten osallisuus, myös yhteisöllisyys nähdään ratkaisuksi yksinäisyyteen.²³³ Yksilöiden hyvinvointia katsotaan voivan lisätä ”yhteisöllistämällä”, eli yhteisöjen vahvistamisella ulkoa päin. Yhteisöllistämässä yhteisöt nähdään sosiaalityön kohteina ja työn tavoitteina, jolloin sosiaalityössä pyritään sekä yhteisöjen synnyttämiseen, että niiden tukemiseen.²³⁴

Myöhäismodernin yhteisöllisyyden yhteydessä puhutaan myös kommunitarismista, joka on vahvistunut Suomessa 1990-luvulta lähtien.²³⁵ Kommunitarismi, tai tarkemmin liberaali kommunitarismi on hajanainen ideologia, jonka katsotaan syntyneen Pohjois-Amerikassa modernilla ajalla. Se korostaa yhteisöjen merkitystä yhteiskuntien hyvinvoinnille, jolloin yhteisöt nähdään demokratian edellytyksenä ja eettisenä vastaläkkeenä äärimmäisen individualismin ja liberalismien aiheuttamalle moraalikadolle.²³⁶ Liberaalia kommunitarismia pidetään vastavoimana tai vaihtoehtona äärimmäiselle liberalismille ja markkinaindividualismille.²³⁷ Kommunitaristisesta näkökulmasta nyky-yhteiskunnan katsotaan menettäneen keskinäisen sosiaalisen solidaarisuutensa ja yhteisöllisyytensä. Yhteisöllisyyden arvostus ilmenee lähi- ja paikallisyhteisöjen puolustuksena, joiden katsotaan olevan keskeisiä resursseja kansalaisten hyvinvoinnille. Kolmas sektori nähdään paikallisyhteisöjen ja

²³⁰ Bauman 2002, 7–9, 31, 201–228.

²³¹ Lehtonen 1990, 34–35; Aro 2011, 49;

²³² Aro 2011; 48; Delanty 2011, 57. Saari & Pessi 2011, 23; Vrt. Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa toisaalta kannetaan huolta auttamisesta ja yhteisvastuusta enemmän kuin muissa maissa, jolloin myös yhteisöllisyyssuhteita syntyy enemmän. Syy voi johtua hyvinvointivaltion rakenteista jotka toimivat joko alustana yhteisvastuulle tai hyvinvointivaltion rakenteiden luomasta yhteisyyssvajeesta. Saari 2011, 59–67.

²³³ Grönlund & Falk 2016, 253.

²³⁴ Lehtonen 1990, 26; Pessi & Seppänen 2011, 292.

²³⁵ Delanty 2000, 114; Julkunen 2006b, 148; Rupp 2015, 181.

²³⁶ Aro & Jokivuori 2010, 109–140; Delanty 2010, 119.

yhteisöllisyyden mahdollistajana, mutta julkisen sektorin odotetaan takaavan puitteet ja edellytykset kolmannen sektorin toiminnalle.²³⁸

Henry Tamin (1998) mukaan kommunitarismi perustuu kolmelle arvoperiaatteelle, jotka ovat 1) yhteinen arviointi, 2) keskinäinen vastuu ja 3) osallistuminen. Yhteisistä päämääristä tulisi päättää siten, että kaikki yhteisön jäsenet ovat informoituja ja saavat myös mahdollisuuden vaikuttaa päätöksentekoon. Keskinäinen vastuu merkitsee sitä, että yhteisön jäsenet kantavat vastuuta keskinäisestä rakkaudesta, viisaudesta, oikeudenmukaisuudesta ja itsensä toteuttamisesta. Osallistuminen merkitsee, että jokaisella yksilöllä tulisi olla oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon.²³⁹

Yhteisöllisyys on myös kristinuskossa keskeinen arvoperiaate, joka ilmenee muun muassa altruistisena toimintana, yhteiseen hyvään pyrkimisenä ja yhteisvastuuna.²⁴⁰ Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisema tutkimus evankelisluterilaisen kirkon tilasta ja roolista yhteiskunnallisena toimijana vuosina 2012–2015 painottaa yhteisöllisyyttä kirkon tehtävänä ja arvoperiaatteena.²⁴¹ Yhteisöllisyyden katsotaan heijastuvan paikallisyhteisöistä myönteisesti koko yhteiskuntaan ja ilmenevän muun muassa vastuun kantamisena toisista ihmisistä. Luterilaisessa etiikassa kirkon katsotaan toimivan kuitenkin aina suhteessa esivaltaan. Esivallan tehtäväksi katsotaan sellaisten olojen järjestäminen, että kirkko voi toteuttaa auttamistyötään yhteiskunnassa.²⁴² Kirkon käsitys yhteisöllisyydestä liittyy siten protestanttiseen työetiikkaan, eli työn tekoon kutsumuksena ja yhteisön ja Jumalan palveluna. Yhteisöllisessä seurakunnassa seurakuntalaisten rooli mielletään ”aktiivisiksi toimijoiksi”.²⁴³

Evankelisluterilaisen kirkon käsitys yhteiskunnallisesta vastuusta ja työnjaosta on siten verrattain kommunitaristinen, sillä se painottaa vahvaa julkisen sektorin roolia kansalaisyhteiskunnan toiminnan ja yhteisöjen luomisen mahdollistajana. Kirkko peräänkuuluttaa myös yksilön vastuuta ja auttamisen ja lähimmäisenrakkauden velvoitetta. Ei ole yllättävää, että juuri taustaltaan luterilaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä elintarvikeavussa arvostetaan.

²³⁷ Parsons 1995, 52–53.

²³⁸ Helander 1998, 133–135.

²³⁹ Tam 1998, 12–18.

²⁴⁰ Saari, Kainulainen & Yeung 2005, 107–108; Ketola 2016, 85.

²⁴¹ Ketola 2016, 85; Salminen 2016b, 146.

²⁴² Raunio 2002, 296–298.

²⁴³ Ketola 2016, 85–86; Salminen 2016a, 102; Hytönen & Sorsa 2016, 223.

4. Tutkimusasetelma

4.1. Tutkimustehtävä

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen, kuinka kotimaisissa verkkokeskusteluissa keskustellaan elintarvikeavun muuttamisesta osallistavammaksi ja yhteisöllisemmäksi. Tutkielmani tavoitteena ei ole tuottaa objektiivista tietoa siitä, mitä suomalaiset ajattelevat leipäjonoista tai yhteisöruokailuista, vaan tarkastella sitä sosiaalista todellisuutta, jota verkkokeskustelijat kommentoillaan rakentavat. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka metodina on diskurssianalyysi.

Tutkimuskysymykseni on: *Millaisia diskursseja Helsingin Sanomien ja Ylen verkkokeskusteluissa muodostetaan vuosina 2017–2018 niiden uutisten yhteydessä, jotka käsittelevät elintarvikeavun muuttamista osallistavammiksi ja yhteisöllisemmiksi yhteisöruokailuiksi pääkaupunkiseudulla?* Diskurssianalyysissä tarkastelun kohteena ovat a) miten ja millaisia toimijapositioneja, normeja, rakenteita, sosiaalisia suhteita ja identiteettejä diskurssit rakentavat, b) miten ja millaisia representaatioita eli kuvauksia maailmasta diskurssit konstruoivat, c) miten diskurssit pyrkivät legitimoimaan toimintaansa ja hierarkkisia valta-asemia, sekä d) miten sosiaalista valtaa ylläpidetään ja vastustetaan eri diskurssien kautta.²⁴⁴

4.2. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni koostuu Helsingin Sanomien ja Ylen internetjulkaisujen verkkokeskusteluista aikavälillä 2017 - marraskuu 2018.²⁴⁵ Aineistoon rajatut verkkokeskustelut on käyty sellaisten uutisten yhteydessä, joiden sisältö käsittelee jollakin tavalla elintarvikeavun kehittämistä osallistavammaksi ja yhteisöllisemmäksi. Verkkokeskustelut koostuvat nimimerkeillä kirjoitetuista kommentteista, joita lukijat voivat kirjoittaa omalta päätteeltään uutisten alareunassa olevaan kommenttiosioon. Kaikki kommenttiosiot eivät olleet vielä sulkeutuneet tämän tutkielman kirjoitushetkellä syksyllä 2018, mutta tutkimusaineisto on rajattu niihin kommentteihin, jotka on kirjoitettu marraskuun 2018 loppuun mennessä.

²⁴⁴ Jokinen et al. 1999, 18–20; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14–20, 52.

²⁴⁵ Tutkimusaineisto on rajattu marraskuun 2018 loppuun, sillä tutkimusprosessi oli marraskuussa 2018 jo melko pitkällä ja vuosien 2017–marraskuu 2018 verkkokeskustelut olin jo ehtinyt kokonaan analysoida. Helsingin Sanomat ja Yle julkaisivat vielä joulukuussa 2018 aineistolähteiksi soveltuvia uutisia, mutta jätin ko. uutiset ja niiden verkkokeskustelut tutkimusaineistoni ulkopuolelle, sillä aineistoni oli marraskuuhun mennessä jo riittävän laaja ja saturoitunut. Ks. Tutkimusaineiston ulkopuolelle jätetyt uutiset HS 13; HS 14; Yle 2 ja Yle 3.

Aineistoa etsin hakusanoilla ”leipäjono, ”leipäjonot, ”ruoka-apu” ja ”yhteinen pöytä” Helsingin Sanomien ja Yle Uutisten internetsivujen hakukoneilla. Osa aikavälille osuneista ja hakusanojani vastaavista uutisista käsitteli vain leipäjonoja, kuten vuonna 2018 talousvaikeuksissa ollut Veikko ja Lahja Hurstin Laupeuden työ -elintarvikejakelua, mutta ei kuitenkaan elintarvikeavun muuttamista yhteisöllisemmäksi. Osa taas käsitteli vain kansainvälistä ja humanitaarista ruoka-apua. Tämänkaltaiset uutiset rajasin tutkimusaineistoni ulkopuolelle, sillä niiden yhteydessä käydyt verkkokeskustelut eivät todennäköisesti olisi vastanneet tutkimuskysymykseeni.

Osa uutisista lukijat eivät voineet kommentoida ollenkaan (so. kommenttikenttä oli poissa käytöstä) ja myös nämä uutiset jäivät tutkimusaineistoni ulkopuolelle. Tutkimusaineiston lähteeksi soveltuvia uutisia kertyi lopulta yhteensä 13 kappaletta, joista Helsingin Sanomien uutisia oli 12 ja Yle Uutisten uutisia oli yksi. Uutiset löytyvät tutkielman lopusta kirjallisuus- ja lähdeluettelosta ja ne on merkitty lyhenteillä HS 1, HS 2,...HS 12 ja Yle 1. Tutkimusaineistoon rajattujen uutisten joukossa oli uutisartikkeleita²⁴⁶, mielipidekirjoituksia²⁴⁷ ja lukijoiden kolumneja²⁴⁸.

Tutkimusaineisto koostuu rajattujen uutisten kommentteista, joita kertyi marraskuun loppuun mennessä yhteensä 766 kappaletta. Aineisto on selvästi painottunut Helsingin Sanomien uutisiin, sillä tutkin elintarvikeavun muutoksia nimenomaan pääkaupunkiseudulla. Aineistoni ainut Ylen uutinen on kuitenkin sisällöltään, näkökulmaltaan ja retoriikaltaan hyvin samankaltainen kuin Helsingin Sanomien uutisetkin.²⁴⁹

Helsingin Sanomien verkkokeskustelujen kommentteja on yhteensä 735 kappaletta ja Ylen kommentteja 31 kappaletta. Uutisten pituus ja kommenttien lukumäärä uutista kohden vaihtelevat huomattavasti. Sivumäärällisesti Helsingin sanomien uutisten kommentteja on 180 sivua ja Ylen kommentteja kuusi sivua, kun tekstinkäsittelyohjelman fontti on Times New Roman, pistekoko 12, riviväli 1, ja sivun reunukset 2 cm. Helsingin Sanomien sivumäärän suuruus johtuu osaltaan siitä, että osa kommentteista toistuu useampaan kertaan, kun joku

²⁴⁶ HS 1, HS 8, HS 5, HS 12, HS 11; HS 2 ja Yle 1.

²⁴⁷ HS 3, HS 7, HS 6, HS 11, HS 10 ja HS 8.

²⁴⁸ HS 4 ja HS 10.

²⁴⁹ Alun perin aineistoni koostui myös Ilta-Sanomien uutisten verkkokeskusteluista. Ilta-Sanomien verkkokeskustelut eivät kuitenkaan tuoneet aineistooni merkittäviä uusia näkökulmia, vaan olivat suorastaan toistoa Helsingin Sanomien ja Ylen verkkokeskustelujen sisällölle. Aineisto oli toisin sanoen saturoitunut jo Helsingin Sanomien ja Ylen verkkokeskustelujen perusteella. Rajasin Ilta-Sanomien verkkokeskustelut siksi tämän tutkimusaineiston ulkopuolelle.

keskustelijoista linkittää oman kommenttinsa vastaukseksi edelliseen kommenttiin tai kommentteihin. Yksittäisten kommenttien pituus vaihtelee yhdestä sanasta puoli sivua pitkiin teksteihin. Keskimäärin Helsingin Sanomien ja Ylen verkkokeskustelujen kommentit ovat pituudeltaan noin yhdestä lauseesta muutamaan virkkeeseen ja valtaosa niistä on sisällöltään asiallisia ja tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia.

Yksi aineistooni kuuluva Helsingin Sanomien uutinen (HS 1) on luettavissa vain tilaaja-asiakkaille, eli sen lukeminen ja kommentoiminen vaativat maksullisen käyttäjätunnuksen. Mikäli merkittävä osa tutkimusaineiston lähteenä olevista uutisista olisi maksullisia, voisi otanta voinut vääristyä siten, että kommentteissa olisi yliedustettuina parempituloisen väestöosan merkityksenannot – sillä oletuksella, ettei pienituloisimmilla yhtä todennäköisesti olisi maksullisia käyttäjätunnuksia Helsingin Sanomien digipalveluun. Yksi maksullinen uutinen ei kuitenkaan vääristä otantaa.

Helsingin Sanomien maksuttomat uutiset ovat luettavissa kommentteineen ilmaiseksi kolmen kuukauden ajan julkaisuhetkestä, joten tämän tutkielman kirjoitusaikana vuonna 2018-2019 kaikki tutkimusaineiston uutiset ja niiden kommentit ovat luettavissa vain maksullisella käyttäjätunnuksella. Ylen uutisten lukeminen ja kommentointi ovat sen sijaan aina maksuttomia. Alla olevaan taulukkoon (Taulukko 1. Uutiset ja kommentit) olen kuvannut uutiset koodeittain ja kommenttien lukumäärät jokaista uutista kohden.

Taulukko 1. Uutiset ja kommentit.

Uutinen	Kommentit	Uutinen	Kommentit	Uutinen	Kommentit
HS 1	122	HS 7	31	Yle 1	31
HS 2	73	HS 8	74		
HS 3	25	HS 9	144		
HS 4	20	HS 10	50		
HS 5	100	HS 11	28		
HS 6	38	HS 12	30		

Eniten kommentteja kerännyt Helsingin Sanomien uutinen (HS 9) on otsikoitu: *Helsinki sai tarpeekseen leipäjonoista: ”Pakkasessa ruoka-avun jonottaminen ei ole ihmisarvon mukaista”*. Uutisessa siteerataan leipäjonouudistuksia puoltavia diakonialaitoksen diakoniajohtajaa Matti Heliniä ja Helsingin kaupungin apulaispormestari Susanna Vesikansaa. Uutinen on suhteellisen lyhyt ja perinteisiin leipäjonoihin suhtaudutaan siinä kielteisesti ja yhteisöruokailuihin

verrattain myönteisesti. Myös toiseksi eniten kommentteja kerännyt uutinen (HS 1): *”Seppo Järvinen unelmoi matkustavansa vielä jonain päivänä Afrikkaan – Hän on seissyt Myllypuron leipäjonossa kaksi kertaa viikossa vuodesta 2008, koska hänellä on nälkä. Helsingin kaupungin tavoite päästä eroon leipäjonoista on kunnianhimoinen. Uudistuksista keskustellaan elokuussa.”* suhtautuu yhteisöruokailuihin varovaisen myönteisesti. Molempien uutisten yhteydessä käytyihin verkkokeskusteluihin osallistuivat erittäin aktiivisesti juuri perinteisiä leipäjonoja puolustavat ja yhteisöruokailuja vastustavat keskustelijat. Tämän voidaan olettaa johtuvan siitä, että uutisten välittämä myönteinen kuva yhteisöruokailuista provosoi yhteisöruokailuja vastustavia keskustelijoita kommentoimaan uutisia. Uutisten näkökulmien voidaan siis katsoa vaikuttaneen keskustelujen aktiivisuuteen ja niiden sisältöihin.

Edellä mainittujen uutisten lisäksi kolmessa muussa Helsingin Sanomien uutisessa (HS 3, HS 5 ja HS 10) yhteisöruokailuihin suhtaudutaan myönteisesti. HS 3 ja HS 10 ovat mielipidekirjoituksia ja niiden kirjoittajina on muun muassa Yhteisen pöydän projektipäällikkö Hanna Kuisma ja Helsingin Diakonissalaitoksen toimitusjohtaja Olli Holmström. Loput kahdeksan Helsingin Sanomien uutista ovat sisällöltään ja näkökulmaltaan suhteellisen kriittisiä yhteisöruokailuja kohtaan. Näkökulmaltaan kriittisimmät uutiset ovat keränneet myös suhteellisesti vähemmän kommentteja.

Aineistoni Ylen uutisessa yhteisöruokailuihin ja osallisuuden lisäämiseen suhtaudutaan kriittisesti. Ylen uutinen on otsikoitu: *Raju uudistus leipäjonoihin? Köyhät halutaan syömään yhdessä, leipäjonot putsataan pääkaupunkiseudun kaduilta. Leipäjonojen kansasta halutaan nyt aktiivisia osallistujia. Vastikkeellista ruoka-apua on väläytetty suunnitelmissa.* Myös Helsingin sanomien uutisissa leipäjonojen siirtämisestä sisätiloihin kutsutaan provokatiivisesti ”köyhien siivoamiseksi” tai peräti piilottamiseksi kaduilta. Osallisuudesta käytetään useassa yhteydessä termiä ”vastikkeellisuus”, jolla viitataan leipäjonoissa käyvien joutuvan tulevaisuudessa maksamaan jonkinlainen vastike saamastaan avusta.

Ylen uutisessa hyvinvointivaltion katsotaan epäonnistuneen tehtävässään, sillä leipäjonot ja yhteisöruokailut nähdään väestön hyvinvointivajeiden symbolina. Ylen ja Helsingin sanomien uutisissa tulokulma yhteisöruokailuihin on pääosin ylhäältä alaspäin, jolloin leipäjonossa käyvät konstruoidaan ”passiivisiksi köyhiksi”, jotka voidaan yhteisöruokailujen avulla ”aktivoida” yhteiskunnan toimijoiksi. Näkökulmasta riippuen aktivoinnilla tarkoitetaan joko

sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä elintarvikeavussa käyvien elämässä, tai kielteisesti köyhien vapauksia ja oikeuksia kaventavaa sosiaalipolitiikkaa.

Diakonissalaitoksen toimitus- ja diakoniajohtajat sekä muut yhteisöruokailujen organisoijat ovat useaan kertaan julkilausuneet että toisin kuin mediassa on annettu ymmärtää, yhteisöruokailujen tarkoitus ei ole tehdä ruokaavusta ”vastikkeellista” tai tuoda leipäjonoihin työttömyysturvan kaltaista aktiivimallia.²⁵⁰ Sosiaalisen konstruktivismin näkökulmasta valtamedioiden tuottama kuva todellisuudesta rakentaa myös sosiaalista todellisuutta itsessään.²⁵¹ Neutraaleiltakin vaikuttavat uutiset saattavat sisältää asenteellisia tulkintoja ja jopa asiavirheitä. Aineistoni uutisten syvällisempi tarkastelu rajautuu kuitenkin tämän tutkielman ulkopuolelle. On kuitenkin huomattava, että uutisten sisältö pohjustaa ja ohjaa tutkimusaineistonani olevaa verkkokeskustelua.

Pöyhtäri ja kumppaneiden (2013) mukaan myös verkkokeskustelut ja niissä tuotetut vastakkainasettelut voivat ohjata uutisointia ja vaikuttaa median julkaisemaan sisältöön ja sen valitsemiin näkökulmiin.²⁵² Tässä tutkielmassa en kuitenkaan tutki sitä, ovatko verkkokeskustelut vaikuttaneet uutisten sisältöihin tai toisin päin. Tutkimuksen kohteena ei myöskään ole se, millaiset tulkinnat elintarvikeavusta ovat totuudenmukaisia, puolueettomia tai oikeita. Helsingin Sanomia ja Yleä pidetään yleisesti asiapitoisina ja niihin luotetaan huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi iltapäivälehtiin.²⁵³ Siksi niiden tuottamat sisällöt ja uutisten yhteydessä käydyt verkkokeskustelut ovat myös mielekäs ja tärkeä tutkimuskohde. Verkkokeskustelujen voidaan katsoa edustavan ajankohtaista kansalaiskeskustelua.²⁵⁴

Aineistoni kontekstina on internet, joka on yhä kiinteämpi osa länsimaalaisten arkielämää. Verkkoon pääsee lähes kuka tahansa, missä tahansa ja milloin tahansa. Internet on siten *ubiikki*, eli kaikkialla läsnä oleva. Se on samanaikaisesti vuorovaikutteisen toiminnan väline ja arena.²⁵⁵ Viestintä- ja teknologiavallankumouksen jälkeen on alettu puhua mediayhteiskunnasta. Mediayhteiskunta on sateenvarjokäsite, joka kokoaa alleen muun muassa

²⁵⁰ Ks. Esim. HS 3 ja Helin 2018.

²⁵¹ Berger & Luckmann 1994, 11–13.

²⁵² Pöyhtäri et al. 2013, 225–226.

²⁵³ Suomalaisista 95% luottaa melko tai erittäin paljon Ylen uutisointiin, ja 66% suomalaisista luottaa melko tai erittäin paljon Helsingin Sanomien uutisointiin. Vain 15% suomalaisista luottaa melko tai erittäin paljon Ilta-Sanomien uutisointiin, ja 13 % suomalaisista luottaa melko tai erittäin paljon Ilta-Lehden uutisointiin. Karppinen et al. 2010, 42.

²⁵⁴ Koskinen & Vik-Tuovinen 2010, 130; Tuovinen Laaksonen & Matikainen 2013, 208.

²⁵⁵ Laaksonen & Matikainen & Tikka 2013, 9.

digitalisaation, digitaalisen median ja sosiaalisen median käsitteet.²⁵⁶ Anja Bechmannin ja Stine Lomborgin mukaan sosiaaliselle medialle tunnusomaisia piirteitä ovat 1) viestintää tuottavat ja kontrolloivat muutkin kuin institutionaaliset tahot, 2) käyttäjät ovat sisällön aktiivisia tuottajia ja 3) viestintä on vuorovaikutteista ja verkottunutta.²⁵⁷

Sosiologi Manuel Castells (2009) kuvaa internetiä verkostoyhteiskunnaksi, jonka kommunikaatio on ”henkilökohtaista joukkoviestintää” (*mass self-communication*). Joukkoviestinnässä yksi viesti, esimerkiksi verkkokeskustelun kommentti voi tavoittaa koko globaalin yleisön, mutta samanaikaisesti viesti on henkilökohtainen, sillä sen tuottaja ja potentiaaliset vastaanottajat voivat olla keskenään henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa.²⁵⁸ Aika, paikka tai instituutiot eivät enää rajoita viestintämahdollisuuksia samalla tavoin kuin ennen. Internet on helposti saavutettava ja avoin paikka yhteiskunnan ja kulttuurin rakentumiselle, ja se mahdollistaa sellaistenkin keskusteluyhteisöjen synnyn ja toiminnan, joiden olisi muutoin vaikea toimia esimerkiksi maantieteellisten etäisyyksien takia.²⁵⁹ Internet on myös mielekäs tutkimuskohde yhteiskunnallisen muutoksen ja erilaisten asenteiden ja mielipiteiden tarkastelussa.²⁶⁰

Verkkokeskusteluissa saattavat korostua sellaiset subjektiiviset ja kärkevät mielipiteet, joita ei kehdattaisi ilmaista muutoin kuin anonyymisti. Tutkimuksen lähtöoletuksena kuitenkin on, että verkkokeskustelut ilmentävät pääasiassa todellisten ihmisten todellisia mielipiteitä, ja ovat siten osa yhteiskuntapoliittista kansalaiskeskustelua.²⁶¹ Verkkokeskusteluun osallistujien todellista identiteettiä on kuitenkin mahdoton määrittää, kuten myös sitä, ilmaisevatko he kommentteilla todellisia mielipiteitään.²⁶² Verkkokeskusteluja ei voida siksi tulkita esimerkiksi kyselytutkimusten tai mielipidebarometrien kaltaisina, kansalaisten todellisia ajatuksia ja mielipiteitä kuvaavina tuloksina. Sen sijaan verkkokeskustelujen anonymiteetti mahdollistaa ja saattaa jopa yllyttää asiattomaan ja esimerkiksi leimaavaan keskusteluun, jopa niin kutsuttuun vihapuheeseen.²⁶³

²⁵⁶ Kantola & Moring & Väliverronen 1998, 5; Laaksonen & Matikainen & Tikka 2013, 12–13.

²⁵⁷ Bechmann & Lomborg 2012, 3.

²⁵⁸ Castells 2009, 85.

²⁵⁹ Creeber & Martin 2009, 100; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 47.

²⁶⁰ Kantola & Moring & Väliverronen 1998, 6; Laaksonen & Matikainen & Tikka 2013, 9.

²⁶¹ Koskinen & Vik-Tuovinen 2010, 130; Tuovinen Laaksonen & Matikainen, 2013, 208.

²⁶² Creeber & Martin 2009, 18.

²⁶³ Pöyhtäri ym. 2013, 20, 44–46.

Vihapuheelle ei ole asetettu yhtä yhtenäistä määritelmää, mutta uudistetun Rikoslain (511/2011) mukaan ”kiihottaminen kansanryhmää vastaan”, eli jotakin ihmisryhmää uhkaavan, panettelevan tai solvaavan viestin saattaminen yleisön tietoon on rangaistava teko, ja se voi johtaa enimmillään kahden vuoden vankeuteen.²⁶⁴ Vihapuhetta tutkineiden Pöyhtäri ym. mukaan vihapuheeksi voidaan laajasti määritellä kaikki aggressiivinen ja vihamielinen keskustelu, myös sosiaalisen median tuottama verkkoviha.²⁶⁵ Tutkimusaineistossa ei ollut havaittavissa Rikoslain tai Pöyhtäri ym. määritelmien mukaista selvästi aggressiivista vihapuhetta. Keskustelujen kielenkäyttö oli kuitenkin paikoin kärkevää ja joihinkin ihmisryhmiin tai yksittäisiin henkilöihin kriittisesti, jopa alentavasti suhtautuvaa.

Tutkimusaineistossa ei ollut tunnistettavissa yhtä tai useampaa keskustelija merkittävästi ohjailevaa tai keskusteluihin toistuvasti osallistuvaa keskustelijaa, vaan (oletettuja) keskustelijoita, eli nimimerkkejä oli yhteensä useita satoja. Keskustelijoiden runsaslukisuus saattaa johtua siitä, että Helsingin Sanomien ja Ylen levikki on maanlaajuinen, ja uutisia voi lukea ja kommentoida verkossa teoriassa kuka tahansa.

Tässä tutkielmassa en ota kantaa siihen, onko usean eri nimimerkin taustalla todellisuudessa yksi ja sama henkilö tai ryhmä. En ole lähtökohtaisesti kiinnostunut siitä, onko joku kommentti niin sanotusti ”trolli” eli tahallaan provosoivasti kirjoitettu ja keskustelua tahallaan häiritsemään ja harhaan johtamaan tarkoitettu viesti.²⁶⁶ Sen sijaan kiinnostuksen ja tulkinnan kohteena on se sosiaalinen todellisuus, jota verkkokeskusteluissa rakennetaan viestien sisällön autenttisuudesta ja tarkoituksista riippumatta. Osassa tutkimusaineiston kommentteista sarkasmia käytetään tarkoituksellisesti retorisenä keinona. Tällöin viestin todellinen merkitys ei välity sen kirjaimellisesta tulkinnasta, vaan pikemminkin tilannesidonnaisesta asiayhteydestä ja (usein) kielteisestä sisällöstä, jossa ilmaistaan yhtä asiaa, mutta tarkoitetaan aivan toista. Lukijoiden on tällöin tarkoituskin ymmärtää, että kyse on sarkasmista.²⁶⁷

Sen sijaan trollausviestien suhteen muut keskustelijat, lukijat, tai minä aineiston tulkitsijana emme voi välttämättä havaita, että keskustelija eli ”trollaaja”

²⁶⁴ Rikoslaki 511/2011, 11:10 §.

²⁶⁵ Pöyhtäri ym. 2013, 26.

²⁶⁶ Donath 1999, 14–15; White 2002, 260–261.

²⁶⁷ Rahtu 2006, 59–60.

ei tarkoita viestiään sen kirjaimellisessa tai tulkinnallisessa merkityksessä. Trollausmahdollisuus on siten väistämätön osa tutkimusaineiston luonnetta.

4.3. Diskurssianalyysi

Diskurssianalyysi on väljä teoreettismetodologinen viitekehys, jolla voidaan tutkia kielen käyttöön liittyviä kysymyksiä.²⁶⁸ Osa tutkijoista katsoo diskurssianalyysin pohjautuvan sosiaalisen konstruktivismiin²⁶⁹ traditioon, eli tiedonfilosofiseen lähestymistapaan, jossa todellisuuden ajatellaan olevan sosiaalisesti rakentunutta.²⁷⁰ Todellisuudella tarkoitetaan sitä havaittavissa olevaa ilmiöiden maailmaa, jossa elämme ja jonka olemusta pelkät toiveemme eivät pysty muuttamaan.²⁷¹

Bergerin ja Luckmannin mukaan sosiaalisessa konstruktivismissa todellisuuden katsotaan rakentuneen subjektiivisesti merkitykselliseksi ja yhtenäisesti tulkituksi maailmaksi, joka muuttuu jatkuvasti sosiaalisten prosessien, eli ihmisten välisen vuorovaikutuksen kautta. Teoriassa siis mistä tahansa subjektiivisesta tietokokonaisuudesta voi tulla sosiaalisesta hyväksyttävää, objektiivista todellisuutta. Sosiaalisen konstruktivismiin näkökulmasta oleellista on tutkia mitä kaikkea yhteiskunnassa kulloinkin pidetään tietona ja kuinka tätä tietoa välitetään, tuotetaan ja säilytetään. Tiedon epistemologisen pätevyyden arvioinnilla ei ole merkitystä sosiaalisen konstruktivismiin näkökulmasta.²⁷² Sosiaalisen konstruktivismiin katsotaan liittyvän *kielelliseen käänteeseen*²⁷³, jonka myötä kvalitatiivinen, eli laadullinen tutkimus yleistyi humanistisissa ja yhteiskunnallisissa tieteissä.²⁷⁴

Arkielämässä käytetty kieli on keskeinen väline tiedon tuottamisessa ja todellisuuden sosiaalisessa rakentumisessa.²⁷⁵ Kieli on systemaattisesti rakentunut merkkijärjestelmä, jonka avulla yksilöt objektivoivat omia kokemusvirtojaan merkityssystemeiksi. Kielellä tyypitellään kokemuksia ja ryhmitellään niitä

²⁶⁸ Jokinen et al. 1999, 10–11.

²⁶⁹ Ks. Sosiaalisesta konstruktivismista esim. Berger & Luckmann 1994, 11.

²⁷⁰ Ks. Esim. Gergen 1994, 72; Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 39–40.

²⁷¹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 39–40.

²⁷² Berger & Luckmann 1994, 11–13, 29.

²⁷³ Kielellisen, eli lingvistisen käänteeseen alulle panijoina pidetään Gustav Bergmannia. Bergmann käyttää 1960-luvulla käsitettä ”kielellinen käänne” kirjoittaessaan 1900-luvun alun analyyttisen filosofian metoditietoisuuden kasvusta. Bergmann 1964, 32; Aiemmin Bergmannin tiedetään käyttäneen ko. käsitettä kuvaamaan loogisen positivismiin kehitystä matemaattisen logiikan suuntaan 1800-luvun puolivälissä. Tätä ennen käsite ei todennäköisesti ole ollut vielä käytössä. Kuortti et al. 2008, 26.

²⁷⁴ Kielellisessä käänteessä tutkimuksen huomio kiinnittyi kieleen ja semioottisiin merkitysjärjestelmiin esimerkiksi merkitysten, yhteisöllisyyden, identiteettien ja toimintatapojen rakentumisen taustalla. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12.

laajempiin kokonaisuuksiin, sekä tuotetaan ”tässä ja nyt” -tietoa ajasta ja paikasta erillisistäkin asioista ja olijoista. Tätä kielen kykyä ylittää tila- aika- ja sosiaalinen ulottuvuus kutsutaan symboliseksi kieleksi. Symbolisen kielen avulla jäsenetään edelleen symbolijärjestelmiä. Symbolijärjestelmistä historiallisesti merkittävänä pidetään esimerkiksi uskontoa, historiaa, tiedettä ja taidetta.²⁷⁶

Diskurssilla tarkoitetaan suhteellisen eheää merkityssuhteiden kokonaisuutta, joka rakentaa todellisuutta tietyllä tavalla.²⁷⁷ Sillä voidaan tarkoittaa joko pientä tekstijaksoa, laajempaa tekstijoukkoa, tai tekstejä kokoavaa perspektiiviä tai tapaa jäsentää todellisuutta. Tässä tutkielmassa diskurssi määrittyy tavaksi tai näkökulmaksi lähestyä ja määritellä todellisuutta kielellisesti.²⁷⁸ Diskurssianalyysissa kieltä tutkitaan sellaisena kuin se arkielämässä esiintyy. Tutkimuskohteena on siten todellisten ihmisten todellinen kielenkäyttö (mikrotaso) todellisessa yhteiskunnassa (makrotaso).²⁷⁹ Myös verkkokeskustelu katsotaan todelliseksi kielenkäytöksi, sillä verkkokeskusteluun osallistujat ilmaisevat ajatuksiaan, tunteitaan ja kokemuksiaan, ja muodostavat siten vähintään hetkellisesti todellisen keskusteluyhteisön.²⁸⁰

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa huomiota kiinnitetään intertekstuaalisuuteen, eli keskustelua laajempaan kontekstiin ja kielenkäyttöä ympäröiviin abstrakteihin asioihin, kuten yhteiskuntaan, historiaan sekä kielen ja sanojen sosiaalisiin ja poliittisiin ulottuvuuksiin historiassa. Tarkastelukohteena on millaiset merkitykset ovat vallalla, millaiset marginaalissa ja millaiset merkitykset puuttuvat kokonaan ja miksi. Kielen kykyä kuvata, rajata, määritellä, haastaa, asemoida ja muuttaa kutsutaan diskursiiviseksi vallaksi.²⁸¹ Huomiota kiinnitetään myös siihen, millaisia vaikutuksia ja seurauksia kielenkäytöllä on ympäröivään kontekstiin, yhteiskuntaan, toimintaan ja tilanteeseen.²⁸²

Kielellisiä prosesseja tutkittaessa kieli katsotaan monifunktionaaliseksi, sosiaalisesti toiminnaksi. Tärkeiksi muodostuvat ”miten” -kysymykset,²⁸³ kuten

²⁷⁵ Berger & Luckmann 1994, 32.

²⁷⁶ Berger & Luckmann 1994, 49–51.

²⁷⁷ Jokinen et al. 1999, 21.

²⁷⁸ Pietikäinen & Mäntynen 2009, 53–37; Vääntinen 2011, 56.

²⁷⁹ Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18–20.

²⁸⁰ Kuula 2006, 194.

²⁸¹ Pietikäinen & Mäntynen 2009, 53.

²⁸² Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11– 20, 120.

²⁸³ Jokinen et al. 1999, 18–20; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18, 52.

miten diskurssit järjestävät kielellisiä ja muita resursseja.²⁸⁴ Todellisuus ilmenee eri diskurssien kautta representaatioina, eli kuvauksina maailmasta ja keskustelun kohteena olevista ilmiöistä. Representaatiot rakentavat ja järjestävät toimijapositioneja, valtasuhteita ja identiteettejä.²⁸⁵

Diskurssianalyysi voidaan jakaa sosiaalipsykologiseen, eli tulkitsevaan suuntaukseen, sekä valtasuhteisiin keskittyvään, kriittiseen diskurssianalyysiin. Molempien suuntausten taustalla on ajatus, että kieli on luovaa ja konstruktivistista toimintaa, joka rakentaa sosiaalista todellisuutta ja luo ilmiöille merkityksiä, eli tuottaa representaatioita maailmasta. Yhtä ilmiötä tai asiaa voidaan lähestyä keskenään hyvinkin erilaisista diskursiivisista viitekehysistä käsin. Erilaiset diskurssit luovat ilmiöille lisää merkityksiä ja sisältöjä, mutta niitä ei voida rinnastaa itse ilmiöön tai asiaan, eikä diskurssin esittäjän mielipiteisiin.²⁸⁶

Sosiaalipsykologinen eli tulkitseva diskurssianalyysi nojaa tulkitsevaan hermeneuttiseen kulttuuritutkimukseen. Tulkitseva diskurssianalyysi on aineistolähtöinen, ja siinä pyritään ymmärtämään, millaiseksi diskurssin tuottajat konstruoivat erilaiset ilmiöt ja millaista todellisuutta he tulkinnoillaan tuottavat ja ylläpitävät.²⁸⁷ Tulkitsevassa diskurssianalyysissä tutkija asettaa diskurssit intertekstuaaliseen ja keskenään interdiskursiiviseen viitekehukseen. Tutkija pyrkii tekemään näkyväksi niitä arvoja, oletuksia ja uskomuksia, joilla diskurssinkäyttäjät omia merkityksenantojaan oikeuttavat.²⁸⁸

Tulkitsevassa diskurssianalyysissä tutkimuskohteena ovat esimerkiksi identiteetit ja niiden muotoutuminen sekä retoriset keinot.²⁸⁹ Kielellisen toiminnan kautta luodaan identiteettejä, eli käsityksiä itsestä, toisista ja ihmisten välisistä suhteista. Identiteetit voivat olla moninaisia, kerrostuneita, tilanteisesti muuttuvia ja sisäisesti ristiriitaisia. Identiteettien pohjalta muodostetaan stereotyyppioita, jotka voivat joko rajoittaa tai ohjata yksilöiden toimintaa, käyttäytymistä ja mahdollisuuksia. Identiteetit ovat aina samaan aikaan sekä erityisiä että jaettuja.²⁹⁰

²⁸⁴ Resursseilla tarkoitan mahdollista kontekstia, tilannetta ja taitoja, sekä niiden varassa olevia kielellisiä ja semioottisia mahdollisuuksia, kuten esimerkiksi kieliä, murteita, genrejä, diskursseja ja tarinoita. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 15.

²⁸⁵ Pietikäinen & Mäntynen 2009, 53–57; Vääntinen 2011, 56.

²⁸⁶ Valtonen 1998, 96–98; Jokinen et al. 1999, 9–11.

²⁸⁷ Ainsworth & Hardy 2004, 237–239;

²⁸⁸ Heracleous 2004, 176.

²⁸⁹ Ainsworth & Hardy 2004, 237–239.

²⁹⁰ Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63–66.

Retorisilla keinoilla tarkoitetaan argumentaatiota eli asemointia, jolla toimijat legitimoivat ja vahvistavat omaa asemaansa eli positiotaan, käyttäytymistään tai tulkintaansa todellisuudesta, sekä sitouttavat muitakin omiin merkityksenantoihinsa.²⁹¹ Retoriset keinot ilmenevät argumentaatiokontekstissa, jossa muun muassa merkityksellistetään, taivutellaan, oikeutetaan, kätketään ja kritisoidaan. Argumentit sisältävät aina vähintään implisiittisen oletuksen vasta-argumenteista. Siten esimerkiksi oikeuttaminen tapahtuu aina vastalauseena oletetulle kritiikille.²⁹² Yksi merkittävimmistä retorisisista keinoista on kategorisointi, jolla todellisuutta nimetään, jäsennetään, järjestellään ja luokitellaan.²⁹³

Kriittinen diskurssianalyysi nousee kriittisen kulttuurintutkimuksen paradigmasta. Kriittinen diskurssianalyysi tarkastelee, miten sosiaalista valtaa ja epätasa-arvoa pidetään yllä ja vastustetaan, sekä millaisia toimijapositioneja, identiteettejä ja hierarkioita diskursseilla tuotetaan. Kriittisessä diskurssianalyysissä on läsnä ajatus vallan epätasaisesta jakautumisesta yhteiskunnallisten toimijoiden välillä. Kriittisessä diskurssianalyysissä ei olla kiinnostuneita vain diskurssien sisäisistä valtasuhteista, vaan myös siitä, miten valtasuhteet ja valtataistelu muokkaavat yhteiskuntaa, instituutiota ja ideologioita. Kiinnostuksen kohteena on siis se, millaiset diskurssit saavat valta-aseman omilla merkityksenannoillaan ja mitä näistä merkityksenannoista seuraa.²⁹⁴ Identiteettejä lähestytään vallan näkökulmasta, jolloin tutkimuksen kohteena ovat identiteettien välinen valta, alistussuhteet ja stereotypiat. Lisäksi huomio kohdistetaan identiteettien kykyyn ohjata ja rajoittaa käyttäytymistä ja mahdollisuuksia.²⁹⁵

4.4. Tutkimusetiikka ja tutkimuksen luotettavuus

Diskurssianalyysisessä tutkimuksessa myös tutkijan ja tutkimuskohteen välinen suhde nähdään konstruktiivisena, eli sosiaalisesti rakentuneena. Kun tutkija kuvaa tutkimuskohteensa kautta esiintyvää sosiaalista todellisuutta, hän myös samalla merkityksellistää eli konstruoi sitä. Myös tutkimustulokset ovat siten subjektiivisia, tutkijasta riippuvaisia ja hänen kokemusmaailmaansa heijastelevia

²⁹¹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 126–128.

²⁹² Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 129–130.

²⁹³ Jokinen, Juhila & Suoninen 2012.

²⁹⁴ Fairlough 1992, 36; Jokinen & Juhila 1993, 75; Valtonen 1998, 96–98.

²⁹⁵ Ainsworth & Hardy 2004, 242–243; Thomas 2009, 178.

merkityksenantoja. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen analyysi ei myöskään välttämättä ole täysin sellaisenaan toistettavissa.²⁹⁶

Jotta tulokseni kuvaisivat mahdollisimman autenttisesti aineistoa ja lukijan olisi helppo seurata päättelyäni, esittelen tuloslukuissa useita sitaatteja suoraan tutkimusaineistostani. Pyrin analyysia tehdessäni ja tuloksia raportoidessani jatkuvaan objektiivisuuteen, neutraaliuteen, itsereflektioon ja -kriittisyyteen, mutta täysin objektiivisia tuloksia minun (kuten muidenkaan tutkijoiden) on mahdotonta tuottaa. Tämän havaitseminen ohjaa myös lukijaa asiaankuuluvaan kriittisyyteen ja reflektioon.

Internetin käyttämisessä aineistolähteenä on huomioitava myös erityiset tutkimuseettiset periaatteet. Palvelun käyttäjien yksityisyys on suojattava, heidän ihmisarvoaan ja -oikeuksiaan on kunnioitettava ja tarpeetonta vahinkoa on vältettävä.²⁹⁷ Aineistonani käyttämät verkkokeskustelut edellyttävät palveluun kirjautumista nimimerkillä. Nimimerkitkään eivät välttämättä takaa kirjoittajien todellista anonymiteettiä, sillä osa keskustelijoista käyttää nimimerkinään esimerkiksi etu- ja sukunimeään. Tosin tällöinkään ei voida olla varmoja, että kyseessä on henkilön todellinen etu- ja/tai sukunimi. Osa keskustelijoista saattaa kuitenkin käyttää samaa nimimerkkiä useissa eri palveluissa tai paljastaa keskustelun yhteydessä itsestään sellaisia tunnistetietoja, että hänen henkilösuojojansa voi vaarantua.²⁹⁸ Olen siksi jättänyt nimimerkit pois niissä tapauksissa, kun esittelen suoria lainauksia aineistostani.

Kaikki suorat lainaukset ovat lainausmerkeissä ja ne on kursivoitu. Lainausten perässä käytän sulkuihin merkittyä koodia (esimerkiksi ”HS 1”), jolla lukija voi löytää kommentin alkuperäisestä lähteestään kyseisen digiuutisen kommenttipalstalta. Lainauksen hakasulkeisiin olen kirjoittanut itse lisäämiäni apusanoja, jos se on ollut kontekstin tai asiayhteyden avaamisen kannalta välttämätöntä. Käyttäessäni vain jotakin tiettyä osaa jostakin kommentista olen merkinnyt lainauksen alkuun, loppuun tai keskelle kaksi väliviivaa puuttuvan tai puuttuvien osioiden kohdalle.

En ole korjannut kommenttien kielioppi- tai kirjoitusvirheitä, vaan esitän ne aina alkuperäisessä muodossaan. Minulla ei ole aiempaa suhdetta tutkimuskohteeseeni tai tutkimusaineistooni. Ennen tämän tutkimuksen alkua en ollut lukenut yhtäkään kommenttia käyttämistäni uutisista, enkä ole itse ollut

²⁹⁶ Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 40–41.

²⁹⁷ Kuula, 2006, 192.

kommentoimassa verkkokeskusteluja ennen tutkimuksen alkua, sen aikana tai sen jälkeen. Minulla, perheelläni tai lähipiirilläni ei ole yhteyksiä elintarvikeapuun tai tutkimusaineistoni kohteena olevaan verkkokeskusteluun.

4.5. Analyysin toteutus

Analyysini on aineistolähtöinen, mutta löyhästi teoriaohjaava. Joitakin teoreettisia lähtökohtia ja näkökulmia olen esitellyt jo tutkielman taustaluvuissa, mutta analyysissä nostan esiin vielä uusiakin teoreettisia näkökulmia. Analyysini on siten aineiston ja jo olemassa olevan teorian ja aikaisemman tutkimuskirjallisuuden välistä jatkuvaa vuoropuhelua.²⁹⁹ Diskursseja esitellessäni havainnollistan kyseisiä diskursseja muutamilla aineistosta esiin nostamillani lauseilla ja virkkeillä.

Luin ensin tutkimusaineistoni verkkokeskustelut läpi kahteen kertaan. Halusin saada aluksi hyvän yleiskuvan siitä, miten verkkokeskusteluissa suhtaudutaan elintarvikeavun muuttamiseen ja yhteisöruokaluhiin. Lisäksi halusin tietää mistä muista aiheista verkkokeskusteluissa mahdollisesti keskustellaan. Tutkimuskysymykseni olin muotoillut jo aiemman alustavan aineiston silmäilyn ja uutisten lukemisen perusteella. Lukiessani aineistoa havaitsin, että verkkokeskusteluissa yhteisöruokailuja verrattiin useissa yhteyksissä ”perinteisiin leipäjonoihin”.

Osallisuudesta, yhteisöllisyydestä ja aktiivisuudesta keskusteltiin verrattain paljon. Havaitsin, että valtaosa verkkokeskustelijoista kritisoi yhteisöruokailuja ja osallisuuden lisäämistä elintarvikeavussa, puolustaen samalla perinteisten leipäjonojen säilyttämistä ennallaan. Tätä näkökantaa vastusti selvä vähemmistö, jonka mukaan yhteisöruokailuihin siirtyminen ja osallisuuden lisääminen elintarvikeavussa olisi suotavaa. Tämä tutkimusvaihe oli vasta karkeaa luokittelua yhteisöruokailujen ”vastustajiin” ja ”puolustajiin”.

Seuraavaksi tulostin aineiston, ja aloin hahmotella siitä esiin nousevia teemoja ja tekstintasoja korostuskynien kanssa. Tässä vaiheessa erottelin myös erilaiset keskustelunaiheet tai -teemat toisistaan. Keskusteluteemat olivat satunnaisessa järjestyksessä leipäjonot, yhteisöruokailut, hyvinvointivaltio, uskonnon ja kirkon rooli ruoka-avussa, ekologisuus, köyhyys, häpeä, syrjäytyminen, osallisuus, yhteisöllisyys, aktiivisuus, julkisen vallan rooli, ulkona jonottaminen, maahanmuutto, suhtautuminen päättäjiin ja suhtautuminen

²⁹⁸ Kuula 2006, 185.

elintarvikeavussa kävijöihin. Teemoista kirjoitettiin yleensä eri tavoin siitä riippuen kumpaan joukkoon, yhteisöruokailujen vastustajiin vai puolustajiin positioiduttiin.

Tämän jälkeen erottelin eri teemoihin liittyvät kommentit omiin tiedostoihinsa ja aloin etsiä teemoja ja kommentteja erottavia ja yhdistäviä tekijöitä, erilaisia kielenkäytön tapoja ja kielenävyjä. Osa teemoista käytettiin useilla eri tavoilla ja niiden tehtävä oli legitimoida keskustelijoiden muita teesejä. Nämä teemat jäsenyivät retoriseksi keinoiksi. Analyysin edetessä suuri osa alkuperäisistä teemoista kietoutui toisiinsa ja muotoutui representaatioiksi, eli kuvauksiksi diskurssien tavoista jäsentää sosiaalista todellisuutta.

Havaitsin, että eri diskurssit muodostivat samoista aiheista ja ilmiöistä keskenään hyvin erilaisia totuuskäsityksiä, eli representaatioita. Tässä vaiheessa diskurssit eli suhteellisen eheät merkityssuhteiden järjestelmät ja representaatioita tietystä näkökulmasta jäsentävät kokonaisuudet alkoivat hahmottua. Kolmeksi suhteellisen yhtenäiseksi ja muista diskursseista selvästi irrallisiksi diskursseiksi jäsenyivät kolme päädiskurssia, jotka nimesin ”Nöyryytetyt”, ”Hyysääjävaltio” ja ”Hylätyt kansalaisemme”.³⁰⁰ Diskurssien nimet muodostuivat diskurssien käyttäjien itsensä käyttämistä sanavalinnoista. Pyrin kuvaamaan diskurssien nimien kautta diskurssien asemaa ja suhdetta elintarvikeavussa käyviin, oletetusti köyhiin kansalaisiin (”me” Nöyryytetyt ja ”he” Hylätyt kansalaisemme) sekä hyvinvointivaltioon (Hyysääjävaltio).

Interdiskurssiivisessa viitekehyksessä kolme päädiskurssia keskustelivat aktiivisesti keskenään. Diskurssien käyttäjät olivat siis suhteellisen tietoisia toisten diskurssien tavasta jäsentää sosiaalista todellisuutta. Intertekstuaalisessa viitekehyksessä diskurssit ottivat kantaa samoihin ilmiöihin ja samoihin ajankohtaisiin tapahtumiin, mutta eri näkökulmista ja erilaisista arvotodellisuuksista käsin. Siten ne liittyvät laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun, jota käydään muun muassa elintarvikeavusta ja hyvinvointivaltiosta.

Tein lopuksi diskursseja ja niiden konstruoimia merkittävämpiä representaatioita ja representaatioiden suhteita visuaalisesti kokoavan ja

²⁹⁹ Pieitkäinen & Mäntynen 2009, 153.

³⁰⁰ Valtaosa tutkimusaineiston kommentista sulautui kolmeen päädiskurssin. Muita diskursseja en pystynyt tunnistamaan, vaikkakin diskurssien ulkopuolelle jäi muutamia yksittäisiä ja irrallisia kommentteja. Irrallisten kommenttien näkökulmat poikkesivat päädiskurssien tavoista merkityksellistää maailmaa, mutta ne eivät muodostaneet enää keskenään neljättä yhtenäistä ja hahmotettavaa diskurssia.

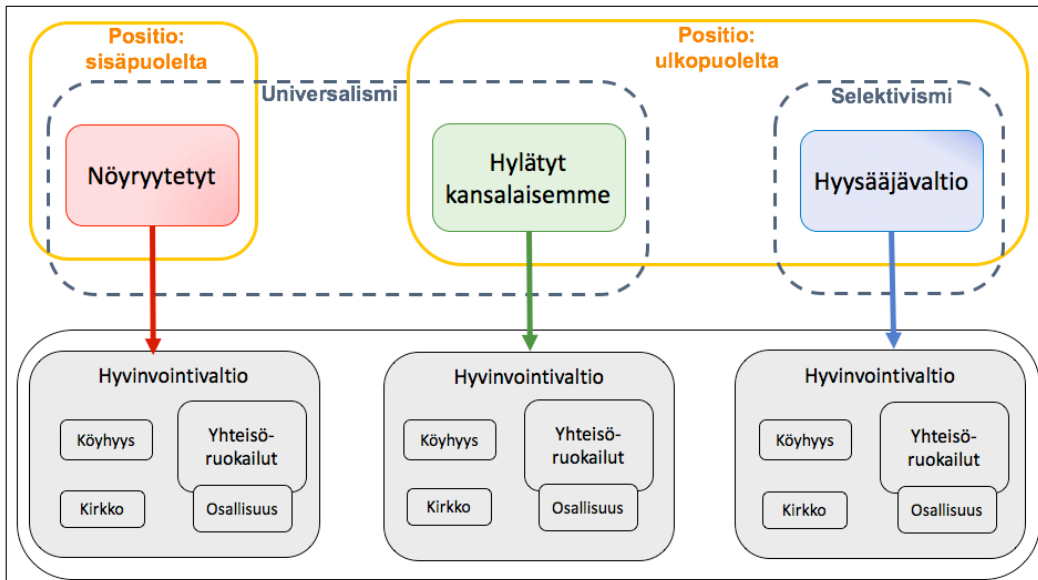
havainnollistavan kuvion (Kuvio 1. Diskurssien suhteet ja representaatiot). Seuraavaksi esittelen tutkimustuloksiani kuvion avulla, jonka jälkeen kuvailen jokaista diskurssia ja diskurssien muodostamia representaatioita yksityiskohtaisemmin.

5. Tulokset

5.1. Diskurssit

Kaikki kolme päädiskurssia suhtautuvat selvästi eri tavoilla elintarvikeavun kehittämiseen osallistavammaksi ja yhteisöllisemmäksi. Jokainen diskurssi muodostaa oman toimijapositionsa kautta myös omanlaisensa käsityksen ”hyvästä valtiosta”, hyvinvoinnista, hyvinvointivaltiosta ja yhteiskunnasta. Nämä käsitykset olen koonnut jokaisen diskurssin subjektiiviseksi hyvinvointivaltio-representaatioksi. Hyvinvointivaltio-representaatiot ovat ylärepresentaatioita tai representaatiokonteksteja, sillä ne määrittävät diskurssien muita representaatioita ja etenkin hyvinvointivaltio-kontekstissa ilmenevää köyhyyttä, elintarvikeapua, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä, sekä kirkon roolia hyvinvointipalvelujen, kuten elintarvikeavun tarjoajana. Käsitykset hyvinvointivaltiosta määrittävät myös diskurssien itseymmärrystä ja identiteettiä, diskurssien välisiä suhteita ja toimijapositioita, sekä diskurssien käsityksiä yhteiskunnallisista sosiaalisista valtarakenteista.

Alla olevassa kuviossa (Kuvio 1. Diskurssien suhteet ja representaatiot) esitän diskurssit, niiden väliset suhteet ja representaatiot kuviona. Olen kuvannut diskurssit kuvion yläreunaan ja käsiteltävät representaatiot kuvion alareunaan. Diskurssien *position* suhteessa elintarvikeavussa käyviin ihmisiin olen kuvannut keltaisiin laatikoihin (ks. Nöyryytetyt: sisäpuolelta, Hylätyt kansalaisemme ja Hyysääjävaltio: ulkopuolelta). Diskurssien hyvinvointivaltio-käsityksiä kuvaavat arvot olen kuvannut katkoviivalla piirrettyyn tummansiniseen laatikkoon (ks. Nöyryytetyt ja Hylätyt kansalaisemme: universalismi ja Hyysääjävaltio: selektivismi).

Kuvio 1. Diskurssien suhteet ja representaatiot.

Diskurssin *positio* tarkoittaa diskurssin aseitoitumista suhteessa elintarvikeavussa käyviin ihmisiin. Nöyryytetyt-diskurssissa elintarvikeapua tarkastellaan ”sisäpuolelta” eli elintarvikeavussa käyvien ihmisten näkökulmasta. Diskurssin käyttäjät positioituvat siis elintarvikeavun asiakkaisiin tai ainakin heidän kokemusmaailmansa jakaviksi. Elintarvikeavussa kävijät muodostavat täten sisäryhmän ”me” ja muu yhteiskunta ulkoryhmän ”he”. Hylätyt kansalaisemme- ja Hyysääjävaltio-diskursseissa elintarvikeapua tarkastellaan sen sijaan muun yhteiskunnan näkökulmasta, jolloin positio suhteessa elintarvikeapuun on ulkopuolelta. Elintarvikeapua ulkopuolelta tarkastelevat muodostavat täten sisäryhmän ”me”, ja elintarvikeavussa kävijät tarkastelun kohteena olevan ulkoryhmän ”he”.

Aatteellisesti ja ideologisesti kauimpana toisistaan ovat Nöyryytetyt- ja Hyysääjävaltio-diskurssit, sillä ne tarkastelevat elintarvikeapua eri positioista ja niiden käsitykset hyvinvointivaltio-arvoista ovat keskenään erilaiset (ks. Nöyryytetyt: universalismi ja Hyysääjävaltio: selektivismi). Hylätyt kansalaisemme-diskurssissa asemoidutaan Nöyryytetyt- ja Hyysääjävaltio-diskurssien välimaastoon, sillä positio suhteessa elintarvikeapuun on Hyysääjävaltion tapaan ulkopuolelta, mutta hyvinvointivaltio-arvot ovat universalistiset kuten Nöyryytetyt-diskurssissa.

Kuten kuviosta 1 näkyy, hyvinvointivaltio-representaatiot ovat taustarepresentaatioita, joita vasten konstruoidaan erilaisia käsityksiä ja kuvauksia elintarvikeavusta, siihen liittyvästä köyhyydestä, osallisuudesta ja yhteisöllisyydestä, sekä kirkon roolista elintarvikeavun järjestäjänä.

Alarepresentaatiot ovat osin päällekkäisiä, sillä representaatiot rakentuvat dynaamisessa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Seuraavaksi esittelen jokaisen diskurssin pääpiirteissään. Diskurssien yhteydessä kuvaan diskurssien käsitystä ja suhdetta köyhiin ja köyhyyteen (köyhyys-representaatiot), sillä representaatiot köyhyydestä määrittävät pitkälti diskurssien positiota ja identiteettiä. Diskurssien esittelyn jälkeen kuvaan luvussa 5.2. *Representaatiot* tarkemmin diskurssien erilaisia representaatioita elintarvikeavusta, osallisuudesta ja yhteisöllisyydestä, kirkosta ja hyvinvointivaltiosta.

Nöyryytetyt-diskurssi

Nöyryytetyt on diskursseista suurin, ja siinä positoidutaan elintarvikeavussa kävijöihin. Yhteiskunnan rakenteet ja muut kuin elintarvikeavussa käyvät ihmiset konstruoidaan ylimielisiksi ja sydämettömiksi ”nöyryyttäjiksi”, jotka alistavat, syyttelevät ja nöyryyttävät elintarvikeavussa käyviä köyhiä. Diskurssin käyttäjät identifioivat itsensä ”nöyryytetyiksi” ja ”köyhiksi”. Heidän identiteettiään leimaa häpeä, joka ilmenee muun muassa alemmuuden ja arvottomuuden kokemuksina.³⁰¹ Paljon käytetty genre eli kielellinen resurssi on ”kokemusasantuntijuus”, johon vetoamalla diskurssin käyttäjät perustelevat teesejään. Julkisessa leipäjonossa seisominen koetaan stigmatisoivana ja toiseuttavana. Esim.

”Kaupan jonossa ei tarvitse kokea kadulla tapahtuvaa leimaamista 'leipäjonolaisiin'”. (HS 8)

”-- suurimmalle osalle ihmisistä, on erittäin suuri kynnys mennä ruokajonoon. olla julkisessa häpeäpaalussa kerjäämässä apua --” (HS 6.)

”-- Köyhä joutuu kantamaan hautaan asti mielensä sopukoissa häpeää ja ihmisenä riittämättömyyden tunnetta. --” (HS 2.)

Nöyryytetyt ovat tietoisia heihin kohdistuvasta ansaitsevuuden arvioinnista, empatiakuilusta ja solidaarisuusvajeesta.³⁰² Julkinen leipäjonon arvostelu koetaan peräti köyhiin kohdistuvana ”vihapuheena”. Diskurssissa pyritään vasta-argumenttina systemaattisesti puolustamaan omaa identiteettiä apua ansaitsevana, eli niin kutsutusti ”kunniallisena” köyhänä. Vihapuhe konstruoidaan leimaavaksi ja syyllisten etsinnäksi. Esim.

”Vihapuhetta ei hyväksytä mutta ilman omaa syytään työttömyyteen pakotettuja satojatuhansia kansalaisiamme aliarvioidaan ja mustamaalataan rikollisiksi luopoiksi, jotka tekevät kaikkensa väistääkseen oikeutensa ansaita itse elantonsa.” (HS 5.)

”-- joillekin varmaan tulee mieleen jopa halveksia "pummeja", ihmisluonto kun vaatii syntipukkinsa--” (Yle 1.)

³⁰¹ Vrt. Laihiala 2017, 33–35, 76–80.

³⁰² Vrt. Saari 2015, 52, 94–97.

”-- Ne, jotka säästävät rahansa juomiin ja tupakkaan, ova siellä pieni osa, mutta ihmiset haluavat nähdä vain tämän osan, voidakseen sillä perustella tuomitsevan asenteensa.--”
(HS 9.)

Laihiala ja Ohisalo (2017) ovat tutkineet kotimaisissa verkkokeskusteluissa esille nousseita näkemyksiä leipäjonojen asiakkaiden ansaitsevuudesta.³⁰³ He tarkoittavat ansaitsevuudella oikeutetusti tai kohtuudella saamista, oman työnsä tai toimintansa johdosta saamista ja jonkin arvoisena olemista.³⁰⁴ Laihiala ja Ohisalo toteavat, että mitä läheisempi kontakti verkkokeskustelijalla itsellään on ruoka-apuun, sitä todennäköisemmin hän ajattelee, että avunsaajien tulisi saada apua yhteiskunnalta.³⁰⁵ Tämä ilmenee myös Nöyryytetyt-diskurssissa, jossa yhteiskunnan auttamisvastuuta peräänkuulutetaan.

Laihialan ja Ohisalon mukaan avunsaajien ansaitsevuutta arvioidaan ulkopuolisten näkökulmasta yleensä sillä perusteella, osoittavatko he nöyryyttä tai kiitollisuutta saamaansa apua ja avunjakajia kohtaan.³⁰⁶ Nöyryytetyt-diskurssissa nöyryyden osoittamisen vaatimus kääntyy kuitenkin tarkoitushakuisesti ”nöyryyttämiseksi”. Nöyryytettyjen itseymmärryksessä leipäjonoissa kävijät konstruoidaan muun yhteiskunnan herjaamiksi ja ivaamiksi, jopa kiduttamiksi. Leipäjonossa kävijät muodostavat Nöyryytetyt-diskurssin itseymmärryksessä oman yhteiskuntaluokkansa, josta osa kirjoittajista käyttää myös intertekstuaalisesti nimitystä

”--erityinen ihmiskastinsa” (Yle 1).

Kastimetaforalla ilmennetään vahvaa luokkasamaistumista huono-osaisiin ja muun yhteiskunnan huono-osaisina pitämiin ja hylkimiin ihmisiin.³⁰⁷ Metaforan avulla ilmennetään myös nöyryytettyjen identiteettiin kohdistuvia loukkauksia ja legitimoidaan Nöyryytettyjen hierarkkisesti alempiarvoista yhteiskunnallista ja sosiaalista toimijapositionia.

Puhe arvoista, erityisesti ihmisarvosta, tasa-arvosta, yhdenvertaisuudesta, inhimillisyydestä, suvaitsevaisuudesta, ja empatiasta ovat Nöyryytetyt-diskurssin käyttämiä tunteisiin eli paatokseen vetoavia, retorisia sisältöteemoja.³⁰⁸ Empatia merkitsee myötäelämistä ja toisen ihmisen eläytyvää ymmärtämistä, esimerkiksi samaistumista heikossa asemassa olevan ihmisen elämäntilanteeseen.³⁰⁹ Empatia on solidaarisessa ja demokraattisessa yhteiskunnassa tärkeää, sillä se auttaa

³⁰³ Laihiala & Ohisalo 2017.

³⁰⁴ Laihiala & Ohisalo 2017, 237.

³⁰⁵ Laihiala & Ohisalo 2017, 235.

³⁰⁶ Laihiala & Ohisalo 2017, 238.

³⁰⁷ Ks. luokkasamaistumisesta Erola 2010, 33–39.

³⁰⁸ Kalliopuska 1997, 11.

sietämään erilaisuutta ja ymmärtämään vähemmistöjä. Se lisää myös kunnioitusta toisia ihmisiä kohtaan, vähentää sosiaalista stigmaa ja voi toimia motivaattorina puuttua vääryyteen.³¹⁰ Ei ole yllättävää, että juuri stigmaa ja arvostuksen puutetta kokevat Nöyryytetyt toivoisivat osakseen enemmän empatiaa.

Oikeus hyvinvointiin ja apuun katsotaan Nöyryytetyt-diskurssissa perus- ja ihmisoikeudeksi Suomen kansalaisuuden perusteella. Nöyryytettyjen kokemus osattomuudesta ja riiston kohteeksi joutumisesta projisoidaan useassa yhteydessä maahanmuuttajiin, joihin suhtaudutaan diskurssissa alentavasti, jopa leimaavasti. On mielenkiintoista, että maahanmuuttajien ansaitsevuuatta epäillään samoilla argumenteilla, joilla Hyysääjävaltio-diskurssissa epäillään leipäjonoissa käyvien ansaitsevuuatta. Paradoksaalisesti Nöyryytetyt-diskurssissa samanaikaisesti puolustetaan leipäjonoissa käyvien universaalialia ihmisarvoa ja ansaitsevuuatta, että kritisoidaan maahanmuuttajien oikeutta apuun. Diskurssissa syytellään toisia vihapuheesta, mutta samaan aikaan diskurssissa puhutaan vihamielisesti maahanmuuttajista. Maahanmuuttajapuheella legitimoidaan osaltaan diskurssin käyttäjien, eli leipäjonoissa käyviksi identifioituvien Nöyryytettyjen riistettyä yhteiskunnallista asemaa. Esim.

”Ajatella jos suomalaisia varattomiakin kohdeltais samalla tavalla kuin monia tänne laittomasti saapuneita eli muutama lämminruoka päivässä ja asunnottomille lämpöinen majoitus niin tämä 100-vuotias maa olisi lähes taivas.” (HS 7.)

”Lankkia naamaan niin kyllä ihmisarvot avautuu. Me ollaan ihan öö-luokkaa omassa maassamme.” (HS 5.)

”-- välillä tuntuukin siltä, että valtiolta itse on unohtanut suomalaiset ja heidän ihmisarvonsa, otettuaan tänne jo 32 000 vierasta ihmistä elämään ja olemaan veroeuroillamme--” (HS 2.)

Nöyryytetyt-diskurssissa leipäjonoissa käymisen tarvetta pyritään perustelemaan useilla tavoilla. Tarpeiden perustelu on vastalause tarvetta epäileville ja selektivististä, eli valikoivaa ja tarvehankintaista apua kannattavalle Hyysääjävaltio-diskurssille. Keskeisimmäksi tarveperusteeksi Nöyryytetyt-diskurssissa konstruoidaan rahan puute. Rahan puute johtaa välttämättömien tarpeiden, kuten ravinnon, lääkkeiden, asunnon, terveydenhuollon ja koulutuksen puutteeseen, joista merkittävimäksi ja akuuteimmaksi konstruoidaan ravinnon puute. Käymällä leipäjonossa Nöyryytetyt voivat säästää rahaa elämälle välttämättömiin asioihin kuten asumiseen, lääkkeisiin ja terveydenhuoltoon, sekä mahdollistaa esimerkiksi lastensa koulutuksen.

³⁰⁹ Kalliopuska 1997, 11; Herlin et al. 2011, 10.

³¹⁰ Kalliopuska 1997, 186; Nussbaum 2010, 34–45.

Tarveargumenteilla rakennetaan leipäjonossa käyvien identiteettiä ja pyritään todistamaan, ettei leipäjonoissa käyvä ole automaattisesti ”sosiaalipummi”.³¹¹ Nöyryytetyt-diskurssissa leipäjonoissa käyvät konstruoidaan moraaliseksi, lainkuuliaisiksi, älykkäiksi, raittiiksi ja säästeliäiksi vastaargumenttina oletetulle sosiaalipummin stereotypialle.

Nöyryytetyt-diskurssissa ei puhuta eksplisiittisesti huono-osaisuudesta, mutta sisällöltään samankaltaista ”köyhät”-kategoriaa käytetään paljon. Köyhyys konstruoidaan Nöyryytetyt-diskurssissa sekä materiaaliseksi että henkiseksi osattomuudeksi, eli taloudellisessa niukkuudessa tai puutteessa elämiseksi ja näköalattomuudeksi. Taloudellista niukkuutta ja alisteista asemaa kuvataan muun muassa:

”--riippuvuutena yhteiskunnan armopaloista” (Yle 1.)

Nöyryytetyt ovat tietoisia, että köyhän kategoriaan ulkopuolelta määriteltynä assosioidaan paljon negatiivisia ominaisuuksia ja piirteitä.³¹² Siksi ”köyhäksi” kategorisointi koetaan yleistävänä ja stigmatisoivana. Nöyryytettyjen mukaan yhteiskunnan käsitys köyhästä on rikkaiden määrittelemä ja siksi vääristynyt, ja sitä käytetään eriarvoistavan sosiaalipolitiikan ja hierarkkisten valtarakenteiden legitimoimiseen. Nöyryytettyjen konstruoimat köyhät ja köyhyys ovat siten vastalauseita oletetuille köyhien ja köyhyyden kategorioille. Nöyryytetyt korostavat, että köyhä voi olla esimerkiksi työssäkäyvä, vapaaehtoistyötä tekevä, sosiaalisesti aktiivinen, perheellinen ja koulutettu ihminen. Satiiri on retorinen keino, jolla diskurssissa pyritään osoittamaan oman yhteiskunnallisen aseman alisteisuus ja köyhyyden antama leima identiteetille. Esim.

”Juu rikkaat ne siellä pihiyttään jonottaa ja jonottajat yleensä ovat osaamattomia, vähän vätyksiä ja toistaitoisia. Eivät osaa valmistaa ruokaa. Tyypillinen asenne, oma sielu rauhoittuu kun köyhät lokeroidaan, joko huijareiksi tai nyt ainakin omasta osaamattomuudestaan johtuen jonottajiksi. Tämähän on osa vallitsevaa systeemiä: Rikkailla ja paremminvoivien pöydiltä rapisevia muruja valutellaan alaspäin näilläkin keinoilla ja tarpeeseen todella tulevat saajilleen mutta voisi järjestäytyneessä yhteiskunnassa asioita toisinkin hoitaa.” (HS 8.)

Hyysääjävaltio-diskurssi

Hyysääjävaltio-diskurssissa elintarvikeapua tarkastellaan ulkopuolelta, eli niin sanottujen tavallisten tai hyväosaisten kansalaisten näkökulmasta, jotka eivät itse identifioitu leipäjonoissa käyviin. Kuten Nöyryytetyt-diskurssissa, myös Hyysääjävaltio-diskurssissa vedotaan riiston kohteeksi joutumiseen. Riiston

³¹¹ Ihmiset, jotka käyttävät sosiaalietuuksia eivät tyypillisesti identifioi itseään sosiaalipummeiksi, sillä sosiaalipummi ei ole hallinnollinen kategoria tai tiettyyn elämäntilanteeseen yhdistettävä ryhmä samalla tavalla kuin esimerkiksi eläkeläiset tai työttömät ovat. Saari, Behm & Lagus 2017, 211–212.

kohteeksi konstruoidaan kuitenkin sisäryhmä ”me”, eli työtä tekeviksi veronmaksajiksi identifioituvat ”kunnan kansalaiset”, ja riistäjiksi elintarvikeavussa käyvät ”he”, joista konstruoidaan sosiaalietuuksilla eläviä sosiaalipummeja. Diskurssissa katsotaan, että työssäkäyvät kunnan kansalaiset ovat nykyjärjestelmässä pakotettuja tukemaan leipäjonoissa käyvien kunniantonta elämäntapaa ja ylläpitämään heidän ansaitsemattoman korkeaa elintasoaan omilla verovaroillaan. Esim.

”--Mikään ei ole epäoikeudenmukaisempaa kuin se että yksi on pakotettu antamaan verojen kautta osa elintasostaan toiselle ilman että se toinen antaa siitä mitään vastineeksi. Perusturva on työkäisiltä poistettava kokonaan ja taattava kaikille työtä. Mihin se antajan ja saajan rooli katoaa mikäli toinen maksaa veroja ja toinen vain kahmii niitä verorahoja? Ehkä antajan nimitys pitäisi korvata "orjalla" ja saajan nimitys "ottajalla". Haluamme toivottavasti elää toistemme kanssa symbioosissa emmekä yksipuolisessa hyötysuhteessa.” (HS 11.)

Hyvinvointivaltio katsotaan veropohjaltaan ja sosiaaliturvaltaan liian laajaksi, koska osa väestöstä voi eellä muun yhteiskunnan siivellä. Tämä aiheuttaa katkeruutta ja vihaa Hyysääjävaltio-diskurssin käyttäjissä. Katkeruuden ja vihan oikeutusta perustellaan arvottamalla leipäjonoissa käyvien elämäntavat ja elämänvalinnat lyhytjänteisiksi ja leipäjonoissa käyvien asenne julkeaksi ja kiittämättömäksi. Näin diskurssissa legitimoidaan oman sisäryhmän riistettyä ja kaltoin kohdeltua asemaa ja identiteettiä. Diskurssin käyttäjät vaativat oikeudenmukaisuutta, sillä he konstruivat tehneensä elämässään oikeanlaisia, vaikeivat helppoja valintoja. Työnteon ja oikeanlaisten valintojen korostamisella diskurssissa perustellaan oman aseman kunniallisuutta ja ansaitsevuutta. Esim.

”--Hyvin toimeen tulevista suurin osa ei ole rikkaista perheistä, vaan on penniä venyttäen oppinut taloudellisen elämäntavan. Siksi ei oikein heru empatiaakaan valittajille, jotka saavat moninverroin enemmän ilmaista rahaa kuin mitä itse sai takaisin maksettavana velkana.” (HS 11.)

Hyysääjävaltio-diskurssin edustajille työ on itseisarvo ja hyve, ja työttömyys konstruoidaan laiskuudeksi, mukavuudenhaluksi ja oma-aloitteisuuden puutteeksi. Diskurssissa haastetaan erittäin vahvasti leipäjonoissa käyvien tarve ja heidän väitetty köyhyytensä. Köyhyys ja yhteiskunnan auttamisvastuu kyseenalaistetaan sillä perusteella, että diskurssin käyttäjät eivät usko Suomessa olevan ”todellista” köyhyyttä, joka samaistetaan absoluuttiseen köyhyyteen. Suhteellinen köyhyys nähdään yksilön omana syynä, jopa tietoisena valintana. Leipäjonon pituus selitetään utilitaristisesti siten, että ilmaishyödykkeiden kulutus on kaikkialla rajaton. Esim.

³¹² Saari 2015, 52.

”Ilmainen ruoka on kuin mikä tahansa ilmaishyödyke. Sen kulutus on rajaton. Ihme että jonot eivät ole pidempiä! Niiden pituus ei kerro suomalaisesta ”köyhyydestä” mitään. Pienikin maksu ja jonoa ei kohta ole.” (HS 8.)

Ihmiskäsitys leipäjonoissa käyvistä on siten varsin synkkä. Avuntarpeen kyseenalaistaminen sopii paremmin amerikkalaiseen *selektivistiseen* hyvinvointikäsitteeseen. Selektivistit arvioivat avun kuuluvan vain harvoille, usein ulkopuolisiksi leimatuille ryhmille. Avun tarpeen arvioinnissa käytetään enemmän tarvehankintaa ja korostetaan yksilön vastuuta.³¹³ Esim.

”Etenkin pk-seudulla asuvat ns. köyhät saavat ruokansa ilmaiseksi kun kiertävät nämä ruokajakelut, vain matkakustannukset. Yhteiskunta maksaa vuokran, käteen pitää jäädä lähes viisi sataa elämiseen. Kun ruokaa ei tarvitse ostaa voi säästyneet rahat käyttää kaikkeen kivaan. Vaikka käydä joka kuukausi Tallinnassa ostamassa tupakat, viinat ja oluet. Sieltä saa halvalla ja mitä enemmän ryyppää sitä enemmän säästää.” (HS 8.)

”--Kohtuullisten asumismenojen jälkeen pitää yksinasuvalle jäädä lähes viisisataa euroa kuussa elämiseen. Jos tuolla rahalla ei saa ostettua ruokaa on se aivan oma häpeä, ketään muuta on turha syyttää. Kummasti rahat riittää tupakkaan, kaljaan ja viinaan. Elämä on täynnä valintoja eikä omista vääristä valinnoista pidä muita syyttää. Yhdessäkään näistä ns. köyhistä tehdyissä jutuissa ei yksityiskohtaisesti kerrota mihin rahat menevät, miksi muka ei jää rahaa ruokaan. Jokainen voi miettiä miksi tämä aivan oleellinen tieto jätetään kertomatta.” (HS 11.)

Laihialan ja Ohisalon mukaan avunsaajien ansaitsevuutta eli oikeutusta ja perusteita hakea apua arvioidaan yleensä tarpeen näkökulmasta, eli onko apu todella tarpeellista ja äärimmäisen välttämätöntä sitä hakevalle. Tarpeen arvioinnin yhteydessä pohditaan, kuinka erottaa apua todella tarvitsevat niin kutsutuista sosiaalipummeista, eli henkilöistä, joiden epäillään hyväksikäyttävän ilmaista ruoka-apua.³¹⁴ Saaren, Behmin ja Laguksen mukaan sosiaalipummiksi stereotypisointi tapahtuu yleensä ylhäältäpäin ja sosiaalipummi assosioidaan huonoon kansalaiseen, joka elää viime sijaisen sosiaaliturvan varassa, hyväksikäyttää muita ihmisiä ja on tyytyväinen omaan elintasoonsa ja elämäntapaansa.³¹⁵

Hyysääjävaltio-diskurssissa sosiaalipummin stereotypia otetaan itsestäänselvänä tosiasiana, ja se yleistetään koskemaan kaikkia leipäjonossa käyviä. Leipäjonoissa käyvät samaistetaan implisiittisesti sosiaalista disintegraatiota ilmentäviin ryhmiin kuten työttömiin, alkoholisteihin ja huumeidenkäyttäjiin. Esim.

”-- kaikki tuntemani tulonsiirroilla elävät nuoret ovat selkeästi itse syyllisiä tilanteeseensa. Koulutus ei kiinnosta, päivärhythmi on öisten some/tietokonepelien vuoksi täysin sekaisin, omatoimisuus on nollassa muussa paitsi sosiaalietujen maksimoinnissa, luottotiedot on menetetty, aktiivisuus kohdistuu marjuan kasvatukseen, päihteiden jatkuvaa käyttöä, yksinhuoltajuutta, lapsia usean partnerin kanssa, joista yksikään ei huolehdi jälkikasvusta, jne jne.-- Sairaus on eri asia kuin laiskuus ja saamattomuus. Kaikkille tuntemilleni alle 45-

³¹³ Julkunen 2006b, 141–142; Larsen 2008, 68–74, 94–95.

³¹⁴ Laihiala & Ohisalo 2017, 237.

³¹⁵ Saari, Behm & Lagus 2017, 211–212.

vuotiaille sosiaaliavun saajille paras ratkaisu olisi tukien lopettaminen. Olen täysin vakuuttunut, että työ alkaa kiinnostaa ja aamulla herääminenkin onnistuu silloin, kun sille ei ole vaihtoehtoa. Nykyinen järjestelmä paapoo ihmiset pilalle” (HS 11.)

Hyysääjävaltio-diskurssissa hyödynnetään muun muassa ikään ja elämäkokemukseen perustuvaa kokemusasiantuntija-genreä, sekä oletetusti koulutetulle väestönsälle kuuluvaa tieto-genreä, jolla omia käsityksiä perustellaan muun muassa akateemisella kieleen ja tutkimustietoon vedoten tai virallisiin tietokantoihin viitaten. Asiantuntijan rooliin verhoutumalla pyritään legitimoimaan omien näkemysten validiteettia. Esim.

”Tutkikaapa joskus kuinka moni jonottaja polttaa tupakkaa. Ihminen ei yksinkertaisesti ole köyhä jos on varaa laittaa tupakkaan tuhansia euroja vuodessa. Tupakka ei ole perusoikeus tai välttämättömyys. Tuloerot eivät muuten ole kasvaneet Suomessa vuosikymmeniin (lähde: Tilastokeskus), vaikka tietyt poliittiset tahot niin väittävät. Absoluuttisesti köyhiä Suomessa ei ole lainkaan, suhteellisesti köyhiä on määritelmän mukaan aina ja ikuisesti.” (HS 11.)

Hylätyt kansalaisemme -diskurssi

Hylätyt kansalaisemme on diskursseista selvästi pienin ja siinä asemoidutaan ideologisesti kahden ääripää-diskurssin välille. Diskurssin nimi kuvaa suhdetta elintarvikeavussa käyviin, jotka konstruoidaan ”kansalaisiksemme”, eli osaksi meitä muita ja yhteiskuntaa, mutta kuitenkin erilliseksi ulkoryhmäksi ”hylätyt”-määreen avulla. Sosiologi Georg Simmelin mukaan huono-osaiset asemoidaan yleensä muista erilliseksi joukoksi, niin kutsutuiksi ”muukalaisiksi” elämäntapansa ja erilaisuutensa tähden valtaväestöön nähden. Universaalien inhimillisyyden takia he ovat osa ”meikäläisiä”, vaikka juuri muuta yhteyttä heihin ei välttämättä koeta.³¹⁶

Hylätyt kansalaisemme-diskurssissa leipäjonoissa käyvien huono-osaisten ei katsota olevan itse vastuussa yhteiskunnasta hylätyksi tulemisesta, vaan vastuun nähdään olevan kasvottoman kolmannen osapuolen: valtion tai yhteiskunnan. Diskurssin edustajat eivät kuitenkaan identifioi itseään ”yhteiskunnaksi”, eli syypäiksi hylättyjen kansalaisten ahdinkoon. Sen sijaan diskurssin käyttäjien oma asema ja identiteetti konstruoidaan köyhiä puolustavaksi ja ymmärtäväksi, korostuneen altruistiseksi yhteiskunnan moraalinvartijaksi. Vastuu hylkäämisestä konstruoidaan sosiaalipolitiikassaan epäonnistuneelle Suomelle, valtiolle, hyvinvointivaltiolle ja joskus jopa poliittisille päättäjille. Esim.

”-- Suomi on viety alati kasvavien tulo- ja varallisuuserojen tuhontielle, jolla hylättyjen kansalaistemme kurjuus ja hätä tulee vain kasvamaan. Eikä se ole vahinko.” (HS 7.)

Syrjäytymisen ehkäisyyn vetoamalla diskurssissa näennäisesti puolustetaan köyhiä, kuitenkin konstruoiden heistä samalla liitettäviä toisia. Leipäjonoissa

³¹⁶ Simmel 2006, 144–147.

käyvät kansalaiset konstruoidaan sosiaalisen hierarkian alimmalle portaalle autettaviksi toisiksi, ”väliinputoajiksi”. Kasvoton yhteiskunta konstruoidaan leipäjonoissa käyvien yläpuolelle, koska sillä on valta sulkea ulos ja toisaalta ottaa mukaan. Diskurssin käyttäjät konstruivat itse itsensä hierarkian huipulle, sillä heillä on hallussaan tieto, taito ja ymmärrys siitä, miten yhteiskunta tulisi järjestää, sekä valtaa määritellä muiden toimijoiden asemat.

Hiilamon (2011) mukaan yhteiskunnassa suhtaudutaan köyhiin yleensä joko yksisilmäisen tuomitsevasti tai sinisilmäisen ymmärtävästi. Yksisilmäinen tuomitseminen tarkoittaa mielikuvaa köyhistä toivottomina ja saamattomina luusereina,³¹⁷ ja tällainen ajattelutapa on havaittavissa Hyysääjävaltiodiskurssissa. Sinisilmäinen ymmärtäväisyys sen sijaan korostaa köyhistä huolehtimista, mutta asemoi heidät samalla säälin kohteiksi, jolloin köyhiä autetaan kuin eläimiä.³¹⁸ Hylätyt kansalaisemme -diskurssin suhde köyhiin ja köyhyyteen on ilmeisen sinisilmäinen, holhoava ja arvottava. Leipäjonoissa kävijöistä asemoidaan säälin ja sympatian kohteita. Paatokseen vetoavalla retoriikalla diskurssissa legitimoidaan omaa hierarkkisesti ylempää tietäjän ja moraalisen toimijan positiota.

Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa köyhät konstruoidaan implisiittisesti sosiaaliuilla sinnitteleviksi, yksinäisiksi, passiivisiksi, epätoivoisiksi ja syrjäytyneiksi. Köyhien asennetta, tarvetta tai ansaitsevuutta ei kyseenalaisteta, vaan päinvastoin leipäjonoissa käyviä köyhiä puolustetaan vasta-argumenttina Hyysääjävaltio-diskurssille. Empatiaan ja myötätuntoon vetoamalla diskurssissa puolustetaan sille tärkeitä arvoja, joita ovat hieman ambivalentisti tasa-arvo, oikeudenmukaisuus, inhimillisyys ja suvaitsevaisuus. Esim.

”--Tämä ruokajono ongelma saisi hetkessä pois tutustumalla näihin ihmisiin ja ratkaisemaan pulmat. Tämä on epäinhimillistä ja surullista! --” (HS 9.)

Perinteiset leipäjonot konstruoidaan epäoikeudenmukaisiksi ja epäinhimillisiksi muun muassa siksi, että:

”-- Kylmässä jonottaminen sairastuttaa ennestään heikkoja ja seuraavaksi jonotetaankin sitten terveyskeskuksessa.” (HS 7.)

Käsitys köyhistä heikkoina ja sairaina rajoittaa köyhien toimijapositiona ja konstruoi heistä toiminnan ja moraalien kohteita, ei niinkään tasavertaisia toimijasubjekteja. Toisin kuin Hyysääjävaltio-diskurssissa, Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa leipäjonoissa käyvät köyhät konstruoidaan kuitenkin vain tilapäisesti tai väliaikaisesti syrjäytyneiksi, jolloin ihmiskäsitys heistä on

³¹⁷ Hiilamo 2011, 57.

huomattavasti myönteisempi, joskaan ei diskurssin käyttäjien tai muiden yhteiskunnan toimijoiden kanssa yhdenvertainen.

5.2. Representaatiot

Tässä luvussa esittelen tarkemmin diskurssien käsityksiä ja kuvauksia maailmasta, eli niiden konstruoimia representaatioita. Representaatiot ovat 1) elintarvikeapu, 2) osallisuus ja yhteisöllisyys elintarvikeavussa, 3) kirkko elintarvikeavun järjestäjänä, ja 4) hyvinvointivaltio, joka toimii edellä mainittujen representaatioiden kontekstina.

Elintarvikeapu-representaatiot

Kaikissa diskursseissa elintarvikeapu-representaatio muodostetaan vertaamalla yhteisöruokailuja ja ”perinteisiä leipäjonoja” dikotomisesti keskenään. Yhteisöruokailut konstruoidaan jokaisessa diskurssissa vaihtoehdottomaksi automaatioksi ja perinteisten leipäjonon oletetaan lakkaavan tulevaisuudessa kokonaan. Tämä ei ole Yhteisen pöydän kaltaisten yhteisöruokailujen tarkoitus, sillä elintarvikkeita on tarkoitus jakaa edelleen myös ruokakasseina – tosin sisätiloissa ja jonottamatta. Yhteisöruokailujen tavoite kuitenkin on, että leipäjonoista päästäisiin jossain vaiheessa kokonaan eroon ja mahdollisimman moni kävijöistä innostuisi myös yhteisöruokailemaan.³¹⁹

Jokainen diskurssi liittyy elintarvikeapuun tavalla tai toisella myös osallisuus- ja yhteisöllisyyskäsitteiden problematisoinnin. Osallisuus ja yhteisöllisyys konstruoidaan elintarvikeavussa peruuttamattomaksi trendiksi, joka diskurssista riippuen mielletään myönteiseksi tai kielteiseksi kehityssuunnaksi.

Nöyryytetyt-diskurssissa yhteisöruokailujen tarkoitusperiä ei konstruoida viattomiksi, vaan leipäjonon siirtämistä sisätiloihin arvostellaan ”köyhien piilottamisena katukuvasta”. Sisätiloihin siirtyminen konstruoidaan osaksi nöyryytys-politiikkaa, ja siitä syytetään päättäjiä. Esim.

”Eihän päättäjälle itseasiassa öyhyys mikään ongelma ole. Se on ongelma, että se tulee julkiseksi jonottamisen kautta. Seuraavaksi kai kielletään jonottaminen ilmaiseksi. Hallituksen logiikan mukaan tässä voisi kokeilla jotakin maksua. Perusteina esteettinen häiä ja katujen kuluminen.” (HS 5.)

Diskurssissa vedotaan myös yhteisöruokailujen ajalliseen ja paikalliseen sopimattomuuteen erityisesti lapsiperheille. Yhteisöruokailuihin matkustaminen konstruoidaan kalliiksi ja logistisesti hankalaksi. Esim.

”Raahavatko lapsiperheet muksunsa näihin mukaviin yhteisruokailuihin kaikenmaailman sekäkäyttäjien ja mielenterveysongelmaisten keskelle? Kuinka usein näitä ruokailuja

³¹⁸ Hiilamo 2011, 57.

³¹⁹ Yhteinen pöytä – Yhteistyö ja koulutus, 2018.

järjestetään? Pitääkö matkustaa esim. 10km julkisilla, että pääsee vetämään jotain keittolautasta? Yksi ruokakassi kestää ainakin monta päivää, pitääkö apua tarvitsevan ravata ruokailuissa monta kertaa päivässä? Törkeää touhua, tässä halutaan vaan siivota leipäjonot pois kadulta rikkaita häiritsemästä.” (Yle 1.)

Pieni osa Nöyryytetyt-diskurssin käyttäjistä vetoaa myös henkilökohtaisiin syihin, kuten ujouteen, introverttiuteen tai psyykkisiin tai fyysisiin sairauksiin, joiden takia toisten ihmisten seurassa ruokaileminen ei voimaannutta heitä, vaan pikemminkin kuormittaa. Esim.

”--Olen introvertti. Jos leivän saamisesta tehdään pakosti yhteisöllistä, eikö se tarkoita että yhteiskunta ja kirkko haluavat nöyryyttää niitä, jotka ovat vähemmän sosiaalisia? Miksei yhteisöruokailua voi järjestää niille, jotka kokevat olonsa yksinäisiksi ja pitävät muiden ihmisten seurasta? Miksi siihen on pakko osallistua myös niiden, jotka eivät halua syödä seurassa esim käsien vapinan vuoksi? Miksi esim kirkko on suvaitsemattomampi kuin tavallinen suku, joka tietää, että jotkut haluavat syödä yksin vaikkapa Parkinsonin taudin aiheuttaman vapinan tai kahvikuppineuroosin vuoksi, vaikka muuten välillä kyläilevätkin muiden luona? -- Kartan ruuhkia siksi että jotkut vahvat hajusteet salpaavat hengityksen. Ulkona on ollut hyvä hengitellä sen aikaa kun jonottaa.” (Yle 1.)

Nöyryytetyt-diskurssissa kyseenalaistetaan myös avun ekologisuus ja vanhaksi menneiden elintarvikkeiden kelvollisuus. Diskurssissa katsotaan, että osalta kansalaisista riistetään jopa oikeus terveelliseen, turvalliseen ja monipuoliseen ravintoon, kun heistä

”--tehdään osa kauppojen ja ravintoloiden jätehuoltoa--” (YLE 1.)

Ekologiseksi väitettyjen yhteisöruokailujen suomalla omantunnonvapaudella muun yhteiskunnan katsotaan voivan jatkaa ylituotantoaan ja ylikulutustaan. Diskurssissa tuodaan siis esiin samoja huolia, joita kansainvälistä ruoka-apua tutkinut Lorenz on esittänyt.³²⁰

Nöyryytetyt-diskurssissa perinteisiä leipäjonoja puolustetaan vastalauseena yhteisöruokailuille muun muassa siksi, että niissä voi halutessaan säilyttää anonymiteettinsä ja kunniansa, mikäli ei halua leimautua halveksittuihin elintarvikeavun asiakkaisiin. Esim.

”Leipäjonosta haetaan apua käytännön ongelmaan: Tilapäiseen tai pysyvään rahapulaan. Eikä kukaan apua tarvitseva halua tehdä asiasta numeroa. Siksi on ollut hienoa kun ruokaa on voinut saada anonyymisti” (HS 3.)

Hyysääjävaltio-diskurssissa yhteisöruokailut representoidaan taloudellisesti ja sosiaalisesti järkeväksi vaihtoehdoksi perinteisille leipäjonoille. Perinteisten leipäjonojen katsotaan maksavan yhteiskunnalle liikaa, sillä ne konstruoidaan laiskojen ja kunnianttomien kansalaisten helpoksi ansaintakeinoksi. Yhteisöruokailuja puolustetaan vetoamalla ekologisuuteen, jota lähestytään diskurssille tyypilliseen tapaan taloudellisesta näkökulmasta. Diskurssissa ei uskota Suomessa olevan todellista köyhyyttä, ja siksi yhteisöruokailujen

³²⁰ Lorenz 2012.

odotetaan karsivan elintarvikeavusta niin kutsutut ”hupijonoilijat”, eli sellaiset jonottajat, jotka saattaisivat myydä ruokakassinsa eteenpäin tai vaihtaa ne esimerkiksi pähteisiin. Esim.

”Olennaista on se, että ympäristöä kuormittava hävikkiruoka tulisi mahdollisimman tarkoin syödyksi. -- Ruoasta ei Suomessa ole kenelläkään oikeaa pulaa, ongelma on pikemminkin yltäkylläisyys.” (HS 10.)

Hyysääjävaltio-diskurssissa yhteisöruokailujen ansioksi lasketaan myös niissä tarjottava kansalaiskasvatus. Diskurssissa oletetaan, että ilman yhteisöruokailuja leipäjonoissa käyvät eivät saisi lämmintä ateriaa, eikä heillä olisi mahdollisuuksia sosiaaliseen kanssakäymiseen. Yhteisöruokailuissa syrjäytyneet ”sosiaalipummit” voivat harjoitella paitsi ruoanlaitto- myös sosiaalisia taitojaan, sekä oppia samalla syömään terveellisesti ja monipuolisesti. Asenne- ja kansalaiskasvatusta tarjotaan myös Hyysääjävaltio-diskurssin kommentteissa toisille verkkokeskustelijoille:

”Mitä hävettävää siinä on, että yritetään tarjota lämmin ateria ihmisille, joista osa ei sitä juuri koskaan saa. --Samalla voidaan kartoittaa avun tarve ja yhteiset ruokahetket antavat sosiaalisen kanssakäymisen mahdollisuuden. Näitä on muualla maailmassa ja niissä käy todella paljon ihmisiä. Osa maksaa ruokansa siitä ilosta, että pääsee ruokailemaan yhteiseen pöytään. Jos kaiken näkee vain jonkin vihaamansa poliittisen järjestön toimenpiteenä, voi äkkiä ajatuksineen olla pitkäaikaisessa allikossa, jota myös käsittämättömyyden suoksi voi kutsua. Sinulla on mahdollisuus vaikuttaa valtuutettusi kautta, millaisia näistä ruokailuista tulee. Sen kun alat posottaa!” (HS 2.)

Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa yhteisöruokailut konstruoidaan kaivatuiksi sosiaalisiksi vaihtoehdoiksi perinteisille leipäjonoille. Perinteisessä leipäjonossa ulkona jonottaminen konstruoidaan epäinhimilliseksi, yksinäisyyttä ruokkivaksi ja stigmatisoivaksi. Leipäjonoissa käyvät konstruoidaan lähtökohtaisesti yksinäisiksi ja yleistäen myös ikääntyneiksi – mitä he tutkimusten mukaan ovatkin.³²¹ Diskurssin konstruoima syrjäytymisen ja yksinäisyyden ehkäisyä puolustava käsitys yhteisöruokailuista vastaa kaikkein eniten sitä kuvaa, jota yhteisöruokailuhankkeet, kuten Vantaan Yhteinen pöytä pyrkivät verkkosivuillaan yhteisöruokailuista välittämään.³²²

Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa yhteisöruokailut esitetään vaihtoehdoksi tai jopa ratkaisuksi syrjäytyneiden ja huono-osaisten kansalaisten hyvinvointivajeeseen. Yhteisöruokailuissa toteutuvan yhteisöllisyyden katsotaan ehkäisevän syrjäytymistä ja takaavan leipäjonoissa käyville edes yhden lämpimän aterian kerran päivässä – jota he eivät siis muuten oletetusti saisi. Näin leipäjonolaisista konstruoidaan perustarpeiden puutteessa eläviä, osaamattomia ja moniulotteisesti huono-osaisia autettavia. Esim.

³²¹ Leipäjonoissa käyvät ovat keskimäärin ikääntyneempiä, sosiaalisesti huono-osaisempia ja ainakin riskiryhmässä kokea itsensä myös yksinäisiksi. Moisio & Rämö 2007, 399; Ohisalo 2014, 39–40; Ohisalo et al. 2015, 442–443.

”On säilytettävä ruuanjakopalvelut, mutta olisi hyvä, kun ne saataisiin kokonaan sisätiloihin, ettei ihmisten tarvitse jonottaa ulkona, kylmässä, pakkasella tai sateessa. Yhteisöruokailutilat tulisivat myös suureen tarpeeseen. Ihmiset saisivat lämpimän ruuan edes kerran tai kaksi viikossa --” (Yle 1.)

Osallisuus ja yhteisöllisyys

Osallisuus ja yhteisöllisyys -representaatiot konstruoidaan eri diskursseissa toimijuutena, aktiivisuutena, kuulumisena, valtaistumisena, liittämisenä ja vastikkeellisuutena. Verkkokeskusteluja ohjaavat tai ainakin pohjustavat uutisten välittämät, melko poleemisetkin käsitykset osallisuudesta ja yhteisöllisyydestä. Nöyryytetyt-diskurssissa osallisuus representoidaan kriittisesti, jopa torjuen, sillä osallisuuden edistäminen konstruoidaan ylhäältäpäin ohjatuksi ja arvolutautuneeksi *pakko-osallistamiseksi*. Pakko-osallistamisessa taloudellisesti huono-osaisista kansalaisista positoidaan syrjäytyneitä ”osallistettavia”.³²³ Nöyryytettyjen mukaan osallisuus on tällöin vain silmälumetta, jonka tarkoitus on palvella palveluiden järjestäjien omia intressejä. ”Aito osallisuus” on jotakin aivan muuta, yksilöistä itsestään lähtevää ja spontaania. Aito osallisuus määritetään Nöyryytetyt-diskurssissa Raivion ja Karjalaisen (2013) osallisuuden ulottuvuuksista taloudellisen osallisuuden ulottuvuudeksi, vastalauseena Hyysääjävaltio- ja Hylätyt kansalaisemme -diskurssien osallisuus-representaatioille.³²⁴

Nöyryytetyt-diskurssissa myös yhteisöllisyys konstruoidaan holhoavaksi, kontrolloivaksi ja ylhäältäpäin asetetuksi ”pakkoyhteisöllisyydeksi”. Pakkoyhteisöllisyys konstruoidaan valinnanvapauden riistoksi ja yksityiselämään puuttumiseksi, jossa kirkko ja muut elintarvikeavun järjestäjät leimaavat leipäjonoissa käyvien joukon yhdeksi syrjäytyneiden massaksi.

Nöyryytetyt-diskurssissa häpeän kokeminen yhdistetään vääjäämättä leipäjonoissa käymiseen. Leipäjonojen hyviä puolia tuodaan kuitenkin esiin silloin, kun niiden avulla ja niihin vertaamalla pyritään kyseenalaistamaan yhteisöllisyyden lisäämistä elintarvikeavussa. Yhteisöllisyys, jota Nöyryytetyt-diskurssissa periaatteellisesti vastustetaan, kääntyy yllättäen perinteisiä leipäjonoja puolustavaksi argumentiksi. Nöyryytettyjen mukaan leipäjonoissa voi kokea ”luonnollista yhteisöllisyyttä” muiden jonottajien kanssa, erotuksena yhteisöruokailujen ajamasta ”pakkoyhteisöllisyydestä”. Leipäjonoja tutkineet Laihiala (2017), Kainulainen (2014) ja Salonen (2016) toteavat, että leipäjono on

³²² Vrt. Yhteinen pöytä 2018.

³²³ Vrt. Matthies 2017.

³²⁴ Ks. Raivio & Karjalainen 2013, 16–17.

jonottajille myös sosiaalinen tapahtuma, jossa samassa tilanteessa eläviltä voi saada vertaistukea. Yli puolet leipäjonoissa käyvistä kokee muiden ihmisten tapaamisen jonossa tärkeäksi tai erittäin tärkeäksi, vaikkakaan leipäjono ei yleensä paranna koettua sosiaalista hyvinvointia.³²⁵ Yhdessä toisten jonottajien kanssa leipäjonon olemassaolo koetaan kuitenkin enemmän yhteiskunnan, kuin yksilön henkilökohtaisena häpeänä.³²⁶

Nöyryytetyt eivät identifioi itseään yksinäisiksi tai syrjäytyneiksi. Diskurssissa kyseenalaistetaan siksi ajattelutapa, jonka mukaan ohjattu yhteisöllisyys satunnaisten ihmisten kanssa parantaisi elintarvikeavun asiakkaiden hyvinvointia. Vaikka leipäjonoissa käyvät esitetään Nöyryytetyt-diskurssissa päihde- ja mielenterveysongelmaksi rikollisiksi, joiden seuraan joutuminen on jo itsessään nöyryyttävää. Leipäjonoissa käyvien keskinäisen yhteisöllisyyden vahvistamisen katsotaankin tuottavan vain lisää sosiaalisia ongelmia yhteiskunnalle. Paradoksaalisesti jonossa koettua ”luonnollista yhteisöllisyyttä” kuitenkin puolustetaan. Pahimmillaan yhteisöruokailujen ennustetaan johtavan entistä syvempiin kansantaloudellisiin ongelmiin, kun köyhien eriarvoistumista sosiaalipoliittisesti tuetaan. Esim.

”Ennen yhteiskuntaluokkien sekoittaminen etenkin asumisessa nähtiin vahvana tavoitteena. Tässä leipäjonon aktiivimallissa ihanne on juuri päinvastainen. Tätä samaa ihannetta jos sovelletaan maahanmuuttajiin, niin gettoutuminen on varmaa. Kuuluisiko siis myös maahanmuuttajien sosiaalistua vain keskenään ja pysyä poissa silmistä? Onko nyt siis tavoitteena yhtä aikaa köyhien eristäminen pois silmistä omiensa keskuuteen, ja maahanmuuttajien sosiaalistaminen yhteiskuntaan? Tästä syystä en kannata mitään kuntouttavaa työtoimintaa myöskään. --Toisten köyhien seura on köyhälle rasittavaa. Juoppoja, linnakundeja, narkkeja, jne. Eivät kaikki köyhät tietenkään tällaisia ole, ja heidän ei juuri siksi kannata liikaa luokkaansa samaistua. Vankiloita on kutsuttu rikollisuuden korkeakouluksi. Tuollaiset yhteisöllisyydet ja työtoiminnot ovat köyhyyden korkeakoulu. Maahanmuuttajien pyörimistä vain keskenään pyritään Euroopassa estämään. Miten sama voisi olla ihanne, jos kyse on omista köyhistä? (HS 3.)

Hyysääjävaltio-diskurssissa osallisuuden edistäminen elintarvikeavussa konstruoidaan yhteiskunnan eduksi ja siten välillisesti myös oman ryhmän eduksi. Hyysääjävaltion näkökulmasta osallisuuden edistäminen elintarvikeavussa tuottaa kansantaloudellista hyötyä, kun passiivisiksi luokitellut kansalaiset saadaan tukitoimilla aktivoitua ensin yhteisönsä toimijoiksi ja myöhemmin yhteiskunnan työntekijöiksi ja veronmaksajiksi. Osallisuus konstruoidaan yhteisöön kuulumiseksi ja aktiivisuudeksi, joka tukee työttömien ja työkyvyttömien toimintavalmiuksia ja oma-aloitteisuutta. Esim.

³²⁵ Kainulainen 2014, 69; Laihiala 2017, 81; Vrt. Salonen 2017, 44.

³²⁶ Laihiala 2017, 81.

”Jospa jotkut jonottajat alkaisivat leipoa sitä leipää työkseen ja jakaakseen. Ei olisi kylmä ja aina olisi tuoretta leipää. Jauhot ja tilat leipomiseen vain tarjottaisiin.” (HS 7.)

Hyysääjävaltio-diskurssissa osallisuus paikannetaan Raivion ja Karjalaisen (2013) osallisuuden ulottuvuuksista toiminnallisen ja yhteisöllisen osallisuuden ulottuvuuksille.³²⁷ Aivan selvää ei ole, *miten* tällainen osallisuus lopulta edistää yhteisöruokailuissa käyvien työllistymistä, mutta selvää on, että työtä ja taloudellisuutta arvostaville Hyysääjävaltio-diskurssin käyttäjille työelämään integroituminen on osallisuuden lopullinen tavoite.

Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen suhtaudutaan positiivisesti, sillä niiden uskotaan edistävän leipäjonoissa käyvien syrjäytyneiden kansalaisten sosiaalista ja henkistä hyvinvointia. Osallisuus ja yhteisöllisyys konstruoidaan eettisiksi arvotavoitteiksi itsessään, sillä niiden katsotaan tuottavan iloa ja hyvinvointia syrjäytyneiden ihmisten elämässä. Esim.

”Hieno homma! Kimpassa syöminen on myös yhteisöllistä jota moni yksinäinen on varmasti kaivannut. --” (HS 5.)

Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa osallisuus konstruoidaan kuulumisen tunteeksi, aktiivisuudeksi, toimijuudeksi, valtaistumiseksi sekä liittymiseksi. Paikallisyhteisöjen kautta syrjäytyneet kansalaiset liittyvät ensin yhteisöjensä jäseniksi ja sitä kautta symbolisesti, mutta myöhemmin myös todellisesti yhteiskunnan aktiivisiksi toimijoiksi. Käsitys osallisuudesta määritetään Raivion ja Karjalaisen osallisuuden ulottuvuuksista sekä taloudelliseksi, toiminnalliseksi, että yhteisölliseksi osallisuudeksi.³²⁸ Keskeisenä vastakulttuurisena arvona Hylätyt kansalaisemme -diskurssista voidaan erottaa kommunitaristinen yhteisöllisyyden kaipuu. Diskurssissa peräänkuulutetaan kommunitarismille ominaisia arvoperiaatteita, kuten yhteistä arviointia, keskinäistä vastuuta ja osallistumista elintarvikeavussa.³²⁹

Nöyryytetyt- ja Hyysääjävaltio-diskursseissa osallisuuden synonyymina puhutaan vastikkeellisuudesta, jolloin osallistuminen konstruoidaan maksuksi tai vastikkeeksi saadusta avusta. Nöyryytettyjen näkökulmasta vastikkeellisuus elintarvikeavussa on eettisesti väärin, sillä leipäjonojen perimmäinen tarkoitus on auttaa eikä auttamisesta saisi periä maksua. Auttamista ja altruismia tutkineet Saari, Kainulainen ja Yeung määrittelevät altruismin toiminnaksi, jossa

³²⁷ Raivio & Karjalainen 2013, 16–17.

³²⁸ Raivio & Karjalainen 2013, 16–17.

³²⁹ Ks. Kommunitarismista: Tam 1998, 12–18.

huomioidaan toisen hyvinvointi.³³⁰ Kristillisten toimijoiden tarjoaman elintarvikeavun he määrittävät yhteisölliseksi altruismiksi käytännössä.³³¹

Erilaisia tapoja ymmärtää ja teoretisoida altruismi on useita, ja käsityksiin altruismista vaikuttavat muun muassa valittu tieteellinen näkökulma, kulttuuris-institutionaalinen viitekehys sekä konteksti. Altruistinen teko voidaan konstruoida epäitsekkyytenä, jolloin altruistiseen tekoon ei liitetä vastavuoroisuuden vaadetta. Altruismi voidaan kuitenkin konstruoida myös vastavuoroisuutena siten, että altruistisen teon yhteydessä altruisti luovuttaa resurssejaan toiselle ainoastaan, mikäli toiminta hyödyttää myös häntä itseään. Taloustieteessä tällainen altruismin muoto selitetään niin kutsutuilla ulkoisvaikutuksilla.³³²

Ei ole yllättävää, että myös eri diskurssit konstruoivat altruismin eri tavoin. Nöyryytetyt-diskurssin näkökulmasta altruistinen teko on pohjimmiltaan epäitsekkäs ja siten vastikkeeton, eikä altruismiin liitetä vastavuoroisuutta. Elintarvikeapu altruismin muotona ei siksi saisi Nöyryytettyjen mielestä edellyttää vastikkeellisuutta. Hyysääjävaltio- ja Hylätyt kansalaisemme -diskurssien näkökulmasta on sen sijaan mahdollista, että altruistinen teko suoritetaan myös omaksi tai yhteiseksi hyödyksi, jolloin ulkoisvaikutukset otetaan huomioon. Osallisuuden edistämisen kontekstissa ulkoisvaikutuksiksi konstruoidaan Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa syrjäytymisen ehkäisy ja Hyysääjävaltio-diskurssissa kansantalouden kasvu. Diskurssissa ulkoisvaikutukset konstruoidaan riittäviksi perusteiksi altruistiselle elintarvikeaputoiminnalle.

Osallisuus-keskusteluissa leipäjonoissa käyvät konstruoidaan systemaattisesti passiivisiksi kohteiksi. Nöyryytetyt-diskurssissa passiivisuus ja toimijuuden vähättely pyritään johdonmukaisesti kyseenalaistamaan, sillä passiivisiksi kategorisointi koetaan Nöyryytettyjen näkökulmasta absurdina, heidän toimijapositionaan rajoittavana ja köyhiä alistavaan sosiaalipolitiikkaan oikeuttavana. Esim.

"Täytyy olla jo aika paljon pokkaa, että kutsuu leipää pakkasessa jonottavaa "passiiviseksi". Kaikista tarttuvien influenssien ajan henki. Tämä on leipäjonon aktiivimalli, uskottava se on vaikka naurattaa-- Milloinka kuulemme lämpötilän päällä nukkuvan asunnottoman olevan "passiivinen"? Tuo "osallistujien toimijuus" huvittaa myös. Eikö siinä pakkasessa jonottamisessa nyt ole sitä toimijuutta jo ihan riittävästi?" (HS 9.)

"--Ymmärrän että minun olisi opittava olemaan nöyrä ja passiivinen kohde, joka hyppää niin korkealle kuin armon ja ruoan antajat käskevät. Itsepäinen ei saa olla taikka ruokaa ei tipu.--" (Yle 1.)

³³⁰ Saari, Kainulainen & Yeung 2005, 11.

³³¹ Saari, Kainulainen & Yeung 2005, 108, 134.

³³² Saari, Kainulainen & Yeung 2005, 30-31, 68-69, 223.

Vuonna 2018 Suomessa otettiin käyttöön työttömyyspäivärahan aktiivimalli, jossa työttömyysetuuksien saaminen sidottiin aktiivisuuden osoittamiseen, eli tiettyyn työtuntimäärään tai työllisyyttä edistäviin palveluihin osallistumiseen työttömyysaikajaksolla.³³³ Nöyryytetyt-diskurssissa osallisuus rinnastetaan kielteisesti ja katkeraan sävyyn aktiivimalliin tai aktiivimallin ehdot täyttäviin työllisyystoimiin. On todennäköistä, että osa Nöyryytetyt-diskurssiin identifioituvista on kokenut aktiivimallin työttömyyspäivärahaleikkaukset omalla kohdallaan. Esim.

"Täytyy olla jo aika paljon pokkaa, että kutsuu leipää pakkasessa jonottavaa "passiiviseksi". Kaikista tarttuvien influenssien ajan henki. Tämä on leipäjonon aktiivimalli, uskottava se on vaikka naurattaa-- Milloinka kuulemme lämpöritilän päällä nukkuvan asunnottomankin olevan "passiivinen"? Tuo "osallistujien toimijuus" huvittaa myös. Eikö siinä pakkasessa jonottamisessa nyt ole sitä toimijuutta jo ihan riittävästi?" (HS 9.)

Nöyryytettyjen mukaan syy leipäjonoissa käymiseen johtuu taloudellisesta niukkuudesta, joka taas johtuu työttömyydestä tai riittämättömästä perusturvasta. Leipäjonoissa käyviä auttaisi siis ainoastaan raha, joko palkkatyön tai tulonsiirtojen muodossa.³³⁴ Nöyryytetyt-diskurssissa osallisuutta edistävät työpajat ja kokkikurssit konstruoidaan tehottomiksi ja suorastaan naurettaviksi ratkaisuyrityksiksi väärälle kohderyhmälle. Myös pajojen ja kurssien motiivit kyseenalaistetaan, sillä niiden perimmäisenä tarkoituksena epäillään olevan Nöyryytettyjen riippuvaisen aseman hyväksikäyttö ilmaisena työvoimana. Samalla diskurssissa pyritään systemaattisesti puolustamaan omaa jo olemassa olevaa toimijuutta ja aktiivisuutta. Esim.

"--Ainoat "aktiiviset, osallistujien toimijuutta vahvistavat yhteisöt" jotka tässä auttaisivat ovat palkkatyöpaikat. Mutta niitähän ei heru: miljardeja valuu yritystukiin, verosuunnitteluun ja hyväveljien taskuihin, mutta auta armias, jos pitäisi yksikin palkallinen työpaikka saada polkaistua. Työnhakijat työnnetään vain kaikenmaailman "kuntouttavaan työtoimintaan", joissa yritykset saavat ilmaista työvoimaa." (HS 9.)

"--Kyllähän yhteisöllinen ruokailu ja kokkikurssi lievittää joidenkin yksinäisten köyhien oireita, vaan tullapa minulle sanomaa, että joutuisin päivittäin seisomaan soppajonossa tai kokkikurssilla. Minä, joka olen ihan omin pikku kätösini väentänyt sapsukaa joka päivä itselleni ja perheelleni. Enemmän lähtisin pilkille. Eikä yhteisruokailut ja muut ohutta yläpilveä olevat kauniit ajatukset poista köyhyyttä. Jos sinua ei palkata työpaikkaan, eivät keskustelukerhot köyhyyttäsi poista. Jos saat töitä, mutta asuminen ja muut juoksevat kulut syövät palkkasi, ei kokkikurssi pienennä vuokraa tai lyhennä asuntolainaa. Jos ihmiset - sinä ja minä - emme ihan oikeasti vaadi, että kurjuuden aiheuttaville tekijöille tehdään jotain, niin näitä kokkikursseja ja keskustelukerhoja voidaan järjestää silloinkin, kun osa köyhistä kuolee sinne soppajonoo. (Yle 1.)

Hyysääjävaltio- ja Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa osallisuutta ei rinnasteta aktiivimalliin, vaikkakin aktiivisuuden katsotaan sisältyvän osallisuuteen. Leipäjonoissa käyvien oletettu ”passiivisuus” legitimoit leipäjonoissa käyvistä

³³³ Aktiivimalli pähkinänkuoressa 2018.

autettavia toisia. Samalla se oikeuttaa osallisuutta ja aktiivisuutta edistävien hankkeiden puolustamisen.

Hyysääjävaltio-diskurssin näkökulmasta työpajoilla, kokkikursseilla ja yhteisöruokailuilla ”veltoista leipäjonoisista” muovataan jälleen yhteiskuntakelpoisia veronmaksajia. Leipäjonoissa käyvistä konstruoidaan lyhytjänteisiä luusereita, joilla on haasteita elämänhallintataidoissaan ja osaamisessaan. Mullainthanin & Shafirin (2013) mukaan pitkäaikaisessa niukkuudessa eläminen voi todellakin vaikuttaa päätöksentekokykyyn ja pitkäjänteisyyteen heikentävästi.³³⁵ Hyysääjävaltio-diskurssissa lyhytjänteisyys konstruoidaan kuitenkin sosiaalipummi-stereotypian kautta, jolloin se mielletään tahallisesti vaikeana ja vahingollisena asenteena.

”--Totuus myös on, ettei mikään rahanlisäys - etenään vastikkeeton- ratkaise niiden ongelmaa, jotka eivät tule toimeen sillä rahalla, millä toinen tulee. Heidät on laitettava holhoukseen ja opetettava talouden hallintaa. Useita riivaa lyhytjänteisyys ja kyvyttömyys vastustaa yllykkeitä. Pientenkin tarpeettomien mielitekojen toteuttaminen voi romuttaa talouden. Pitäisi osata itse valmistaa ruokaa, säilöä sitä silloin kun edullisesti saa, suunnitella taloudenpito pidemmällä tähtäimellä. Tähän toimeentuloavaivainen tarvitsee ohjausta.--” (HS 11.)

Universaali hyvä on jokin sellainen arvo tai tavoite, jota yhteisöruokailuillakin halutaan edistää. Elintarvikeapua ulkopuolelta tarkastelevat Hylätyt kansalaisemme- ja Hyysääjävaltio-diskurssit konstruoivat universaalien hyvän hyvinvoinniksi, joka toteutuu osallisuutena lähiyhteisöihin ja yhteiskuntaan. Universaalien hyvän konstruoimisen varjopuolena on, että se saattaa tasapäistää kansalaisia pyrkiessään löytämään ratkaisun, joka soveltuisi kaikille.³³⁶ Universaalien hyvän määrittely luo hierarkkisia valta-asemia universaalien hyvän määrittäjien, eli niin sanottujen asiantuntijatiedon haltijoiden ja ”tietämättömien” tavallisten kansalaisten välille.³³⁷

Suvereenit kansalaiset voivat vastustaa universaalia hyvää vetoamalla tarpeiden erilaisuuteen.³³⁸ Nöyryytetyt-diskurssissa yhteisöruokailut problematisoidaan nimenomaan tarvepluralismin ja hierarkkisten valta-asemien näkökulmasta. Yhteisöruokailut konstruoidaan kanavaksi, johon ”elämästä vieraantuneet parempiosaiset” voivat kanavoida holhousintoaan. Nöyryytettyjen näkökulmasta yhteisöruokailut palvelevat siten ennemminkin niiden järjestäjien, kuin avun vastaanottajien moninaisia tarpeita.

³³⁴ Myös Salosen tutkimuksessa leipäjonoissa käyvät sanoittivat tarpeensa ensisijaisesti materialistisiksi. Salonen 2017.

³³⁵ Mullainthan & Shafir 2013, 148–1499, 157.

³³⁶ Andersson et al. 1993, 33.

³³⁷ Hofstadter 1963, 198–200; Andersson et al. 1993, 33.

³³⁸ Andersson et al. 1993, 36.

Diskurssien keskenään erilaisten osallisuuskäsitysten taustalla vaikuttavat erilaiset käsitykset huono-osaisuudesta ja osattomuudesta. Nöyryytetyt-diskurssissa osattomuus konstruoidaan pääasiassa taloudelliseksi niukkuudeksi, jonka lieveilmiöitä ovat näköalattomuus, eli vaikutus- ja päätäntävällän tunteen menettäminen omaa elämää koskien. Tutkimuksissa on havaittu, että huono-osaisiksi luokiteltavien ihmisten subjektiiviset käsitykset omasta huono-osaisuudestaan eivät yleensä ole yhtä alhaisia, kuin heidän huono-osaisuutensa objektiivisesti tarkasteltuna olisi.³³⁹ Tämä ilmenee myös Nöyryytetyt-diskurssissa, jossa sosiaalista huono-osaisuutta vähätellään, toisin sanoen aktiivisuutta, kuulumista ja toimijuutta korostetaan olevan jo riittämiin. Todellisuudessa lähes puolet leipäjonoissa käyvistä kärsii myös sosiaalisesta huono-osaisuudesta.³⁴⁰

Hyysääjävaltio- ja Hylätyt kansalaisemme -diskurssien näkökulmasta osattomuudessa on kyse sosiaalisen pääoman puutteesta, joka ilmenee toimijuuden ja aktiivisuuden puutteena sekä yhteisöön ja yhteiskuntaan kuulumattomuuden tunteina. Näkökulma on subjektilähtöinen ja yksilön vastuuta korostava, jolloin yksilön kyvyt ja asenne omaa arjenhoitoaan kohtaan kyseenalaistetaan. Yksilön tarpeiden konstruointi heijastaa myös diskurssien käsityksiä yhteiskunnan jakamista sosiaalisista arvoista laajemmin.³⁴¹

Yhdenkään diskurssin näkemys osallisuudesta ei ole yksinään tosi tai oikea, vaan kyse on siitä, mitä puolia osattomuudesta halutaan korostaa. Tutkimusten mukaan huono-osaisuus ja osattomuus ilmenevät yleensä samanaikaisesti usealla eri ulottuvuudella.³⁴² Täten osallisuuden edistäminen leipäjonoissa käyvien ihmisten elämässä olisi tarpeellista, mutta keinot osallisuuden lisäämiseksi voivat olla moninaiset. Alla olevaan taulukkoon (Taulukko 2. Osallisuuden konstruointi) olen tiivistänyt diskurssien erilaisista tapoja konstruoida osallisuus yhteisöruokailuissa. Eri diskurssien käsitykset on merkitty sarakkeisiin (Nöyryytetyt, Hylätyt kansalaisemme ja Hyysääjävaltio) x-merkillä.

339 Kainulainen & Saari 2013, 27–28; Saari 2015, 81.

340 Ohisalo & Laihiala & Saari 2015, 443; On kuitenkin huomattava, ettei Nöyryytetyt-diskurssi sellaisenaan edusta todellisia leipäjonoissa kävijöitä, vaan pikemminkin valikoitunutta verkkokeskustelijoiden joukkoa, jotka identifioituvat leipäjonoissa kävijöihin.

341 Allardt 1976, 28–29.

342 Leeman et al. 2015, 7–9; Mullainthan & Shafir 2013, 153–154, 157.

Taulukko 2. Osallisuuden konstruoiminen.

Osallisuus	Nöyryytetyt	Hylätyt kansalaisemme	Hyysääjävaltio
Pakko-osallisuutena	x		
Vastikkeellisuutena	x		x
Aktiivisuutena		x	x
Toimijuutena		x	x
Kuulumisena		x	x
Valtaistumisena		x	
Liittämisenä		x	x

Kirkon ja uskonnon rooli elintarvikeavussa

Nöyryytetyt-diskurssissa kirkkoon elintarvikeavun järjestäjänä suhtaudutaan kriittisesti. Leipäjonoissa käyvien uskonnonvapautta koetaan loukattavan, mikäli elintarvikkeiden jakoon liittyy hengellistä tai tunnustuksellista toimintaa. Diskurssissa oletetaan, että kristillisten toimijoiden ja seurakuntien organisoimissa yhteisöruokailuissa uskonnonharjoittaminen on aina eksplisiittisesti läsnä ja siten kristillisten toimijoiden motiivit elintarvikeavussa kyseenalaistetaan. Osin kritiikki kohdistetaan uskontoon ja sen oletettuun tuputtamiseen ja harjoittamiseen, osin kristillisiin elintarvikeaputoimijoihin, joista erikseen mainitaan useassa yhteydessä evankelisluterilainen kirkko, seurakunnat ja diakonissalaitos.

Elintarvikeapua ei ole Suomessa ylemmältä taholta koordinoitu tai säädelty ja apua ovat tähän asti jakaneet pääasiassa yksittäiset kristillisperäiset toimijat.³⁴³ Kristillisperäisten toimijoiden avustustoiminta on ollut vapaaehtoisuuteen perustuvaa, voittoa tavoittelematonta ja ”epävirallista”, toisin kuin kaupungin tai valtion oikeusperustainen, tai yksityisen sektorin voittoa tavoitteleva, yritystoimintaan perustuva toiminta on.³⁴⁴ Vuonna 2013 tehdyn tutkimuksen mukaan noin puolet kristillistä elintarvikeaputoimijoista tarjosi aineellisen avun ohella myös hengellistä tai uskonnollista tukea.³⁴⁵ Kysymys siitä, ilmeneekö uudenaikaisissa, synergistisissä yhteisöruokailuissa myös uskonnollista tai tunnustuksellista toimintaa on epäselvä. Vantaan Yhteisen pöydän internetsivuilla todetaan, että ruoka-apua jakavia tahoja on yli 20 ja joukossa on myös seurakuntia ja muita kirkkokuntia.³⁴⁶ On siis hyvin mahdollista, että

³⁴³ Ohisalo ym. 2013, 13, 36; Salonen & Grönlund 2018, 150.

³⁴⁴ Salonen & Grönlund 2018, 151.

³⁴⁵ Ohisalo ym. 2013, 51.

³⁴⁶ Yhteinen pöytä – Verkosto, 2018.

aineellisen avun ohella elintarvikeavussa tarjotaan yhä myös hengellistä apua, tai mahdollisuutta ”hengelliseen osallisuuteen”³⁴⁷.

Nöyryytetyt-diskurssissa elintarvikeavun yhteydessä tarjottu hengellinen toiminta kyseenalaistetaan avun vastaanottajan näkökulmasta, sillä elintarvikeavussa käymisen syyksi konstruoidaan aineellinen puute, jolloin uskonnollisuus elintarvikeavussa konstruoidaan painostukseksi ja köyhien riippuvan aseman hyväksikäytöksi. Esim.

”Eikö köyhällä ole edes uskonnonvapautta? Kun joutuu istumaan ”sanankuulossa” ja vastaanottamaan jonkin sellaisen ideologian pakkosyöttöä, joka on täysin omien arvojen vastaista, ruokaa saadakseen, ei se todellakaan voimaannuta, vaan nöyryyttää. Ruoanjaon varjolla, jo muutenkin herkällä oleva ihminen, voi joutua todella voimakkaan ja ahdistavan uskonnollisen painostuksen uhriksi --” (Yle 1.)

Nöyryytetyt-diskurssin näkökulma edustaa siten pienituloisille ja työttömille tyypillistä kriittistä suhtautumistapaa kirkkoon yhteiskunnallisena avuntarjoajana.³⁴⁸

Hyysääjävaltioidiskurssissa kirkon rooliin ja uskonnon ilmenemiseen tai sen harjoittamiseen yhteisöruokailuissa suhtaudutaan niin ikään kriittisesti, sillä diskurssin käyttäjät epäilevät kirkon tuhlaavan heidän veroujonsa kunniattomien kansalaisten ”paapomiseen”. Taloudellisesta näkökulmasta tämä on taas välillisesti pois ”kunnan kansalaisiksi” identifioituvilta Hyysääjävaltio-diskurssin käyttäjiltä. Esim.

”-- Uskonnon ja politiikan sekoittaminen asiaan on varsin kyseenalaista etenkin, jos asiaa mitenkään tuetaan verorahoin.” (HS 8.)

Hylätyt kansalaisemme-diskurssissa kirkkoon elintarvikeavun järjestäjänä suhtaudutaan positiivisesti, sillä kirkon katsotaan pitävän esillä tärkeitä mutta unohdettuja arvoja, sekä auttavan köyhiä, jotka muu yhteiskunta on hylännyt. Samalla diskurssissa vahvistetaan omaa positiota köyhiä puolustavana moraalinvartijana. Esim.

”Tänä egoismin, narsismin ja itsekkyyden aikana tämän [köyhyyden] artikuloiminen julki ei vain ole trendikästä. Kaikki kunnia ja kiitos ev.lut. kirkolle sekä kaikille muille tahoille, jotka kantavat yhteisvastuuta heikommassa asemassa olevista ihmisistä.” (HS 6.)

Vaikka Hylätyt kansalaisemme on diskursseista määrällisesti pienin, vastaa sen myönteinen suhtautuminen kirkon auttamistyöhön enemmistösuomalaisten käsityksiä kirkosta ja diakoniasta. Tutkimusten mukaan Suomessa ollaan keskimäärin tyytyväisiä kirkon tekemään auttamistyöhön ja kirkon tehtävää ja roolia yhteiskunnassa pidetään tärkeänä.³⁴⁹ Hylätyt kansalaisemme-diskurssin

³⁴⁷ Ks. Modéus, 2014.

³⁴⁸ Ketola et al. 2016, 258–259.

³⁴⁹ Saari, Kainulainen & Yeung 2005, 214; Grönlund & Pessi 2011, 235–237.

käsitys kirkosta eettisenä ja vastuullisena toimijana vastaa niin ikään suomalaisten mielikuvia kirkosta ja sen tarjoamasta avusta. Vapaaehtoisuuteen perustuvaa seurakuntien tarjoamaa apua pidetään lämminhenkisempänä, eettisempänä ja altruistisempänä kuin yksityisen sektorin tarjoamaa yrittäjyyteen perustuvaa auttamistoimintaa.³⁵⁰

Hyvinvointivaltio-representaatiot

Hyvinvointivaltiokäsitykset muodostuvat diskurssien muita representaatioita jäsentäviksi ylärepresentaatioiksi tai representaatiokonteksteiksi, sillä käsitykset hyvästä valtiosta, hyvinvoinnista, yhteiskunnasta, tulojen jaosta ja yksilön vastuusta määrittävät sitä, kuinka muut representaatiot konstruoidaan. Hyvinvointivaltiokäsitykset määrittävät myös diskurssien itseymmärrystä niiden omasta toimijapositiona, käsityksiä muiden ryhmien toimijapositiona, sekä käsityksiä hierarkkisista sosiaalisista valtarakenteista. Hyvinvointivaltio-representaatiota määrittävät diskurssien erilaiset arvot, kulttuurit ja tarpeet, joista osaa olen käsitellyt jo edellä esitellessäni diskursseja ja muita representaatioita. Seuraavaksi esittelen hyvinvointivaltio-representaatiot kunkin diskurssin näkökulmasta ja paneudun syvällisemmin representaatioiden rakentamaan sosiaaliseen valtarakenteeseen kriittisen diskurssianalyysin avulla.

Nöyryytetyt ja Hylätyt kansalaisemme -diskursseissa hyvinvointivaltion katsotaan epäonnistuneen niin ideologisella kuin käytännön tasolla. Ideologinen käsitys hyvinvointivaltiosta perustuu normatiiviseen sosiaalidemokraattiseen käsitykseen, joka korostaa hyvinvointivaltiota poliittisena tahtotilana tai arvotavoitteena. Diskurssien hyvinvointiarvot ovat *universalistiset*, eli avun katsotaan kuuluvan universaalisti kaikille väestöryhmille elämän eri tilanteissa. Universaalissa hyvinvointivaltiossa yksilöiden ei nähdä olevan itse vastuussa huono-osaisuudestaan.³⁵¹ Nöyryytetyt-diskurssissa sairaudet, työttömyys, pienituloisuus ja velkaantuminen konstruoidaan syiksi ajautua leipäjonoon. Syiden taustalla nähdään sosiaalipolitiikassaan epäonnistunut hyvinvointivaltio. Esim.

”--Oletus, että köyhyys johtuu tumpelosta saamattomuudesta ja tuhlaamisesta, juoppoudesta ja kyvyttömyydestä kaurapuuron keittämiseen --Kyllä leikatulla takuueläkkeellä elävän monisairaavan vanhuksen köyhyys johtuu ihan muusta.” (Yle 1.)

”Leipäjonossa on meillä Oulussa entisiä insinööreitä, tuotantopäälliköitä, yrittäjiä jne. Oli hyvä työ, työ meni, päivärahat loppui ja perheelle tuli nälkä. Suomi ei ole hyvinvointivaltio, ei millään mittarilla mitattuna.” (HS 8.)

³⁵⁰ Pessi & Grönlund 2012; Grönlund & Pesi 2017, 7, 10, 13.

³⁵¹ Larsen 2008, 68–74, 94–95. Vrt. Esping-Andersen 1990.

Nöyryytetyt- ja Hylätyt kansalaisemme -diskursseissa hyvinvointivaltion katsotaan aktiivisesti ja tahallisesti luopuneen heikoimmassa asemassa olevien huolenpidosta, eli alkuperäisestä tarkoituksestaan. Diskurssit rakentavat kuvaa ”epäonnistuneesta hyvinvointivaltiosta”, jossa nykyinen hyvinvointivaltio nähdään universaalina hyvinvointivaltion irvikuvana.³⁵² Leipäjonot konstruoidaan tunnuksenomaiseksi merkiksi kansalaisten hyvinvointivajeesta ja hyvinvointivaltion rakenteellisesta epäonnistumisesta.

Nöyryytettyjen mukaan nykyisessä hyvinvointivaltiossa kyykytetään, eli intentionaalisesti alistetaan ja kuritetaan kaikkein köyhimpiä kansalaisia. Kyykytyksen muodoiksi konstruoidaan systemaattinen työttömyyden ja matalapalkkojen mahdollistaminen, riittämätön perusturva, leikkaukset työttömyysturvassa ja hallituksen ajama aktiivisuus-politiikka. Osin kritiikki kohdistetaan poliittisiin päättäjiin, joista useimmiten erikseen mainitaan pääministeri Juha Sipilä, hallitusvallassa olevat puolueet (useimmiten Kokoomus ja Keskusta), yhteisöruokailuista mediassakin puhunut Helsingin apulaispormestari Susanna Vesikansa, sekä nykyinen tasavallan presidentti Sauli Niinistö. Toisinaan päättäjien kritisointi on kasvottomampaa ja se kohdistetaan Suomen hallinnolle, valtiolle tai politiikan eri sektoreille. Esim.

”Leipäjonot ovat yksi todiste ja merkki valtiomme hallinnon tahallisesta terrorista omia kansalaisiamme kohtaan. Tässä sodassa käytetään ainakin talous-, sosiaali-, alue-, koulutus-, työllistämispolitiikkaa keinoina alistaa ja kiduttaa lainkuuliaisia kansalaisia mm. ottamalla rahat pois elämälle välttämättömistä [asioista] --” (HS 12.)

Nöyryytetyt-diskurssin sisällä keskustellaan kiinnostavasti myös siitä, ajaako suurempia tulonsiirtoja ja tasa-arvoa peräänkuuluttava vasemmistopuoluekaan lopulta Nöyryytettyjen asiaa. Esim.

”--Köyhiä pitää olla tarpeksi, että vasemmistolla riittäisi kannatusta.--” (HS 8.)

Päättäjiin luetaan myös diakonissalaitoksen diakoniajohtaja Matti Helin, joka konstruoidaan leipäjonouudistusten pääpiruksi ja hallituksen epäoikeudenmukaisen politiikan jatkajaksi. Esim.

”Minua alkoi ihan oikeasti pelottamaan -- että ruokajonottajat ovat johtaja Matti Helinin mielestä passiivisia luusereita. Sipilän hallitus aloitti tämän suunnan aktiivimallillaan ja lisäksi poistamalla rahalliset tuet ruoka-avuilta. Se, että Helsingin Diakonissalaitos komppaa hallitusta tässä "trendissä" on huolestuttavaa.” (HS 9.)

Nöyryytetyt-diskurssissa Suomea verrataan EU:n jäsenmaihin, erityisesti Ruotsiin, jossa köyhien asema koetaan oikeudenmukaisemmaksi. Kansainvälisellä vertailulla diskurssissa pyritään osoittamaan, että Suomi on hoitanut kansalaistensa asioita poikkeuksellisen huonosti, jopa laittomasti. Euroopan

³⁵² Vrt. Harisalo & Miettinen 2004, 14; Korkman 2011, 15.

unionien jäsenmaiden keskinäisessä vertailussa (2015) Suomessa on kuitenkin muita Euroopan maita keskimäärin pienempi köyhyys- ja syrjäytymisriski. Vain Norja, Tšekki ja Islanti sijoittuivat Suomea paremmille sijoille maiden köyhyysriskiä arvioitaessa.³⁵³

Köyhyyden yhteys luottamusvajeseen käy ilmi myös Ervastian ja Venetoklisiin (2010) tutkimuksesta. Heidän mukaansa köyhyys lisää epäluottamusta toisiin ihmisiin, instituutioihin, yhteiskuntaan ja päättäjiin. Köyhyyden ohella sairaudet, ammattitaidottomuus ja yksinäisyys lisäävät epäluottamusta. Suomessa köyhyys on kuitenkin kansainvälisesti vertailtuna alhaista ja luottamus toisiin ihmisiin, instituutioihin, yhteiskuntaan ja päättäjiin on Euroopan korkeimpia.³⁵⁴ Epäluottamukseen vetoaminen on siten Nöyryytettyjen oletetulle sosiaaliselle asemalle ominaista, mutta osaltaan se voi olla myös retorinen keino, jolla omaa köyhän identiteettiä ja sorrettua toimijapositiona vahvistetaan.

Nöyryytetyt-diskurssissa hyvinvointivaltion katsotaan joutuneen juonikkaiden ja julmien ”uusliberalistien” käsiin, jotka tahallaan ja päämäärätietoisesti lannistavat köyhiä. Esim.

”--Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on todennut vähimmäisturvat Suomessa riittämättömiksi, mutta siitä huolimatta uusliberalistit jatkuvasti väittävät että minimiturva on liian suuri. Uusliberalisteilla on intressi valehdella, koska he haluavat köyhdyttää köyhiä entisestään. Sillä tavoin saadaan aikaan köyhälistöluokka, jota voidaan hyväksikäyttää matalapalkkojen saamiseen Suomeen. Uusliberalistit pyrkivät eroon hyvinvointivaltiosta, sosiaaliturvasta ja ay-liikkeen aikaansaannoksista, mm. minimipalkasta. Rikkaiden uusliberalistien mukaan köyhiä ei tarvitse ruokkia ja asuttaa. He vastustavat käytännössä Suomen nykyistä lainsäädäntöä ja Suomen allekirjoittamia kansainvälisiä sopimuksia, joissa turvataan yleisesti ihmisille oikeuksia ja sosiaaliturvaa. Uusliberalistien mukaan oikeudet kuuluvat vain omistajille, ja omistajille kuuluu päätäntävalta valtiossa. Meillä on nyt uusliberalisteja miellyttävä hallitus. Valtion yksityistäminen ja hyvinvointijärjestelmien alasajo on hallituksen todellinen tavoite. Sote-uudistuksen myötä hallitus saa aikaan jälleen uuden tulovirran köyhiltä rikkaille.--” (HS 11.)

Taloustieteessä uusliberalismilla tarkoitetaan Adam Smithin (1723–1790) uusklassiseen talousteoriaan pohjaavaa teoriaa, jossa hyvinvointi samaistetaan täydelliseen markkinatasapainoon. Täydellisen markkinatasapainon katsotaan syntyvän, mikäli kuluttajat saavat määritellä tarpeensa ja preferenssinsä rationaalisesti. Tällöin kuluttajien kysyntä ja maksimaalista voittoa tavoittelevien yritysten tarjonta kohtaavat optimaalisimmalla tasolla, kansantalous kasvaa ja tuloksena syntyy hyvinvointia. Tulojen tasaaminen, työehtosopimukset ja minimipalkat sen sijaan aiheuttavat häiriöitä kansantalouden kasvulle ja

³⁵³ Köyhyys- tai syrjäytymisriski sekä kotitalouksien toimeentulo-ongelmat 2018.

³⁵⁴ Ervasti & Venetoklis 2010, 96–100.

kannustinloukkuja työmarkkinoille. Häiriöt kansantaloudessa samaistetaan hyvinvointivajeiksi. Tällöin hyvinvointivaltio, joka perustuu tulojen tasaamiselle sosiaalisina tulonsiirtoina sekä ilmaisille tai alihinnoitetuille julkisille palveluille aiheuttaa itse itselleen hyvinvointitappiota.³⁵⁵

Äärimmilleen viedyssä uusliberalismissa hyvinvointivaltion ainut tehtävä on toimia niin sanottuna ”yövärtijana”, joka takaa vapaan taloudellisen kilpailun jatkumisen.³⁵⁶ Kajanojan (2005) mukaan hyvinvointivaltion laajuus ei kuitenkaan vaikuta merkittävästi talouskasvuun, vaikka uusliberalismissa niin ajatellaankin.³⁵⁷ Suomalaisten arvoja tutkineen Klaus Helkaman (2015) mukaan uusliberalistinen yhteiskuntapolitiikka voi synnyttää vahvoja ja kielteisiksi arvioituja sisäryhmä-ulkoryhmä-asetelmia, joilla ihmisten välisiä osaamis- ja menestymiseroja korostetaan.³⁵⁸

Erilaiset arvokulttuurit ilmenevät diskurssien tavoissa suhtautua hyvinvointivaltioon. Kilpailuun ja omaan etuun liittyvät itsekkyyss- ja mahtiarvot ovat vahvasti esillä Hyysääjävaltio-diskurssissa, jossa taloutta ja tehokkuutta korostetaan. Hyysääjävaltio-diskurssi edustaa siten kaikkein vahvinten uusliberalistista NPM-doktriinin mukaista uutta arvojohtamisen ideologiaa, joka on myös Suomessa 2000-luvulla vahvistunut.³⁵⁹

Nöyryytetyt-diskurssissa ei puhuta syrjäytymisestä, vaan empatian puutteesta johtuvasta ”syrjäyttämisestä”. Syrjäyttäminen on konnotaatioltaan syrjäytymistä aktiivisempaa ja tahallisempaa. Syrjäyttämisessä tietyn väestönosan syrjäytyminen, eli sosiaalinen eksklusio katsotaan ympäröivän yhteiskunnan, ei niinkään syrjäytyneiden itsensä aiheuttamaksi. Nöyryytetyt-diskurssin mukaan syrjäyttämisen taustalla vaikuttavat koventuneet arvot ja asenneilmapiiri, joita mikrotasolla ilmentävät toiset ihmiset, nöyryytettyjen näkökulmasta erityisesti uusliberalistiset verkkokeskustelijat. Makrotasolla arvojen kovenemisen ja asennemuutoksen katsotaan ilmenevän köyhiin välinpitämättömästi suhtautuvana tai heitä peräti rankaisevana sosiaalipolitiikkana. Esim.

”Köyhyydessä syrjäytetyt kokevat voimakasta ulkopuolisuuden tunnetta siten etteivät tunnista olevansa yhdenvertaisia Suomen kansalaisia.” (HS 2.)

³⁵⁵ Kajanoja 2005, 111–112; Harvey 2008, 7. Huom. Uusliberalismi-termin kyseenalaistajien mukaan nykypolitiikalla ei ole mitään tekemistä klassisen liberalismien kanssa, joka puolsi ihmisten vapauksia ja oikeuksia. Nykyinen ”uusliberalismi” puoltaa sen sijaan markkinoiden vapautta, jolloin parempi termi sille olisi esimerkiksi ekonomismi, uuskonservatismi tai kapitalismi. Ks. Eräsaari 2011, 189–190.

³⁵⁶ Andersson et al. 1993, 117.

³⁵⁷ Kajanoja 2005, 113.

³⁵⁸ Helkama 2015, 226–227.

³⁵⁹ Rusko 2009, 302–305, Kajanoja 2005, 113.

”Täällä suorastaan halveksitaan ja naureskellaan, asia on köyhälle vakavapaikka, tämä osoittaa, joukossamme on ihmisiä, jotka eivät omaa empatiakykyä.” (HS 5.)

Myös Niiniluodon (2008) mukaan arvot ja asenneilmapiiri ovat 2000-luvun Suomessa muuttuneet. Yhteiskunnassa on käynnissä niin kutsuttu arvomurros, jossa perinteisiä hyvinvointivaltiollisia arvoja kuten tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta haastavat voimakkaasti kilpailuun ja omaan etuun liittyvät itsekkyyss- ja mahtiarvot.³⁶⁰ Niin kutsuttujen pehmeiden arvojen, kuten solidaarisuuden ja tasa-arvon sijaan poliittisia päätöksiä suunniteltaessa ja arvioitaessa korostetaan yhä enenevässä määrin kovien arvojen, kuten kilpailun ja menestyksen merkitystä.³⁶¹

Pehmeät ja kovat arvot kuvaavat siis pohjimmiltaan erilaisia hyvinvointikäsitteitä. Laajaa hyvinvointivaltiota kannattavat pehmeät arvot liitetään sosiaalis-ympäristölliseen näkökulmaan ja suppeaa hyvinvointivaltiota kannattavat kovat arvot liitetään taloudellis-tekniseen näkökulmaan.³⁶² Diskursseista Nöyryytetyt ja Hylätyt kansalaisemme korostavat pehmeitä arvoja ja Hyysääjävaltio kovia arvoja. Pehmeät arvot ilmenevät kuitenkin myös Hyysääjävaltion retoriikassa, jossa kovia arvoja puolustetaan pehmeiden arvojen avulla. Myös Hyysääjävaltio-diskurssissa vedotaan muun muassa tasa-arvoon, kun oman sisäryhmän asema konstruoidaan yhteiskunnassa uhatuksi.

Myös Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa kannetaan huolta arvojen kovenemisesta. Diskurssissa kritisoidaan hyvinvointivaltion korvaamista ”hyvinvointiyhteiskunnalla”, joka kuvastaa diskurssin käyttäjien mukaan arvojen muutosta ja köyhien hylkäämistä käytännössä.³⁶³ Esim.

”--Suomessa ihmisillä on nälkä ja he joutuvat jonottamaan ruokakassejaan, koska tämä meidän poliitikkojemme usein hokema hyvinvointivaltio ei pysty huolehtimaan kaikista kuin puheissaan ja siksi siitäkkin on alettu käyttää uutta kevytversiota poliitikkojen puheissa, joka on hyvinvointiyhteiskunta, jossa osa pärjää ja heistä huolehditaan, ja se loppu kansasta on esillä vain juhlapuheissa ja vaalien alla.” (HS 8.)

Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa kannatetaan vahvaa julkisen sektorin roolia hyvinvointipalvelujen tuottajana ja mahdollistajana. Käsitys vastaa Grönlundin ja Pessin (2017) mukaan enemmistösuomalaisten tapaa suhtautua hyvinvointiin ja sen tuottamiseen Suomessa.³⁶⁴

³⁶⁰ Niiniluoto 2008, 27; Huom. Andersson et al. kirjoittivat jo vuonna 1993 suomalaisesta arvomurroksesta. Andersson & al. 1993, 20.

³⁶¹ Niiniluoto 2008, 18, 27–28.

³⁶² Kajanoja 2005, 113; Haavisto & Kiljunen 2011, 131.

³⁶³ Myös Saaren mukaan ”hyvinvointiyhteiskunta” siirtää sosiaalista vastuuta julkiselta sektorilta kolmannelle ja neljännelle sektorille. Saari 2005, 37–39.

³⁶⁴ Grönlund & Pessi 2017, 6.

Niiniluodon mukaan 2000-luvun arvokeskustelussa merkillepantava piirre on kasvanut etäisyys sanojen ja tekojen välillä. Useat suomalaiset sanovat kyllä kannattavansa pehmeitä arvoja, mutta tosiasiallisesti vain harvat ovat valmiita panostamaan pehmeisiin arvoihin konkreettisesti esimerkiksi oman taloudellisen tilanteensa kustannuksella.³⁶⁵ Pehmeiden arvojen esilläpitoa voidaan siten pitää sosiaalisesti hyväksyttävänä. Pehmeisiin arvoihin vetoaminen on sosiaalisesti suotava retorinen keino, jolla omia näkemyksiä ja asemaa tehdään hyväksyttävämmäksi.

Hyysääjävaltio-diskurssissa hyvinvointivaltioon suhtaudutaan nimensä mukaisesti ”hyysääjänä”, eli kansalaisten holhoajana tai kontrolloijana. Julkisen sektorin rooli ja palvelut nähdään liian merkittävänä ja kansalaisia passivoivina, mikä heikentää työttömien tarvetta ja motivaatiota hakeutua palkkatyöhön. Nöyryytetyt- ja Hylätyt kansalaisemme -diskurssien konstruoimaa kuvaa ”epäonnistuneesta hyvinvointivaltiosta” pyritään systemaattisesti haastamaan päättäjien ja julkisen vallan puolustuksella. Esim.

”-- Mitä konkreettista nykyinen (?) hallitus on nyt sitten tehnyt ajaakseen ihmiset leipäjonoihin?--” (HS 11.)

Toisinaan julkisessa keskustelussa esitetään, että vahvan julkisen sektorin hyvinvointivaltiossa kansalaiset ovat tottuneet turvautumaan tiettyihin sosiaalietuuksiin, jolloin he ovat ”passivoituneet” niiden käyttäjiksi.³⁶⁶ Tällaiseen juurtuneeseen passiivisuuteen tai ”pysähtyneisyyden tilaan” viittaavat myös Hyysääjävaltio-diskurssin käyttäjät. Myös heidän intresseissään on pelastaa hyvinvointivaltio, mutta hyvinvointi ja sen tuottamisen tavat määritellään eri tavoin kuin Nöyryytetyt- ja Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa. Hyysääjävaltio-diskurssin näkökulmasta hyvinvointia voi syntyä vain työstä, joka kasvattaa kansantaloutta. Siksi työntekoa jarruttavat sosiaalietuudet ja kannustinloukut tulisi heidän mielestään purkaa.

Hyysääjävaltio-diskurssin käyttäjien ajatukset ovat hyvin samankaltaisia kuin amerikkalaisen David Schmidtz’n (1998). Schmidtz’n mukaan tuloerot ovat hyvinvoinnin kannalta positiivisia, sillä niin kutsutun ”trickle down” -periaatteen nojalla tuloeroista ja kansantalouden kasvusta hyötyvät lopulta myös kaikkein köyhimmät. Mikäli rikkaiden tulot kasvavat, kasvavat myös köyhien tulot.³⁶⁷

³⁶⁵ Niiniluoto 2008, 16.

³⁶⁶ Vrt. Anderson et al. 1993, 31.

³⁶⁷ Schmidtz 1998, 17, 20, 40–41.

Myös käsitykset vastikkeista rakentavat diskurssien hyvinvointivaltiorepresentaatioita. Hyysääjävaltio-diskurssissa vastikkeellisuus ymmärretään vastavuoroisuutena, jolloin se näyttäytyy oikeudenmukaisuutena avun tarjoajia ja yhteiskuntaa kohtaan. Nöyryytetyt-diskurssissa sen sijaan vedotaan sosiaalisten oikeuksien vastikkeettomuuteen hyvinvointivaltion ideologiassa. Hyysääjävaltio-diskurssissa oikeuksia ei kielletä, mutta niihin liitetään implisiittisesti myös velvollisuudet. Ajattelumalli on tyypillinen uusliberalistiselle kilpailukyky-ideologialle.³⁶⁸ Esim.

”-- hyväntekeväisyyden eteen tekevät eivät tunnu muistavan että lopulta juuri mikään ei ole ilmaista tai aivan niin yksinkertaista kuin olisi mahdollista toivoa.” (HS 7.)

”Jutussa sanottiin: ”Päävastuu tässä on valtiolla. -- Mutta olemme nähneet, että kaikki kyllä kuuluu, mikä ilmaiseksi annetaan -eikä ole aina edes hyödyksi -- Ei ymmärretä, että ei ne suuret tulot, vaan pienet menot!”. Miten ihmisten ymmärrystä voisi kasvattaa? Ymmärtää pitää nimittäin sekin, että valtio ei pysty kaikkeen; maailman- ja myös kotimaantalouden problematiikkaan liittyy monia tekijöitä. Meillä Suomessa ei voi millään olla paljon paremmin kuin muualla, silloin emme pärjää kilpailussa... Valtio=me: jokaisen työkykyisen kansalaisen panos on saatava käyttöön! Jotta turvaa voidaan antaa nyt -ja jatkossakin!” (HS 10.)

Hyysääjävaltio-diskurssissa ei eksplisiittisesti vedota uusliberalismiin tai identifioiduta ”uusliberalisteiksi”. Käytännössä diskurssin käyttäjät kuitenkin puolustavat uusliberalistisia arvoja ja ideologiaa, kun he konstruoivat sosiaaliturvan liian laajaksi ja passivoivaksi, kritisoivat progressiivista verotusta ja julkisten palveluiden painoarvoa, sekä peräänkuuluttavat vapaita markkinoita, yrittäjyyttä, yksilön vastuuta ja sääntelyn purkua. Sosialismi nähdään hyvinvoinnin vastakohtana ja se konstruoidaan varoittavaksi esimerkiksi epäonnistuneesta sosiaalipolitiikasta. Kääntäen diskurssissa puolustetaan kapitalistisia arvoja, sillä vapaat markkinat ja kilpailu nähdään toimivimpana tapana tuottaa hyvinvointia. Esim.

”Yrittämistä ja yrityksiä ei (!) vaan pitää vähätellä, meillähän E I (!) ole palkkatyötä kenellekään, ellei ole pystyssä (!) pysyviä yrityksiä; emmehän elä sosialismissa. Ja siellähän niitä jonoja vasta on ollutkin, ei siis ole siinä suhteessa mikään hyvä vaihtoehto. Historia kertoo, ja itse olen myös nähnyt henkilökohtaisesti esim entisessä NL:ssa. Yrittäminen ja työ ovat kaiken hyvinvoinnin perusta! Ei ole mikään ihme, että ihmisten tukia joudutaan pienentämään, kun k a i k k i eivät välitä antaa o m a a panostaan yhteiseen pottiin. Työllisten verotus taas on jo suurimpia maailmassa, karkaavat kohta kaikki työteliäät ulkomaille. Mistä silloin jaetaan? - Eivätkähän yrityksetkään pärjää globaalissa kilpailussa, jos ja kun yrityksen pyörittämisen kustannukset ovat suuremmat kuin muualla. Niin, ellei ole kannattavia yrityksiä, e i ole myöskään mitään jaettavaa. Toki yritysten olisi hyvä pärjätä ilman tukia, ja siihen suuntaanhan ollaan osin menossakin. Olen ehdottanut jo aiemminkin, että ihmiset alkaisivat perustaa yrityksiä i t s e - tehdä ja luoda työtä! -Jokaisen terveen ja työkykyisen panos on tarpeen! Samalla kasvaa ymmärrys siitä, miten maailma pyörii... kateus ei kannata...” (HS 10.)

³⁶⁸ Harisalo & Miettinen 2004, 115, 119; Saari 2005b, 409–415; Raivio & Nykänen 2015, 4.

Nöyryytetyt-diskurssissa kilpailukyvyyn korostamiseen hyvinvoinnin tuottamisessa suhtaudutaan suorastaan pilkallisen epäuskoisesti. Tämä ilmenee myös tämän tutkielman otsikon lainauksessa:

”-- Köyhän kiky --” (HS 9.)

Nöyryytetyt katsovat, että vastikkeellisuutta edellyttävissä yhteisöruokailuissa työmarkkinaosapuolien solmima kilpailukyky sopimus³⁶⁹ ulotetaan aina hyväntekeväisyyteen asti. Tämä on Nöyryytettyjen mukaan eettisesti kestävämpi, sillä elintarvikeavun tulisi perustua pyyteettömään altruismiin. Nöyryytettyjen mukaan köyhien ihmisarvo ja avun ansaitsevuus ovat riippumattomia heidän osallisuutensa tai kilpailukykyänsä asteesta.

Nöyryytetyt-diskurssissa voidaan nähdä selviä yhtymäkohtia rawlsilaiseen (John Rawls 1921–2002) yhteiskuntateoreettiseen ajatteluun. Rawlsin yhteiskuntateoria perustuu oikeudenmukaisuusteoriaan, jossa vain ne yhteiskunnalliset erot ovat sallittuja, jotka parantavat jollakin tavalla myös heikoimpien asemaa.³⁷⁰ Rawls kutsuu tätä *eroperiaatteeksi* teoksessaan *Oikeudenmukaisuus* (1988).³⁷¹ Rawls painottaa oikeudenmukaisuusteoriassaan ”ensisijaisten sosiaalisten hyvien” uudelleenjakoa. ”Ensisijaisia sosiaalisia hyviä” ovat hänen mukaansa sellaiset asiat, joita kaikki rationaaliset ihmiset haluavat, halusivatpa he sitten mitä tahansa muuta. Näitä ovat oikeudet ja vapaudet, tulot ja varallisuus, valtuudet ja mahdollisuudet sekä omanarvontunto, joka on Rawlsin mukaan kaikista tärkein.³⁷²

Rawlsin käsitys eroperiaatteesta sekä ”ensisijaiset sosiaaliset hyvät” kuvaavat osuvasti myös Nöyryytettyjen arvoja ja käsityksiä oikeudenmukaisesta jakamisesta. Nöyryytetyt-diskurssissa ei peräänkuuluteta velvollisuuksia, vaan ainoastaan oikeuksia ja vapauksia. Yhteiskunnan katsotaan riistäneen Nöyryytetyiltä tulot, varallisuuden, valtuudet ja mahdollisuudet. Tämä on aiheuttanut pysyvän kolhun Nöyryytettyjen omanarvontunnolle ja identiteetille. Haavoitettu identiteetti antaa Nöyryytetyille syyn taistella oikeudenmukaisemman yhteiskunnan puolesta.

Räsänen (2010) mukaan hyvinvointi ja elämään tyytyväisyys koetaan Suomessa eri tavoin eri väestöryhmissä. Korkeasti koulutetut ovat selvästi tyytyväisempiä omaan taloudelliseen, ammatilliseen ja sosiaaliseen asemaansa

³⁶⁹ Kilpailukyky sopimus on työmarkkinaosapuolien välinen sopimus, jolla kustannustehokkuutta on parannettu Sipilän hallituskautella. Ks. Kilpailukyky sopimus 2016.

³⁷⁰ Rawls 1988, 21

³⁷¹ Rawls 1988, 55.

sekä elämäntilanteeseensa kuin vähemmän koulutetut. Tyytyväisyys kaikilla tarkastelluilla ulottuvuuksilla laskee suhteellisen lineaarisesti koulutustason laskemisen myötä. Mitä koulutetumpi henkilö on, sitä todennäköisemmin hän on myös tyytyväinen elämäänsä.³⁷³ Tämä voi osin selittää Nöyryytetyt-diskurssin ja Hyysääjävaltio-diskurssin erilaisia kokemuksia hyvinvoinnista. Tyytymättömyys omaan elintason ja elämänlaatuun antaa Nöyryytetyille kimmokkeen arvostella hyvinvointivaltion päättäjiä ja järjestelmää. Sen sijaan tyytyväisyys omaan elintason ja elämänlaatuun ei motivoi Hyysääjävaltio-diskurssin käyttäjiä vaatimaan yhteiskunnallista muutosta.

Juho Saari (2015) on koonnut huono-osaisuuteen, hyvinvointivaltioon ja sosiaalipolitiikkaan liittyviä kysymyksiä, joihin suomalaisessa yhteiskunnassa suhtaudutaan eri tavoilla sosiaalisesta kontekstista riippuen.³⁷⁴ Alla olevassa taulukossa (Taulukko 3. Diskurssit ja sosiaalipolitiikka) esitän joukon tämän tutkielman kannalta olennaisia kysymyksiä, joihin eri diskurssit vastaavat eri tavoilla. Osa kysymyksistä mukailee Saaren esittämiä kysymyksiä, osan kysymyksistä olen muotoillut itse. Diskurssien vastaukset olen kirjannut kysymyssarakkeen oikealla puolella oleviin sarakkeisiin (Nöyryytetyt, Hylätyt kansalaisemme ja Hyysääjävaltio). Taulukon on tarkoitus tiivistää ja kiteyttää diskurssien sisältöjä ja käsityksiä köyhyydestä, hyvinvointivaltiosta sekä siitä, miten ja minkälaista sosiaalipolitiikkaa Suomessa tulisi toteuttaa.

³⁷² Rawls 1988, 62–63.

³⁷³ Räsänen 2010, 10–13.

Taulukko 3. Diskurssit ja sosiaalipolitiikka.

<i>Kysymys</i>	<i>Nöyryytetyt</i>	<i>Hylätyt kansalaisemme</i>	<i>Hyysääjävaltio</i>
Keitä ovat elintarvikeavussa käyvät?	Aineellisesti köyhät.	Aineellisesti ja aineettomasti köyhät, sairaat, vanhukset ja syrjäytyneet.	Ns. sosiaalipummit: työttömät, alkoholistit ja rikolliset.
Minkä mittarin suhteen hyvinvointia tulee mitata?	Taloudellisen tilanteen suhteen.	Taloudellisen tilanteen, sosiaalisten suhteiden ja henkisen jaksamisen suhteen.	Työllisyyden suhteen.
Kenen vastuulla köyhät ovat?	Julkisen sektorin.	Julkisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan.	Omalla vastuullaan.
Mikä suhteellinen merkitys köyhien auttamiselle tulee antaa suhteessa muihin ryhmiin?	Heitä tulee auttaa ensisijaisesti.	Heitä tulee auttaa ensisijaisesti.	Heidän auttamiseensa ei tule panostaa sen enempää kuin muidenkaan ryhmien.
Kuinka köyhyyttä parhaiten hallitaan ja hillitään?	Aineellisten resurssien uudelleenjaolla ja yhteiskunnallisella sääntelyllä.	Aineellisten ja aineettomien resurssien uudelleenjaolla ja yhteiskunnallisella sääntelyllä.	Purkamalla turhaa yhteiskunnallista sääntelyä ja keventämällä tulonsiirtoja.
Minkälaisilla sosiaalipoliittisilla uudistuksilla köyhien hyvinvointia voidaan parantaa?	Parantamalla perusturvaa ja työllisyyttä, sekä lisäämällä progressiivista verotusta.	Kehittämällä sosiaalista osallisuutta tukevia hankkeita (porttiteoria yhteiskuntaan ja työelämään).	Kannustamalla työhön ja aktiivisuuteen esim. leikkaamalla sosiaalietuuksia ja keventämällä verotusta. Hyvinvointi = kansantalous.
Miten hyvinvointivaltiossa tulisi suhtautua oikeuksiin?	Universaalit oikeudet ovat luovuttamattomia ja vastikkeettomia.	Oikeuksien ohella kansalaisilla on myös velvollisuuksia, joista tärkeimpiä on yhteisvastuullisuus.	Oikeuksia ei ole ilman velvollisuuksia. Yhteiskunnassa ei pitäisi sallia vastikkeettomia etuja millekään ryhmälle.
Kenen asemaa yhteiskunnassa tulisi parantaa?	Köyhien.	Syrjäytyneiden.	Työssäkäyvien veronmaksajien.

6. Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut elintarvikeapuinstituutiota, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä, sekä köyhyyttä, kirkkoa ja hyvinvointivaltiota koskevia käsityksiä eli representaatioita kotimaisten verkkokeskustelujen diskursseissa. Diskurssit nimesin Nöyryytetyt-, Hylätyt kansalaisemme- ja Hyysääjävaltio-diskursseiksi sen mukaan, miten diskurssit positioituivat suhteessa elintarvikeavussa kävijöihin ja hyvinvointivaltioon. Diskurssien positiot ja

³⁷⁴ Saari 2015, 19.

identifioituminen vaikuttivat siihen, miten diskurssit suhtautuivat toinen toisiinsa, yhteiskuntaan ja instituutioihin.

Seuraavaksi esittelen tulosteni pohjalta johtopäätöksiäni diskurssien konstruoimista tarpeista, arvoista ja merkityksistä. Diskurssien voidaan katsoa heijastelevan laajemmin yhteiskunnassa vallitsevia arvoja, asenteita ja merkityksenantoja, vaikkakin anonyymi verkkokeskustelu on usein kasvokkain käytyä keskustelua kärjistyneempää.³⁷⁵ Toisaalta anonyymiteetin suojassa keskustelijat saattavat uskaltaa sanoa myös niitä asioita, joita he eivät välttämättä omilla kasvoillaan kehtaisi tuoda julki.³⁷⁶ Keskusteluissa muodostuneet diskurssit tuottavat erilaisia toimijapositioneja ja rakentavat hierarkkisia valta-asemia. Valtataistelu heijastuu myös yhteiskunnan instituutioihin ja muokkaa sosiaalista todellisuuttamme.³⁷⁷

Elintarvikeapu-representaatiot näyttäytyivät hyvin erilaisina eri diskurssien kautta tarkasteltuina. Muutokset elintarvikeavussa synnyttävät paljon jännitteitä ja rakentavat tulkinnanvaraisia valtasuhteita eri väestöryhmien välille hyvinvointivaltio kontekstissa. Elintarvikeapu ja hyvinvointivaltio näyttäytyvät tutkielmani diskursseissa erilaisten arvojen, ideologioiden ja kulttuurien taistelutantereena. Vastakkainasettelussa universalismi ja selektivismi, oikeudet ja velvollisuudet, vapaus ja vastuu, avun tarve ja ansaitsevuus, sekä eri sektoreiden ja instituutioiden roolit haastavat eri diskurssien näkökulmista toisiaan.

Elintarvikeavussa kävijöihin identifioituvassa Nöyryytetyt-diskurssissa osallisuuden ja yhteisöllisyyden lisääminen elintarvikeavussa konstruoidaan kielteisesti, sillä Nöyryytettyjen näkökulmasta yhteisöruokailut tasapäivät avun vastaanottajista ”syrjäytyneitä luusereita”. Nöyryytettyjen näkökulmasta avun vastaanottajilta riistetään yhteisöruokailuissa vapaus ihmisoikeuksiin sekä oikeus vastikkeettomaan ja tarvittaessa anonyymiin apuun. Yhteisöruokailut symboloivat siten universaalien hyvinvointivaltion ideologista ja praktista rappiota. Köyhien tarpeiden konstruoiminen ylhäältä päin koetaan Nöyryytetyt-diskurssissa ongelmaksi, jonka seurauksena yhteiskunnassa kehitellään ”one size fits all” -tyyppisiä ratkaisuja suurelle joukolle ihmisiä, joiden tarpeet ja puutteet eivät ole yhteneviä.

³⁷⁵ Koskinen & Vik-Tuovinen 2010, 130; Tuovinen Laaksonen & Matikainen, 2013, 208.

³⁷⁶ Koskinen & Vik-Tuovinen 2010, 130; Tuovinen Laaksonen & Matikainen, 2013, 208.

³⁷⁷ Fairlough 1992, 36; Valtonen 1998, 96–98.

Ylhäältäpäin organisoidut yhteisöruokailut eivät näyttäyty Nöyryytetyt-diskurssissa vapauden mahdollistajina, vaan pikemminkin avunsaajien toimijapositiona ja mahdollisuuksia rajoittavana instituutina. Toimijuuden vahvistamiseksi Nöyryytetyt-diskurssissa peräänkuulutetaan valinnanvapauden mahdollistamista. Hyysääjävaltio- ja Hylätyt kansalaisemme -diskurssit sen sijaan konstruoivat osallisuuden ja yhteisöllisyyden nimenomaan tuovan lisää mahdollisuuksia, kuten mahdollisuuden osallistua, toimia, vaikuttaa ja kuulua – tosin rajatussa ympäristössä ja ylhäältäpäin määrätyissä normeissa.

Elintarvikeapu ulkopuolelta tarkastelevan Hyysääjävaltio-diskurssin näkökulmasta perinteiset leipäjonot eivät kannusta diskurssissa kunnialliseksi konstruoituun elämäntapaan, vaan passivoivat avunsaajista muun yhteiskunnan siivellä eläviä sosiaalipummeja. Hyysääjävaltio-diskurssin näkökulmasta passivoitunut ja kunnianttomat kansalaiset asemoidaan valtaa pitäviksi riistäjiksi, jotka hyväksikäyttävät hyvinvointivaltiota ja toisia kansalaisia hankkimalla elantonsa ilmaisesta elintarvikeavusta. Hyysääjävaltioidiskurssissa avunsaajien vastikkeettomat oikeudet kyseenalaistetaan implisiittisten velvollisuuksien ja yksilön vastuun näkökulmasta.

Hylätyt kansalaisemme -diskurssin konstruoimassa elintarvikeapurepresentaatiossa syrjäytyneet kansalaiset asemoidaan auttamisen ja liittämisen kohteiksi, jolloin muun yhteiskunnan ja avunsaajien välille rakennetaan hierarkkinen valta-asetelma. Diskurssin käyttäjät asemoivat itsensä hierarkian huipulle, sillä heillä on hallussaan tieto ja taito siitä, kuinka syrjäytyneitä kansalaisia tulisi auttaa. Avunsaajat konstruoidaan hierarkian pohjalle passiivisiksi ja syrjäytyneiksi toiminnan ja auttamisen kohteiksi. Kolmannen osapuolen, eli muun yhteiskunnan rooliksi jää mukaan ottaminen (inkluisio) tai ulos sulkeminen (ekskluisio).

Hyvinvointi ja hyvinvoinnin tuottamisen tavat ovat aika-, kulttuuri- ja kontekstisidonnaisesti määriteltyjä.³⁷⁸ Kyse on siis siitä, kenellä on valta määrittellä mikä on hyvää, totta ja oikein, sekä valta yhtäältä jakaa ja toisaalta pidättää resursseja muilta. Elintarvikeavussa valta määrittellä hyvinvointi, hyvinvoinnin tuottamisen tavat ja avunsaajien tarpeet voidaan katsoa olevan avun järjestäjillä, toisin sanoen hyvin heterogeenisellä joukolla eri sektorien päättäjiä ja toimijoita. Esimerkiksi Yhteinen pöytä -hankkeessa valta ja mahdollisuus määrittellä avunsaajien tarpeet, sekä valta vastata niihin haluamallaan tavalla on

³⁷⁸ Allardt 1976, 16–17.

sekä julkisella, yksityisellä että kolmannen sektorin toimijoilla, sekä sektorien välimaastossa toimivilla uskonnollisilla yhdyskunnilla ja kirkkoilla.³⁷⁹ Valta ilmenee ja saa oikeutuksensa vallitsevassa kulttuurissa, ajassa ja kontekstissa. Siksi elintarvikeapua on mielekästä tarkastella osana ajankohtaista yhteiskuntaa ja politiikkaa. Poliittiset ideologiat heijastuvat myös elintarvikeapuun ja siitä käytyyn keskusteluun.

Turvallisuus, tasa-arvo ja mahdollisuuksien tarjoaminen ovat kaikkien hyvinvointivaltiomallien tavoitteita, mutta eri hyvinvointimalleissa painotetaan eri tavoitteita. Pohjoismainen universalistinen hyvinvointivaltio on perinteisesti painottanut tasa-arvoa. Angloamerikkalainen liberaali hyvinvointivaltio sen sijaan painottaa mahdollisuuksien tarjoamista.³⁸⁰ On mielenkiintoista, että elintarvikeapua ulkopuolelta tarkastelevassa Hyysääjävaltio-diskurssissa korostetaan hyvinvointivaltion roolia juuri mahdollisuuksien takaajana ja osallistumisen mahdollistajana.³⁸¹ Samansuuntainen ajattelu on esillä myös Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa, joskin mahdollisuuksien takaamista perustellaan tasa-arvoon vedoten. Mahdollisuuksien takaaminen on kuitenkin ristiriitainen tavoite tasa-arvon toteutumisen kanssa, ainakin mikäli mahdollisuuksilla tarkoitetaan yksilöiden palkitsemista heidän ansioistaan ja suorituksistaan.³⁸²

Kirkon ja uskonnon rooli elintarvikeavussa näyttäytyy diskurssien konstruoimassa sekulaarissa hyvinvointivaltiokontekstissa kiistanalaisena. Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa kirkon tehtävä ja rooli yhteiskunnassa heikoimpien auttajana on tunnustettu ja puolustettu, mutta uskonnon ilmenemiseen tai harjoittamiseen elintarvikeavussa ei oteta kantaa.³⁸³ Suuremmissa Nöyryytetyt- ja Hylätyt kansalaisemme -diskurssissa kirkon ja uskonnon rooli elintarvikeavussa systemaattisesti kyseenalaistetaan.³⁸⁴ Vain murto-osa aineistoni verkko-keskustelijoista suhtautuu uskonnon ilmenemiseen elintarvikeavussa myönteisesti tai neutraalisti. Suurimmaksi syyksi elintarvikeavussa käymiseen

³⁷⁹ Ks. Yhteinen pöytä – Yhteistyö ja koulutus, 2018; Yhteinen pöytä – Verkosto, 2018.

³⁸⁰ Esping-Andersen 1990; Taylor-Goob 2009.

³⁸¹ Ks. Hyvinvointivaltion ja mahdollistavan valtion käsitteistä Gilbert 2004, 45.

³⁸² Vrt. Taylor-Goob 2009.

³⁸³ Myös tilastojen valossa enemmistösuomalaiset toivovat kirkolta auttamisen tekoja ja auttamisen puolesta puhumista, mutta eivät niinkään uskonnollista julistamista. Ks. Esim. Saari, Kainulainen & Yeung 2005, 214; Pessi & Saari 2008, 194.

³⁸⁴ Vrt. Salosen tutkimuksessa leipäjonoissa käyville ei ollut suurta merkitystä sillä, ilmeneekö uskonto tai uskonnonharjoittaminen elintarvikeavussa. Salonen 2016, 41.

verkkokeskustelijat konstruoivat aineellisen puutteen, jolloin kirkon ja uskonnon rooli elintarvikeavussa näyttäytyy perusteettomana, jopa ambivalenttina.³⁸⁵

Osallisuutta ja aktiivisuutta painottava tendenssi kirkon organisoimassa elintarvikeavussa herättää kysymään, miten lähimmäisenrakkaus ja altruismi kirkossa ymmärretään? Hyötyä painottava ihmiskuva on ristiriitainen perinteisen kristillisen ihmiskuvan kanssa, joka painottaa ihmisen universaalialta arvoa huolimatta siitä, onko hän hyödyllinen tai millaisia hänen suorituksensa ovat.³⁸⁶ Toisaalta luterilaisessa etiikassa on aina arvostettu työtä, jolloin toimiminen muiden hyväksi voidaan nähdä luontevaksi myös elintarvikeavussa, joka toimii luterilaisille arvoille perustuvassa hyvinvointivaltiokontekstissa.³⁸⁷

Sekulaarissa yhteiskunnassa elintarvikeavun uudistamisen yhteydessä huomio kohdistuu kuitenkin myös hyvinvointivaltion arvoihin, sillä perinteisessä sosiaalidemokraattisessa hyvinvointivaltiossa ovat vallinneet universalistiset arvot. Universalismi on hankalasti yhteen sovittavissa avunsaajien ansaitsevuuden ja aktiivisuuden arviointiin. Elintarvikeavun muutokset heijastelevat siten yhteiskunnallista arvo- ja asenneilmapiirin muutosta universalismista selektivismin suuntaan.

Individualismia ja yksilönvapautta ihannoivassa kulttuurissa yksilöiden asema ja toimijuus on nostettu jalustalle.³⁸⁸ Individualismi on osin ristiriitainen ideologia osallisuuden ja yhteisöllisyyden kanssa, jotka edellyttäisivät toisiin ihmisiin liittymistä ja yhdessä toimimista. Hylätyt kansalaisemme- ja Hyysääjävaltio-diskurssien konstruoimissa osallisuus- ja yhteisöllisyysrepresentaatioissa keinot yksilöiden toimijuuden vahvistamiseksi näyttävät paradoksaalisina. Yhtäältä uudistusten tavoitteiksi konstruoidaan yksilöiden autonomian ja henkilökohtaisen vastuunkannon vahvistaminen, toisaalta yhteisöjen vahvistuminen ja kansalaisten keskinäisen riippuvuuden lisääntyminen.

Kaikissa diskursseissa leipäjonot konstruoidaan hyvinvointivaltiokontekstissa häpeällisiksi. Nöyryytetyt-diskurssissa häpeä liitetään myös yhteisöruokailuihin. Olennaista olisi tutkia, mitä elintarvikeavussa käyvät todella tarvitsevat ja kuinka he kokevat osallisuuden ja yhteisöllisyyden

³⁸⁵ On huomattava, että kriittiset mielipiteet ovat verkkokeskusteluissa tyypillisesti korostuneessa asemassa. Koskinen & Vik-Tuovinen 2010, 130; Tuovinen Laaksonen & Matikainen, 2013, 208; Kirkkoon ja uskontoon elintarvikeavussa myönteisesti suhtautuvien keskustelijoiden puuttuminen verkkokeskustelijoista ei siis tarkoita, etteikö heitä ulkomaailmassa todella olisi.

³⁸⁶ Hiilamo 2011, 33.

³⁸⁷ Vrt. Kohti yhteistä hyvää, 1999, luku Yhteisvastuu ja yhteiskunnan vastuu; Ketola 2016, 85–86; Salminen 2016a, 102; Hytönen & Sorsa 2016, 223.

³⁸⁸ Beck 1995, 28; Bauman 2002, 15.

elintarvikeavussa. Mikäli avun vastaanottajat eivät koe aitoa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä, vaan häpeää ja toimintamahdollisuuksiensa rajoittumista, on elintarvikeavun järjestäjien uudelleenarvioitava toimintaansa.

Salonen ja Grönlund ovat tutkineet ruoka-apua lahjan ja vastavuoroisuuden näkökulmasta (2018). Vaikka elintarvikeapu ymmärrettäisiin altruistisena lahjana, sisältyy apuun aina lahjan vastaanottaminen, eli välttämätön vastavuoroisuus.³⁸⁹ Mikäli lahjan vastaanottaja ei miellä rooliaan aktiiviseksi vastaanottajaksi, syntyy avun antajan ja vastaanottajan välille hiljainen hierarkkinen valtasuhde, jossa avun vastaanottaja sopeutuu alisteiseen asemaansa näennäisenä vastavuoroisuutena.³⁹⁰ Aktiivisen lahjan vastaanottamisen, siis toiminnallisen vastavuoroisuuden voisi ajatella tasa-arvoistavan elintarvikeavun antajan ja vastaanottajan välistä hierarkkista valtasuhdetta. Jostain syystä Nöyryytetyt-diskurssissa osallisuus vastikkeena ja vastavuoroisuutena saadusta aineellisesta avusta koetaan kuitenkin hierarkkisia valta-asemia lujittavaksi ja vastaanottajien asemaa alistavaksi.

Elintarvikeavun yhteiskunnallista legitimitettä vahvistaisi, mikäli myös toimintaa ulkopuolelta tarkastelevat kansalaiset kokisivat elintarvikeavun kansalaisia todella hyödyttäväksi ja toiminnan kaikille osapuolille oikeudenmukaiseksi. Olisi tärkeää selvittää, kuinka auttamistoiminnan vastavuoroisuus voitaisiin toteuttaa niin, että sekä avuntarjoajat, vastaanottajat, että toimintaa ulkopuolelta tarkastelevat kokisivat toiminnan tasa-arvoiseksi. Osallisuuden tavoite elintarvikeavussa ja hyvinvointivaltiossa kääntyy itseään vastaan, mikäli kansalaiset kokevat sen vallankäytön välineenä, heikoimpien säälimisen kanavana tai ehtona solidaarisuudelle.

³⁸⁹ Salonen & Grönlund 2018, 154.

³⁹⁰ Blau 1964, 108, 115.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lähteet

- Aktiivimalli pähkinänkuoressa (2018). *Yleinen työttömyyskassa YTK*.
https://ytk.fi/ohjeet-ja-tuki/tietopankki/aktiivimalli/aktiivimalli-pahkinankuoressa?gclid=EA1aIQobChMIntTVh-Xb3wIVk-iaCh31Xw_EEAAYASAAEgJjT_D_BwE (luettu 8.1.2019).
- Asiakkaan määritelmä. Kielitoimiston sanakirja (2018). *Kotimaisten kielten keskus*. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi> (luettu 6.8.2018).
- Berliner Tafel (2018). <https://www.berliner-tafel.de/berliner-tafel/das-original/die-debatte/> (luettu 3.8.2018).
- Better life Index Finland (2017). *OECD*.
<http://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/finland/> (luettu 6.8.2018).
- Edullisia ruokailuja (2018). *Helsingin seurakuntayhtymä*.
<https://www.helsinginseurakunnat.fi/artikkelit/diakoniaruokailut> (luettu 10.8.2018).
- European Food Banks Federation (2018). <https://www.eurofoodbank.org> (luettu 8.9.2018).
- Hallitusohjelmat (s.a.). *Valtioneuvosto*.
<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat> (luettu 8.9.2018).
- Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirjat (2017–2018).
<https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/paatoksenteko/kaupunginhallitus/esityslistat/?year=2018> (luettu 19.1.2019).
- Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 15/(2017).
https://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatos/2017/Kanslia_2017-04-18_Khs_15_Pk/156293AE-6A8E-C695-9D3E-5BA3D0500009/Iltakouluasia_Helsingin_kaupungin_brandikonseptin_.pdf (luettu 3.7.2018).
- Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirja 16/(2017).
https://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginvaltuusto/Suomi/Paatos/2017/Keha_2017-09-27_Kvsto_16_Pk/BE063723-EEC0-C5DC-8530-5F0B43C00000/Kaupunginvaltuusto_poytakirja_27092017-16_julkinen.pdf (luettu 3.7.2018).
- Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 20/(2018).
https://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatos/2018/Keha_2018-05-21_Khs_21_Pk/87E6E533-2B38-CE39-8684-639646800000/Kaupunginhallitus_poytakirja_21052018-21_julkinen_.pdf (luettu 3.7.2018).
- Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 45/(2018).
https://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatos/2018/Keha_2018-05-21_Khs_45_Pk/87E6E533-2B38-CE39-8684-639646800000/Kaupunginhallitus_poytakirja_21052018-45_julkinen_.pdf

18/Keha_2018-11-19_Khs_45_Pk/9E2D0C23-3842-C482-8528-674FC9A00000/Kaupunginhallitus_poytakirja_19112018-45_julkinen_.pdf (luettu 8.3.2018).

Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 46/(2018).

https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/paatoksenteko/kaupunginhallitus/esityslistat/asiakirja?year=2019&ls=11&doc=Keha_2018-11-26_Khs_46_Pk (luettu 8.3.2018).

Helsingin Kaupunkistrategia (2017–2021).

<https://www.hel.fi/static/helsinki/kaupunkistrategia/kaupunkistrategia-2017-2021.pdf> (luettu 3.7.2018).

Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat (2017–2018).

<https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/paatoksenteko/kaupunginvaltuusto/esityslistat/?year=2018> (luettu 19.1.2019).

Herttoniemen elintarvikejako (2018). *Herttoniemen seurakunta*.

<https://www.helsinginseurakunnat.fi/herttoniemenseurakunta/tapahtumat/merkinta.z3dpyv2gp/20180827> (luettu 22.8.2018).

HS 1 (2018). Seppo Järvinen unelmoi matkustavansa vielä jonain päivänä Afrikkaan – Hän on seissyt Myllypuron leipäjonossa kaksi kertaa viikossa vuodesta 2008, koska hänellä on nälkä. Helsingin kaupungin tavoite päästä eroon leipäjonoista on kunnianhimoinen. Uudistuksista keskustellaan elokuussa. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 20.7.2018, päivitetty: 20.7. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005763034.html> (luettu 1.8.2018).

HS 2 (2018). Onko Helsinki todella perustamassa köyhien rekisteriä? Huhumylly Helsingin leipäjonojen ympärillä pyörii hurjana. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 19.6.2018, päivitetty: 19.6. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005725389.html> (luettu 1.8.2018).

HS 3 (2018). Yhteisöllinen ruoka-apu torjuu köyhyyttä.

Avoin, kutsuva yhteisö voi palauttaa ruoka-apua tarvitsevan ihmisen luottamuksen itseensä ja yhteiskuntaan. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 16.5.2018. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005681302.html> (luettu 1.8.2018).

HS 4 (2018). Jos leipäjonot piilotetaan, pitäisikö asunnottomatkin siivota katukuvasta? *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 20.3.2018.

<https://www.hs.fi/metro/kolumnit/art-2000005610619.html> (luettu 1.8.2018).

HS 5 (2017). Vantaa keksi keinon lyhentää leipäjonoja, ja nyt mallia aikoo ottaa

Helsinki – ”On ihmisarvoa alentavaa seisottaa ihmisiä tuntikaupalla jonossa”. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 29.12.2017. Saatavana: <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005505522.html> (luettu 1.8.2018).

- HS 6 (2017). Leipäjono on hyvinvointivaltion häpeäpilkku : Yksi maailman parhaista maista ei pysty sosiaaliturvan avulla pitämään huolta heikoimmistaan. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 23.11.2017, päivitetty: 23.11.2017. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005460110.html> (luettu 1.8.2018).
- HS 7 (2017). Miksi leipää pitää jonottaa ulkona pakkasellakin? Kirkot, seurakuntasalit, urheiluhallit, tanssisalit ja oppilaitokset voisivat avata ovensa ja tarjota lämpimän tilan ruokaa tarvitseville. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 17.11.2017, päivitetty: 17.11.2017. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005451843.html> (luettu 1.8.2018).
- HS 8 (2017). Mitä asunnoton tekee sisäfileellä tai kyljysrivistöllä? Leipäjonoilla halutaan nyt vähentää ruokahävikkiä, mutta tutkijan mukaan kyse on yksinkertaisesti köyhyydestä. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 2.4.2017, päivitetty: 2.4.2017. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000005151369.html> (luettu 1.8.2018).
- HS 9 (2017). Helsinki sai tarpeekseen leipäjonoista: ”Pakkasessa ruoka-avun jonottaminen ei ole ihmisarvon mukaista”. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 6.3.2017. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005592905.html> (luettu 1.8.2018).
- HS 10 (2017). Leipäjonoille on inhimillisempiä vaihtoehtoja – kenenkään ei pitäisi joutua jonottamaan ruokaansa pakkasessa. Pelkän nälän tyydyttämisen sijaan pitäisi puuttua köyhyyttä ja huono-osaisuutta aiheuttaviin tekijöihin. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 6.2, päivitetty: 6.2.2017. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005553713.html> (luettu 1.8.2018).
- HS 11 (2017). Leipäjonot kertovat huonosta sosiaalipolitiikasta. Leipäjonot eivät kuulu hyvinvointivaltioon. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu: 6.2.2017. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005553718.html> (luettu 1.8.2018).
- HS 12 (2017). Hurstin perinteinen ruoka-apu Helsinginkadulla pelastui täpärästi – ihmiset innostuivat lahjoittamaan, muusikot puuhaavat tukikonserttia. *Julkaistu: 26.1.2017. Helsingin Sanomat.* <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005540276.html> (luettu 1.8.2018).
- HS 13 (2018). *Helsinki lupaa Hurstin ja Myllypuron leipäjonoille lisää rahaa – Ehto on, että pitää osallistua kehittämistyöhön, jolla halutaan eroon jonoista. Helsingin Sanomat.* Julkaistu: 2.12.2018. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005918941.html> (luettu 18.12.2018).
- HS 14 (2018). Vantaa korvasi leipäjonot yhteisruokailulla, ja se oli järkevä päätös. *Helsingin Sanomat*. Julkaistu 14.12.2018. <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005931444.html> (luettu 18.12.2018).

- Huono-osaisin Suomi (2018).
https://wiiwi.uef.fi/crisyp/disp/_fi/cr_redir_all/fet/fet/sea?direction=1&i d=16513477(luettu 22.8.2018).
- Hurstin apu (2018). <http://hurstinapu.fi> (luettu 10.8.2018).
- Hurstin apu – Tietoa meistä (2018). http://hurstinapu.fi/1_8_tietoa-meist.html (luettu 10.8.2018).
- Hyvinvointi (2018). *Terveiden ja hyvinvoinninlaitos*.
<https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi> (luettu 3.8.2018.)
- Kansantalouden tilinpito (2018) *Tilastokeskus*.
https://www.stat.fi/til/vtp/2017/vtp_2017_2018-07-12_tau_001_fi.html (luettu 11.7.2018).
- Kilpailukyky sopimus (2016). *Valtioneuvosto*.
<https://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelman-toteutus/kilpailukykytoimet> (luettu 5.3.2019).
- Kirkkojärjestys 1055/1993, 4:3 §.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055#O2L4> (luettu 5.3.2019).
- Köyhyys- tai syrjäytymisriski sekä kotitalouksien toimeentulo-ongelmat (2018).
Tilastokeskus. https://www.stat.fi/til/tjt/2016/04/tjt_2016_04_2018-05-24_kat_001_fi.html (luettu 10.1.2018).
- Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen, R-M. (2015). *Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra)*.
Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. www.thl.fi/sokra. (luettu 10.11.2018).
- Nuorisobarometri (2004). <https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2013/05/barometri2004.pdf> (Luettu 9.8.2018).
- Nälkäisen opas (2018). <https://vvary.fi/nalkasen-opas/> (luettu 10.8.2018).
- Poverty and inequality in Europe. EAPN Explainer #6 (2014). *The European Anti-Poverty Network*. <https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2016/02/2014-Poverty-Explainer-EN-web.pdf> (luettu 3.8.2018).
- Pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelma. Ratkaisujen Suomi (2015).
Valtioneuvosto. Julkaistu 29.5.2015.
https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf (luettu 22.8.2018).
- Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma (1995). *Valtioneuvosto*.
Julkaistu 13.4.1995. https://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/66-paaministeri-paavo-lipposen-hallituksen-ohjelma (luettu 8.9.2018).

- Rikoslaki 511/2011, 11:10 §.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=rikoslaki#L11> (luettu 21.12.2018).
- Ruoka-aputoiminnan kehittämissuunnitelma (2018). *Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystoimiala*. Helsinki. Julkaistu 5.6.2018.
https://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatos/2018/Keha_2018-11-26_Khs_46_Pk/AC1009E8-3BD2-CBA2-8DBE-63D3D7200000/Liite.pdf (luettu 5.3.2019).
- RuokaNysse (s.a). *Tampereen seurakunnat*.
https://tampereenseurakunnat.fi/tukea_ja_apua/ruokanysse (luettu 3.10.2018).
- Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra) (2018).
<https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus> (luettu 28.8.2018).
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. 19 §.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (luettu 9.8.2018.)
- Suomen virallinen tilasto (2016). *Tilastokeskus*.
https://www.stat.fi/til/tjt/2016/01/tjt_2016_01_2018-03-02_kat_001_fi.html (luettu 3.8.2018).
- THL (2019). Eriarvoisuus <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus> (luettu 10.2.2019).
- Yhteinen keittiö (2018). <http://yhteinenkeittio.fi> (luettu 10.8.2018).
- Yhteinen pöytä – Etusivu, (2018). <https://www.yhteinenpoyta.fi> (luettu 10.8.2018).
- Yhteinen pöytä – Hävikkiterminaali (2018).
<https://www.yhteinenpoyta.fi/havikkiterminaali/> (luettu 10.8.2018).
- Yhteinen pöytä – Verkosto (2018). <https://www.yhteinenpoyta.fi/verkosto/> (luettu 10.8.2018).
- Yhteinen pöytä – Yhteistyö ja koulutus (2018).
<https://www.yhteinenpoyta.fi/yhteisotyo/> (luettu 10.8.2018).
- Yle 1. (2018). Raju uudistus leipäjonoihin? Köyhät halutaan syömään yhdessä, leipäjonot putsataan pääkaupunkiseudun kaduilta. Leipäjonojen kansasta halutaan nyt aktiivisia osallistujia. Vastikkeellista ruoka-apua on väläytetty suunnitelmissa. *Yle*. Julkaistu: 24.4.2018.
<https://yle.fi/uutiset/3-10173516> (luettu 1.8.2018).

Yle 2. (2018). SPR poistaisi leipäjonot nostamalla perusturvan tasoa. *Yle*.
Julkaistu: 3.12.2018, päivitetty 4.12.2018. <https://yle.fi/uutiset/3-10537491> (luettu 18.12.2018).

Yle 3 (2018). Vantaa halusi eroon ulkona kiemurtelevista leipäjonoista, ja nyt tuore selvitys osoittaa, että se kannatti: Enemmistö avun saajista pitää yhteisöruokailua mieluisana. Julkaistu: 12.12.2018. *Yle*.
<https://yle.fi/uutiset/3-10549310>. (luettu 18.12.2018).

Kirjallisuus

Aalto, K. & Salama, H. (2016). *Yhteinen pöytä -hanke osana Korson seurakunnan yhteisöruokailua*. Sosiaalialan koulutusohjelma, opinnäytetyö. Diak Etelä: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Ainsworth, Susan & Hardy Cynthia (2004). Critical Discourse Analyses and Identity: Why Bother? *Critical Discourse Studies* 1:2, 225–259. DOI: 10.1080/1740590042000302085.

Allardt, Erik (1976). *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: Söderström.

Andersson, J. O., Hautamäki, A., Jallinoja, R., Niiniluoto, I. & Uusitalo, H. (1993). *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa: Arvot ja tosiasiat*. Porvoo: WSOY.

Angell, O. H. (2010). Sacred welfare agents in secular welfare space: The church of Norway in Drammen. Teoksessa A. Bäckström, G. Davie, N. Edgardh & P. Pettersson (toim.), *Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 1: Configuring the Connections*. Farnham: Ashgat. Pp. 57–75.

Aro, Jari (2011). Yhteisöllisyys ja sosiaalinen side. Teoksessa S. Kangaspunta (toim.), *Yksilöllinen yhteisöllisyys : avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen*. Tampere: Tampere University Press, 35–60.

Aro, Jari & Jokivuori, Pertti (2010). *Klassinen sosiologia ja moderni maailma*. Helsinki: WSOYpro Oy.

Avineri, Shlomo & de-Shalit, Avner (1992). *Communitarianism and individualism*. Oxford: Oxford University Press.

Bauman, Zygmunt (1987). Legislators and interpreters: *On modernity, post-modernity and intellectuals*. Cambridge: Polity.

Bauman, Zygmunt (2002). *Notkea moderni*. Tampere: Vastapaino.

Bauman, Zygmunt (2011). I Am Not My Brother's Keeper. Teoksessa Zygmunt Bauman (toim.), *The Invidualised Society*. Cambridge: Polity Press, 71–82.

Bechmann, Anja & and Stine Lomborg, Stine (2012). Mapping actor roles in social media: Different perspectives on value creation in theories of user participation. *New Media & Society*. Vol 15, Issue 5, 765–781.

- Beck, Ulrich (1990). *Riskiyhteiskunnan vastamyrryt: Organisoitu vastuuttomuus*. Tampere: Vastapaino.
- Beck, Ulrich (1995). Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa U. Beck, A. Giddens & S. Lash, (toim.), *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 11–82.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Beck U., Giddens, A., & Lash, S. (toim.) (1995). *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino.
- Beckman, Ninna Edgardh (toim.) (2004). *Welfare, Church and Gender in Eight European Countries: Working Paper 1 from the Project Welfare and Religion in a European Perspective*. Uppsala: Uppsala Institute for Diaconal and Social Studies (DVI).
- Beresford, Peter (2002). User Involvement in Research and Evaluation: Liberation or Regulation? Teoksessa *Social Policy and Society, 1(2)*, Cambridge University Press, Cambridge, 95–105.
- Beresford P. & Croft S. (1993). *Citizen involvement: a practical guide for change*. Basingstoke: Macmillan.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bergmann, Gustav (1964). *The Metaphysics of Logical Positivism*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Burch, D., Mononen, T. & Silvasti, T. (2006). *Ruokakysymys: Näkökulmia yhteiskuntatieteelliseen elintarviketutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bäckström, A., Davie, G., Edgardh N. & Pettersson P. (toim.) (2010). *Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 1: Configuring the Connections*. Farnham: Ashgat.
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford: Oxford University Press.
- Collier, A. (1998). Language, Practice and Realism. Teoksessa Parker, I. (toim.) *Social Constructionism, Discourse and Realism*. London: Sage. 47–58.
- Cramer, J. M., Greene, C. P., & Walters, L. M. (2011). *Food as communication: Communication as food*. New York: Peter Lang.
- Crawford Mike J., Deborah, R., Manley, D. C., Weaver, T., Bhui K., Fulop, N. & Tyrer P. (2002). Systematic review of involving patients in the planning and development of health care. *BMJ Volume 325*, 30.

- Creeber, G. & Martin, R. (2009). *Digital cultures: Understanding new media*. Maidenhead: Open University Press.
- Dahl, E., Fritzell, J., Lahelma, E., Martikainen, P., Kunst, A. & Mackenbach, J. (2006). Welfare state regimes and health inequalities. Teoksessa J. Siegrist & M. Marmot (toim.), *Social inequalities in health. New evidence and policy implications*. Oxford: Oxford University Press, 193–222.
- Day, Peter & Schuler, Douglas (2004). Community practice : An alternative vision of the network society. Teoksessa P. Day & D. Schuler: *Community practice in the network society: Local action, global interaction*. London: Routledge, 3–20.
- Day, Peter & Schuler, Douglas (2004). *Community practice in the network society: Local action, global interaction*. London: Routledge
- Delanty, Gerard (2003). *Community*. London: Routledge.
- Delanty, Gerard (2000). *Modernity and postmodernity: Knowledge, power and the self*. London; Thousand Oaks: SAGE.
- Donath, Judith S. (1999). Identity and deception in virtual community. Teoksessa: Kollock, Peter & Smith, Marc (toim.), *Communities in cyberspace*. London: Routledge, 29–60.
- Dowler E. (2014). Food Banks and Food Justice in ‘Austerity Britain’. Teoksessa G. Riches & T. Silvasti (toim.), *First World Hunger Revisited*. Palgrave Macmillan, London, 160-175.
- Doyal, L. & Gough, I. (1991). *A theory of human need*. Basingstoke: Macmillan.
- Era, Taina (toim.) (2013). *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti (2018). *Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2018*. Helsinki. ISBN: 978-952-287-557-0. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160706/01_2018_Eriarvoisuutta%20kasittelevan%20tyryn%20loppuraportti_kansilla_netti.pdf?sequence=1&isAllowed=y (luettu 12.9.2018).
- Erola, Jani (2010). *Luokaton Suomi?: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ervasti & Venetoklis (2010). Köyhyys, sosiaalipolitiikka ja luottamus. Teoksessa H. Ervasti, S. Kuivalainen & L. Nyquist: *Köyhyys, tulonjako ja eriarvoisuus: Juhlakirja Veli-Matti Ritakallion täyttäessä 50 vuotta 21.10.2010*. Turku: TCWR. 89–104.
- Ervasti, H., Kuivalainen, S. & Nyquist, L. (2010). *Köyhyys, tulonjako ja eriarvoisuus: Juhlakirja Veli-Matti Ritakallion täyttäessä 50 vuotta 21.10.2010*. Turku: TCWR.

- Eräsaari, Leena (2011). Sosiaalipalvelut käännöksen jälkeen. Teoksessa V. Karjalainen & E. Palola (toim.), *Sosiaalipolitiikka: Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 181–203.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (2002). Towards the Good Society, Once Again? Teoksessa Esping-Andersen, G., Gallie, D., Hemerijck, A. & Myles, J. (toim.), *Why we need a new welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
- Ferm, Vergilius (toim.) (1950). *A history of philosophical systems*. New York: The Philosophical Library.
- Farrell, Christine (2004). *Patient and Public Involvement: The Evidence for Policy Implementation. A summary of research findings drawn from a DH funded programme*. NHS. Leeds: Department of Health, 1999.
- Fotaki, Marianna (2009). Are all the consumers the same? Choice in health, social care and education in England and elsewhere. *Public Money and Management* 29(2), 87–94.
- Garthwaite, K.A. and Collins, P.J. and Bamba, C. (2015). Food for thought : an ethnographic study of negotiating ill health and food insecurity in a UK foodbank. *Social science medicine*, 132, 32–44.
- Gergen, Kenneth (1994). *Realities and relationships: soundings in social construction*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gilbert, Neil (2004). *Transformation of the Welfare State. The Silent Surrender of Public Responsibility*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Grant, D., Hardy, C., Osrick, C. & Putnam, L. (2004). *The SAGE handbook of organizational discourse*. London: SAGE Publications.
- Grönlund, Henrietta & Pessi, Anne Birgitta (2017). *Suomen evankelisuterilaisen kirkon uusi rooli? Kansalaisten odotukset kirkon hyvinvointityölle*. Teologinen Aikakauskirja 2, 116–133.
- Grönlund, Henrietta & Pessi A. B. (2011). Julkista vai kansalaisyhteiskunnan apua? Auttaminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Teoksessa A. B. Pessi, & J. Saari (toim.), *Hyvien ihmisten maa: Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 229–248.

- Grönlund Henrietta & Yeung, Anne Birgitta (2006). Kirkko –Altruististen arvojen yhteisö? *Yhteiskuntapolitiikka* 71/ 2006 (6), 656–658.
- Haavisto Ilkka & Kiljunen Pentti (2011). *Maaailman paras maa. EVAn kansallinen arvo- ja asennetutkimus 2011*. Elinkeinoelämän valtuuskunta. Helsinki: Taloustieto Oy. University Press.
- Harisalo, Risto & Miettinen Ensio (2004). *Hyvinvointivaltio: Houkutteleva lupaus vai karvas pettymys*. Tampere: Tampere University Press.
- Harvey, David (2008). *Uusliberalismin lyhyt historia*. Tampere: Vastapaino.
- Heikkilä, M. & Kautto, M. (2002). *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Helsinki: Stakes.
- Helin, Matti (2018). Ruoka-apu laajenee pääkaupunkiseudulla. *Helsingin Diakonissalaitos*. Julkaistu 25.4.2018.
<https://www.hdl.fi/blog/2018/04/25/ruoka-apu-laajenee-paakaupunkiseudulla/> (luettu 20.11.2018.)
- Helander, Voitto (1998). *Kolmas sektori: Käsitteistä, ulottuvuuksista ja tulkinnoista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helkama, Klaus (2015). *Suomalaisten arvot: Mikä meille on oikeasti tärkeää?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Helliwell John F; Layard, Richard; Sachs, Jeffrey D. (toim.) (2018). *World happiness report 2018*. United Nations.
https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2018/WHR_web.pdf (luettu 12.8.2018).
- Helne, Tuula (2002). *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Helsinki: Stakes, Tutkimuksia 123.
- Heracleous, L. (2004). Interpretivist Approaches to Organizational Discourse. Teoksessa D. Grant, C. Hardy, C. Osrick & L. Putnam (toim.) *The SAGE Handbook of Organizational Discourse*. London: SAGE, 175–193.
- Herlin, I., Laukkanen, E., Mäkinen, M., Salminen, J. & Visapää, L. (2011). *Kieli ja empatia*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- Hiilamo, Heikki (2010). Sosiaaliset mahdollisuudet. Teoksessa J. Saari, (toim.), *Tulevaisuuden voittajat: Hyvinvointivaltion mahdollisuudet Suomessa*. Helsinki: Eduskunta, tulevaisuusvaliokunta, 215–236.
- Hiilamo, Heikki (2011). *Uusi hyvinvointivaltio*. Helsinki: Like Kustannus Oy.

- Hillilä, M., Räihä, P., Alijoki, A., Pihlström, S., Tynjälä, P. & Pulkkinen, L. (2008). *Samalta viivalta 2: Kasvatustalan valintayhteistyöhankkeen (Vakava) kirjallisen kokeen aineisto 2008*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hiilamo, H., & Pesola, U. & Tirri, Sirpa (2008). Kirkon ruoka-apu. Teoksessa S. Hänninen, J. Karjalainen, K-M. Lehtelä, & T. Silvasti (toim.), *Toisten pankki. Ruoka- apu hyvinvointivaltiossa*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 105–137.
- Hilppö, Jaakko, Krokfors Leena, Kumpulainen Kristiina, Lasse Lipponen Lasse, Rajala Antti, Tissari Varpu (2010). *Oppimisen Sillat: Kohti osallistavia oppimisympäristöjä*. Helsinki: Cicero Learning, Helsingin yliopisto.
- Hiilamo Heikki (2015). Solidarity in a Nordic Welfare State: The Case of Finland. Teoksessa A. Laitinen & A. B. Pessi (toim.), *Solidarity: Theory and practice*. Lanham: Lexington Books. 234–246.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009) *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hofstadter, Richard (1963). *Anti-intellectualism in American life*. New York, N.Y.: Vintage.
- Howarth, D., Norval, A. J. & Stavrakakis, Y. (2000). *Discourse theory and political analysis: Identities, hegemonies, and social change*. Manchester: New York: Manchester University Press; Distributed exclusively in the U.S.A. by St. Martin's Press.
- Hytönen Maarit & Sorsa Leena (2016). Kirkko julkisena keskustelijana. Teoksessa Teoksessa K. Ketola, M. Hytönen, V-M. Salminen, J. Sohlberg & L. Sorsa (toim.), *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 222–249.
- Hänninen, S. (toim.) (2008). *Toisten pankki: Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Stakes.
- Hänninen, S., Karjalainen J., Lehtelä K-M. & Silvasti T. (2008) Leipäjonoista ruokapankkeihin. Teoksessa S. Hänninen, (toim.), *Toisten pankki: Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Stakes, 5–22.
- Isola, Anna-Maria; Kaartinen, Heidi; Leemann, Lars; Lääperi, Raija; Schneider, Taina; Valtari, Salla; Keto-Tokoi, Anna (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpäpaperi 33/2017.
- Isola, A., Larivaara, M. & Mikkonen, J. (2007). *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä*. Helsinki: Avain.
- Jokinen, A. (2016). *Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

- Jokinen, A. & Juhila K. & Suoninen E. (2012). *Kategoriat, kulttuuri & morali: Johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino
- Jokinen, Arja; (2012). Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila K. & Suoninen E. (toim.), *Kategoriat, kulttuuri & morali: Johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen Arja & Juhila Kirsi (1993). Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila & E. Suoninen (toim.), *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino. Tampere. 75-104.
- Jokinen Arja & Juhila Kirsi & Suoninen Eero (1993). *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino. Tampere.
- Jokinen, A. & Juhila K. & Suoninen E. (1999). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2006). *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Vastapaino, Tampere.
- Julkunen, Raija (2006a). *Universalismista köyhyyspolitiikkaan. – Vääryyskirja*. Toim. Tuula Helne & Markku Laatu. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. 43–59.
- Julkunen, Raija (2006b). *Kuka vastaa?: Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.
- Juntunen, E., Grönlund, H. & Hiilamo, H. (2006). *Viimeisellä luukulla: Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta*. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Jämsén, Arja, & Pyykkönen, Anne, (toim.) (2014). *Osallisuuden jäljillä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys Ry.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina & Hokkanen, Liisa & Martin, Marjatta & Nikkanen, Pirjo & Notko, Tiina & Puumalainen, Jouni (2009). Johdanto. Teoksessa A. Järvikoski, K. Härkäpää & L. Hokkanen (toim.), *Asiakkaan äänellä: odotuksia ja arvioita vaikeavammaisten lääkinnällisestä kuntoutuksesta*. Helsinki: Kuntoutussäätiö, 11–24.
- Kainulainen, Sakari (2014). Ruoka-avun hakijoiden hyvinvointi. Teoksessa M. Ohisalo & E. Kujala (toim.), *Asiakaslähtöinen laadunhallinnan malli. Tilastolliseen prosessin ohjaukseen perustuva sovellus terveyskeskukseen*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, hoitotieteen laitos, Tampere, 59–69.
- Kainulainen, Sakari & Saari Juho (2013). Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa M. Niemelä & J. Saari (toim.), *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 22–42.

- Kajanoja, Jouko (2005). Hyvinvointi ja hyvinvointivaltio – Len Doyalin ja Ian Goughin hyvinvointiteoria. Teoksessa *Hyvinvointivaltio: Suomen mallia analysoimassa*. Helsinki: Yliopistopaino, 93–121.
- Kallunki, Valdemar (2014). *Yhteistyön kolmas polku. Palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 40. Kirkon tutkimuskeskus. Helsinki: Unigrafia.
- Kangaspunta Seppo (2011). *Yksilöllinen yhteisöllisyys : avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen*. Tampere: Tampere University Press.
- Kantola, A., Moring, I. & Väliverronen, E. (1998). *Media-analyysi: Tekstistä tulkintaan*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Karjainen Vappu (2011). Aktiivisen sosiaalipolitiikan ristiriitainen tehtävä. Teoksessa V. Karjalainen & E. Palola. *Sosiaalipolitiikka: Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 227–248.
- Karjalainen, Vappu & Palola, Elina (2011). *Sosiaalipolitiikka: Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Karppinen, Kari, Jääsaari, Johanna & Kivikuru, Ullamaija (2010). *Media ja valta kansalaisten silmin*. 2/2010 SSKH NOTAT–SSKH REPORTS AND DISCUSSION PAPERS. Helsinki: University of Helsinki.
- Karvonen, Sakari, Moisio Pasi & Vaarama Marja (2010). Mistä puhumme kun puhumme hyvinvointieroista? Teoksessa Vaarama M., Karvonen S & Moisio P. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. Helsinki: THL, 11–14.
- Kautto, Mikko (2002). Suomalaisten hyvinvointi 2002. Teoksessa M. Heikkilä & M. Kautto (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Helsinki: Stakes, 150–163.
- Ketola, Kimmo (2016). Luterilainen usko nykyajan Suomessa. Teoksessa K. Ketola, M. Hytönen, V-M. Salminen, J. Sohlberg & L. Sorsa (toim.), *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 47–87.
- Ketola K., Hytönen M. Salminen V-M., Sohlberg J. & Sorsa L. (2016) *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. ISSN 2343-306X (verkkojulkaisu).
- Kohti yhteistä hyvää (1999). *Piispakollegion kannanottoja 1999*.
[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/AC5B7C3890F48F5AC22577030038D858/\\$FILE/kohtiyhteistahyvaa.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/AC5B7C3890F48F5AC22577030038D858/$FILE/kohtiyhteistahyvaa.pdf) (luettu 25.2.2019).

- Kokkola, A., Kiikkala, I., Immonen, T. & Sorsa, M. (2002). *Mitä sinä elämältäsi haluat? Asiakaslähtöinen mielenterveyttä edistävä toimintamalli*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto ja Stakes.
- Kollock, Peter & Smith, Marc (toim.) (1999). *Communities in cyberspace*. London: Routledge.
- Korkman, Sixten (2011). *Onko hyvinvointivaltiolla tulevaisuutta?* Helsinki: Taloustieto Oy.
- Koskinen Merja & Vik-Tuovinen Gun-Viol (2010) Himmeli, häkkyrä ja hässäkkä – Paatos aluehallinnon uudistukseen liittyvässä keskustelussa. Teoksessa *Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys*. VAKKI:n julkaisut, Vaasa 1010. N:o 37, 130–141.
- Kotkas, Toomas (2010). Governing Health and Social Security in the Twenty-First Century: Active Citizenship Through the Right Participate. *Law Critique 21(2)*, 163–182.
- Kuortti, Joel, Mäntynen, Anne, & Pietikäinen, Sari (2008). Kielen rakennustelineillä: kielellisen ja yhteiskunnallisen käänteen merkitys. *Media & viestintä*, 31(3).
- Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma vuosille 2003–2005 (2003). *Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2003:23*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72388/TRM200323.pdf?sequence=1> (luettu 3.8.2018).
- Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. VAKKI:n julkaisut, Vaasa 1010. N:o 37, 130–141.
- Laaksonen, Salla-Maaria & Matikainen, Janne (2013). Tutkimuskohteena vuorovaikutus ja keskustelu verkossa. Teoksessa S-M. Laaksonen, & J. Matikainen & M. Tikka (toim.) *Otteita verkosta – Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät*. Tampere: Vastapaino, 193–215.
- Laaksonen, Salla-Maaria & Matikainen, Janne & Tikka, Minttu (2013). Tutkimusotteita verkosta. Teoksessa S-M. Laaksonen, & J. Matikainen & M. Tikka (toim.) *Otteita verkosta – Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät*. Tampere: Vastapaino, 9–33.
- Laaksonen, Salla-Maaria & Matikainen, Janne & Tikka, Minttu (toim.) (2013). *Otteita verkosta – Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät*. Tampere: Vastapaino.
- Laihiala, Tuomo (2018). *Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista – huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus*. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 163. University of Eastern Finland Kuopio.

- Laihiala, T. & Ohisalo, M. (2017). Sosiaalipummit leipäjonossa? – Kansalaisten käsityksiä huono-osaisten ansaitsevuudesta. Teoksessa J. Saari (toim.) *Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit Oleskeluyhteiskunnassa?* Tampere: Tampere University Press, 233-258.
- Laitinen Arto & Pessi Anne Birgitta (2015). *Solidarity: Theory and practice*. Lanham: Lexington Books.
- Laitila Minna (2010). *Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Health Sciences, 31.
- Matthies, Aila-Leena (2017). Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sociologia* 54 (2), 150–166.
- Modéus, Fredrik (2014). *Osallisuuteen kutsutut: Jumalanpalvelusyhteisö muutoksessa*. Helsinki: Kirjapaja.
- Moisio P. & Rämö T. (2007). Koettu yksinäisyys demografisten ja sosioekonomisten taustatekijöiden mukaan Suomessa vuosina 1992 ja 2006. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (4), 392–401.
- Määttä, Anne (2012). *Perusturva ja poiskäännyttäminen. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. A Tutkimuksia* 36. Tampere: Juvenes Print Oy.
- Nielsen, Carolyn (2014). Coproduction or Cohabitation – Are Anonymous Comments on Newspaper Websites Shaping News Content? *New Media and Society* 16:3, 470–487.
- Niemelä, M. & Saari, J. (2013). *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Niiniluoto, Ilkka (2008). Arvojen muutos ja moraalikasvatus. Teoksessa M. Hillilä, P. Räihä, A. Alijoki, S. Pihlström, P. Tynjälä & L. Pulkkinen (toim.), *Samalta viivalta 2: Kasvatusalan valintayhteistyöhankkeen (Vakava) kirjallisen kokeen aineisto 2008*. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–36.
- Niemelä, Pauli (2010). Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön vastuunjako. *Janus vol. 18(1)* 2010, 61–69.
- Nussbaum, Martha (2010). *Not for profit: Why democracy needs the humanities*. Princeton, NJ; Oxford: Princeton University Press.
- Metso, Kim (2016). *Toimitusketjuratkaisuja. Case: Yhteinen pöytä –projekti*. Kerava: Laurea- ammattikorkeakoulu, Liiketalouden koulutusohjelma.

- Miller, David (1992). Community and citizenship. Teoksessa A. Shlomo & A. de-Shalit (toim.), *Communitarianism and individualism*. Oxford: Oxford University Press, 85-100.
- Modéus, Fredrik (2014). *Osallisuuteen kutsutut: Jumalanpalvelusyhteisö muutoksessa*. Helsinki: Kirjapaja.
- Ohisalo, Maria (2014a). Leipäjonon Suomi ja Eurooppa. Teoksessa Ohisalo Maria & Saari Juho (toim.) *Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa*. Kaks – kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83, 17–26.
- Ohisalo, Maria (2014b). Kuka tahansa meistä? Sosioekonominen asema ruokaavussa. Teoksessa Ohisalo Maria & Saari Juho (toim.) *Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa*. Kaks – kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83, 27–41.
- Ohisalo, Maria (2017). *Murusia hyvinvointivaltion pohjalla : leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus*. Väitöskirja. University of Eastern Finland.
- Ohisalo Maria & Saari Juho (2014). *Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa*. Kaks – kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83.
- Ohisalo, Maria & Eskelinen, Niko & Laine, Jonna & Kainulainen, Sakari & Saari, Juho(2013). *Avun tilkkutäkki: Suomalaisen ruoka-apukentän monimuotoisuus*. Helsinki: RAY.
- Ohisalo Maria & Laihiala Tuomo & Saari Juho (2015). Huono-osaisuuden ulottuvuudet ja kasautuminen leipäjonoissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (2015):5, 435–446.
- Okkonen, K-M. & Sauli H. (2013). *Taluskriisi sosiaali-indikaattoreiden valossa*. Tilastokeskus. Hyvinvointikatsaus 1/2013. Saatavana: http://tilastokeskus.fi/artikkelit/2013/art_2013-03-11_001.html (luettu 13.11.2018).
- Pajula, Elina (2014) Tositarinoita osallisuudesta. Teoksessa A. Jämsén & A. Pyykkönen, (toim.), *Osallisuuden jäljillä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys, 11–21.
- Palola, Elina (2011). Valinnanvapauden problematiikasta sosiaalipolitiikassa. Teoksessa V. Karjalainen & E. Palola (toim.), *Sosiaalipolitiikka: Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 283–309.
- Parker, Ian. (1998). *Social constructionism, discourse and realism*. London: SAGE.
- Patterson, S, Weaver, T, Agath, K, Albert, E, Rhodes, T, Rutter, D. & Crawford, M. (2008). ‘They can’t solve the problem without us’: a qualitative study

of stakeholder perspectives on user involvement in drug treatment services in England. *Health and Social Care in the Community* 17(1), 54–62.

- Pessi, Anne Birgitta (2008). What Constitutes Experiences of Happiness and the Good Life: Building a Novel model on the Everyday Experiences. Collegium, *Studies Across Disciplines in the Humanities and Social Sciences*, Vol. 3. 2008, 59–78.
- Pessi Anne Birgitta & Grönlund Henrietta (2012). "Place of the Church: Public Sector or Civil Society? Welfare Provision of the Evangelical-Lutheran Church of Finland". *Journal of Church and State* 54(3), 353-374. <https://doi.org/10.1093/jcs/csr087> (luettu 10.10.2018).
- Pessi, A. B. & Saari, J. (2011). *Hyvien ihmisten maa: Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Pessi, Anne Birgitta & Seppänen Marjaana (2011). Yhteisöllisyys. Teoksessa Saari, J. (toim.) *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 288–313.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen A. (2009) *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pöyhtäri, Reeta & Haara, Paula & Raittila, Pentti (2013). *Vihapuhe sananvapautta kaventamassa*. Tampere: Tampere University Press.
- Rahtu, Toini (2006). *Sekä että, Ironia koherenssina ja inkoherenssina*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Rajavaara, Marketta (2011). Näyttöperusteista sosiaalipolitiikkaa – kansalaiset vaikuttavyyshallinnan objekteina ja subjekteina. Teoksessa V. Karjalainen & E. Palola (toim.) *Sosiaalipolitiikka: Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos*, 204–226.
- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013). Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa Teoksessa T. Era (toim.), *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 12–34.
- Raivio, Helka & Nykänen, Nina (2015). *Osallistavan työllisyyspolitiikan elementtejä –yhdenvertaisuutta vai aktivointia? Sosiaalisten oikeuksien ja vastikkeellisuuden ristivetoa vaikeassa työmarkkina- asemassa olevien työllisyyden edistämässä*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- Raunio, Antti (2002). *Luther ja yhteiskunta. – Johdatus Lutherin teologiaan*. Toim. Pekka Kärkkäinen. Helsinki: Kirjapaja, 290–302.
- Riihinen, Olavi (2011). Keskiluokkaistuva ja eriarvoisuva Suomi – hyvinvointivaltio koetuksella. Teoksessa V. Karjalainen & E. Palola

- (toim.), *Sosiaalipolitiikka: Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 103–145.
- Rupp, George (2015). *Beyond individualism: The challenge of inclusive communities*. New York: Columbia University Press.
- Rusko, Rauno (2009). *Johtamisparadigman kehitys julkishallinnossa. Perinteisestä julkishallinnosta uuden julkisjohtamisen kautta julkiseen arvojohtamiseen?* Politiikka: Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu 51:4, 7. Artikkel.
- Räsänen Pekka (2010). Suomalaisten hyvinvointikokemukset 2004–2009. Teoksessa H. Ervasti, S. Kuivalainen & L. Nyquist (toim), *Köyhyys, tulonjako ja eriarvoisuus: Juhlakirja Veli-Matti Ritakallion täyttäessä 50 vuotta 21.10.2010*. Turku: TCWR, 1–16.
- Saari, Juh (2005a). Hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka. Teoksessa J. Saari (toim.), *Hyvinvointivaltio: Suomen mallia analysoimassa*. Helsinki: Yliopistopaino, 13–64.
- Saari, Juh (2005b). Uusi sosiaalipolitiikka – Julian Le Grandin sociallitaloudellinen näkökulma. Teoksessa J. Saari (toim), *Hyvinvointivaltio: Suomen mallia analysoimassa*. Helsinki: Yliopistopaino, 406–444.
- Saari, Juh (2010a). Hyvinvointivaltion rakenne. Teoksessa J. Saari (toim), *Tulevaisuuden voittajat: Hyvinvointivaltion mahdollisuudet Suomessa*. Helsinki: Eduskunta, tulevaisuusvaliokunta, 29–84.
- Saari, Juh (2010b). Hyvinvointivaltion uudistaminen ja sosiaalipolitiikan taustaoletukset. Teoksessa H. Taimio (toim.), *Hyvinvointivaltion suunta - nousu vai lasku?* Helsinki: Työväen sivistysliitto, 40–55.
- Saari, Juh (2011). Eriarvoisuus kasvun ja työllisyyden Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(1), 78–84.
- Saari, Juh (2012). *Onnellisuuspolitiikka : Kohti sosiaalisesti kestävää Suomea*. Kalevi Sorsa -säätien julkaisuja. 1/2012.
- Saari, Juh (2014). *Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kaks -kunnallisan kehittämässäätien Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83*.
- Saari, Juh (2015). *Huono-osaiset – Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari, Juh (2016). Matkalla yksinäisyyteen. Teoksessa Saari, J. (toim.), *Yksinäisten Suomi*. Helsinki: Gaudeamus. 9-31.
- Saari, Juh (toim.) (2005). *Hyvinvointivaltio: Suomen mallia analysoimassa*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Saari, Juho (toim.) (2010). *Tulevaisuuden voittajat: Hyvinvointivaltion mahdollisuudet Suomessa*. Helsinki: Eduskunta, tulevaisuusvaliokunta, 215-236.
- Saari, Juho (toim.) (2011). *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari, Juho (toim.) (2016). *Yksinäisten Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari, Juho (toim.) (2017). *Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit Oleskeluyhteiskunnassa?* Tampere: Tampere University Press.
- Saari, J., Behm, M., & Lagus, K. H. (2017). Sosiaalipummi! moraalipaniikki 2010-luvun Suomessa. Teoksessa J. Saari (toim.), *Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit Oleskeluyhteiskunnassa?* Tampere: Tampere University Press, 207–232.
- Saari, J., Kainulainen, S. & Yeung, A. B. (2005). *Altruismi: Antamisen lahja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Saari, J. & Pessi, A. B. (2011). Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Teoksessa A. B. Pessi & J. Saari (toim.), *Hyvien ihmisten maa: Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 15–42.
- Salminen Veli-Matti (2016a). *Kirkko ja suomalainen musiikki- ja kulttuurielämä*. Teoksessa K. Ketola (toim.), *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015 : tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 88–109.
- Salminen Veli-Matti (2016b). Kirkon auttamistyö yhteiskunnallisena osallistumisena. Teoksessa K. Ketola (toim.), *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015 : tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 146–171.
- Salonen, Anna Sofia (2009). *Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta ruoka-avun asiakkaan näkökulmasta*. Kirkkososiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Salonen, Anna Sofia (2016). *Food for the soul or the soul for food? : Users' perspectives on religiously affiliated food charity in a Finnish city*. Helsinki: University of Helsinki, Faculty of Theology.
- Salonen, Anna Sofia & Grönlund, Henrietta (2018). *Vastavuoroisuus ja vaapehtoinen auttamistoiminta avun vastaanottajan näkökulmasta*. Teologinen Aikakauskirja 2/2018, 150–163.
- Salonen, Kirsi (2016). Mentoritoiminnan kehittäminen Yhteinen Pöytä -hankkeessa. Helsinki. Diakonia-ammattikorkeakoulu: Syrjäytymisvaarassa olevien terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Ylempi ammattikorkeakoulututkinto.

- Spännäri, Jenni (2008). *"Rukous on perintöä suvusta sukuun": Ikääntyneet ja uskonto vuosituhaten vaihteen Suomessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Käytännöllisen teologian laitos.
- Schuwert, Tara J. (2011). Food bank culture: Food and nutrition communication in a hunger-relief organization. Teoksessa J. M. Cramer, C. P. Greene & L. M. Walters, (toim.), *Food as communication: Communication as food*. New York: Peter Lang.
- Schmidtz, D. & Goodin, R. E. (1998). *Social welfare and individual responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siegrist Johannes & Marmot Michael (toim.) (2006). *Social inequalities in health. New evidence and policy implications*. Oxford: Oxford University Press.
- Stephan, Lorenz (2012). Socio-ecological consequences of charitable food assistance in the affluent society: the German Tafel. *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 32 Issue: 7/8, pp.386–400.
- Silvasti, Tiina (2006). Näkökulma globaaliin ruokaturvaan. Teoksessa D. Burch, T. Mononen & T. Silvasti (toim.), *Ruokakysymys: Näkökulmia yhteiskuntatieteelliseen elintarviketutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 183-211.
- Sosiaalinen osallisuus ja työ- ja toimintakyvyn muutos (Solmu) (2018). Saatavana: <https://www.ttl.fi/tutkimushanke/sosiaalinen-osallisuus-tyo-toimintakyvyn-muutos-solmu-koordinaatiohanke/> (luettu 28.8.2018).
- Tamminen, Johanna (2015). "Yhteinen pöytä" -projektin ja Vanetti Oy:n tähdelounasjakokeilun ja kauppojen ylijäämäruoan jaon elintarvikehygieniä. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Bio- ja elintarviketekniikka Insinööritoimisto.
- Taimio, Heikki (2010). *Hyvinvointivaltion suunta - nousu vai lasku?* Helsinki: Työväen sivistysliitto.
- Therborn, Göran (2014). *Eriarvoisuus tappaa*. Tampere: Vastapaino.
- Thomas, R. (2009). Critical Management Studies on Identity: Mapping the Terrain. Teoksessa M. Alvesson, T. Bridgeman & H. Wilmott (toim.), *The Oxford Handbook of Critical Management Studies*. Oxford: Oxford University Press, 166–185.
- Turunen, S., Ohisalo, M., Petrovskaja, V. & Tukiala, A-K. (2012). *Kuka käy leipäjonossa – Pääkaupunkiseudun ruoanjakotutkimuksen tuloksia*. Soccan työpapereita 2012:1. Helsinki: Helsingin kaupunki, Socca Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus.
- Törmä, Sinikka (2009). *Kynnyskysymyksiä: Huono-osaisimmat huumeiden käyttäjät ja matala kynnys*. Helsinki: Sosiaalikehitys Oy.

- Valtonen, Sanna (1998). Hyvä, paha media. Diskurssianalyys kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Kantola, A., Moring, I. & Välvirronen, E. (toim.), *Media-analyysi: Tekstistä tulkintaan*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 93–121.
- Vaarama, Marja (2011): Prologi: Sosiaalipolitiikan nykytila. Teoksessa V. Karjalainen & E. Palola (toim.), *Sosiaalipolitiikka: Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 15–29.
- Vaarama, M., Karvonen, S., Kestilä, L., Moisio, P. & Muuri, A. (toim.) (2014). *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Vaarama M., Karvonen S & Moisio P. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. Helsinki: THL.
- Valkonen Tapani & Timo M. Kauppinen (2001) *Miesten kuolleisuuden alue-erot ja sosiaalinen segregatio pääkaupunkiseudulla*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen neljännesvuosikatsaus Kvartti 1/2001:7–21. <https://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/segregaation-ja-alueiden-ominaisuuksien-vaikutukset-yksiloiden-terveyteen> (luettu 10.10.2018).
- Van der Maesen, Laurent J. G. & Walker, Alan C. (2005). Indicators of Social Quality: Out-comes of the European Scientific Network. *European Journal of Social Quality* 5(1/2), 8–24.
- Vuokko, Pirjo (1997). Mitä on asiakaslähtöisyys? Teoksessa Vuokko, Pirjo (toim.), *Avaimena Asiakaslähtöisyys*. Helsinki: Edita, Yritysjulkaisut, 11–47.
- Vuokko, Pirjo (toim.) (1997) *Avaimena asiakaslähtöisyys*. Helsinki: Yritysjulkaisut, Edita.
- Vänttinen, Matti (2011). *Oikeasti hyvä numero: Oppilaiden arvioinnin totuudet ja totuustuotanto rinnakkaiskoulusta yhtenäiskouluun*. Joensuu: University of Eastern Finland.
- White, Michele (2002). Representations or people? *Ethics and Information Technology* 4(3), 249–256.
- Wilkinson, Richard (1996). *Unhealthy societies: The afflictions of inequality*. London: Routledge.
- Yeung, Anne Birgitta (2004). Welfare, Church and Gender in Finland. Teoksessa N. E. Beckman (toim.), *Welfare, Church and Gender in Eight European Countries: Working Paper 1 from the Project Welfare and Religion in a European Perspective*. Uppsala: Uppsala Institute for Diaconal and Social Studies (DVI). 103–51.